

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIVEN AV

LAURITZ WEIBULL.

BAND 3.

HÄFTE 4—6.

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1909

På C. W. K. GLEERUPS i Lund förlag:

Lunds universitets historia 1668—1868 af *Martin Weibull* och *Elof Tegnér*. 2 delar. Pris 15 kr.; nedsatt pris 7 kr. 50 öre.

Lunds universitet 1872—1897 af *Elof Tegnér*. Pris 10 kr.; nedsatt pris 5 kr.

Ur Skånska prästhusens häfder af *S. Cavallin*. Pris 1.50; nedsatt pris 75 öre.

Carl v. Linnés skånska resa. Utg. af *Martin Weibull*. Pris 3 kr. 50 öre; nedsatt pris 1 kr. 75 öre.

Skånes konsthistoria för medeltiden af *C. G. Brunius*. Pris 6 kr.

Nordens äldsta metropolitankyrka eller historisk och arkitektonisk beskrifning om Lunds domkyrka af *C. G. Brunius*. Med 6 pl. Pris 6 kr.

Ljunggren, Gustaf, Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död. Med porträtter i koppar- och stålstick af Kellgren, Leopold, Thorild, Oxenstierna, Rosenstein, Franzén, Lenngren, Adlerbeth, Valerius, Wallin, Choræus, Atterbom, Palmblad, Hammarsköld, Cederborgh, Tegnér, Geijer, Ling. Vid köp af alla 5 delarna lämnas de till 15 kr. i st. för 34 kr.

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIVEN AV

LAURITZ WEIBULL.

TREDJE BANDET

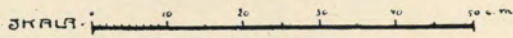
LUND

BERLINGSKA BOKTRYCKERIET

1908—1909

Innehåll.

<i>Carl Gustaf Weibull</i> , Freden i Roskilde. Aktstycken och framställning.	
I. Fredsbrottet och fredsmedlingen 1657.....	S. 1
II. Förhandlingarna i Vordingborg.....	» 13
III. Preliminäröverenskommelsen i Tostrup.....	» 53
IV. Fredslutet i Roskilde	» 101
<i>Knut Stjerna</i> , Lund och Birka	» 171
<i>Lauritz Weibull</i> , Ärkebiskop Birgers bref om Stora Herrestad och Borrie	» 226
<i>Knud Fabricius</i> , Fra den gamle Grænse 1544.....	» 232
<i>Ebbe Tuneld</i> , Skånska runstensstudier.	
1. Nyfunna skånska runstenar	» 239
2. Förlorade skånska runstenar.....	» 258
3. Till den skånska runstensforskningens historia under 1600- och 1700-talen	» 278
Malmöhus län vid 1800-talets början. Två femårsberättelser. Meddelade av <i>Carl Gustaf Weibull</i>	» 295
<i>Oscar Almgren</i> , Knut Stjerna †	» 316

Håstad-stenen. $\frac{1}{10}$.
(Torna härad.)

Skála : 0 10 20 30 40 50 c. m. l.

Skårby-stenen II. $\frac{1}{10}$.
(Herrestad härad.)

Lund och Birka.

Menniskorna äro nu en gång svaga för ålderns aristokrati, det må gälla släkt, folk eller bygd. Vid medeltidens slut och under renaissancen fanns det icke något mera betydande folk i Europa, som icke ledde sina anor upp till hjeltar och stammar från historiens gryning, till sist ända upp till Noah och världens skapelse, och redan långt dessförinnan sökte ju själva Rom under storhetstiden sitt ursprung i Troja, det älsta man visste av.

Helst när ortens betydelse bleknar, medan minnesmärken och traditioner stå vakt kring det förflutna, vill det sig nog lätt, att man prolongerar bakåt i tiden början till den gångna härligheten.

Der Christus lod sig föde,
Stod Lund och Skanör i sin feyerste gröde.

Det är tydligen en vers — den är hörd först från 1500-talets slut — som diktats, då den prelatensiska glansen och sillens rikedomar voro förbi, då Lund och Skanör icke längre stodo i fager gröda.

Lund härstammar lika litet som Skanör från Kristi dagar, men tiden, då Kristus lät sig föda, låg för den kristna folkåskådningen ungefär lika långt tillbaka i tiden som trojanska kriget för den romerska. Det kan nog icke nekas,

Denna avhandling av Knut Stjerna, vilken han utarbetade under sommaren och hösten innevarande år, förelåg avslutad i början av november och var vid författarens bortgång under renskrivning.

att de föreställningar om Lunds ålder, som den ryktbara versen ger tillkänna, icke velat giva alldeles med sig, framför allt icke hos de bildade lundensarne själva.

En hastig blick därför öfver de element, som utgöra dessa föreställningars orsaksgrund.

Under 1400-talet framträder hos svenska och danska lärde en stark konkurrens i uträknande och utmålningen av de respektive ländernas framfarna historia och åldersmeriter ¹⁾. Redan några årtionden efteråt sätta i Sverige Johannes och Olaus Magnus denna strävan i stort system, främst den senare genom indragande av alldeles nya elementer vid sidan av den rena historieskrivningen och den virtuosmässiga etymologiseringen. Dessa nyheter träda snart i förgrunden, och ländernas antikviteter, nu för första gången planmässigt observerade, lämna utmärkta bidrag till höjandet av danernas och goternas glorvyrdige ålder.

Detta antikviteternas upptagande i den patriotiska forskningen medför snart, att de olika orterna börja uppställa var för sig höga åldersanspråk. Man märker redan hos bröderna Magnus, huru lärda patrioter börja giva uttryck åt allt högre tankar om Uppsalas ålder och hedniska härligheter ²⁾, och i slutet av samma århundrade visar sig en motsvarande tendens i Lund.

Redan Chytræus, en lärd skolman och prest, som vandrade ikring samlande notiser om skånska antikviteter, framställer i ett år 1598 färdigt arbete om de förnämsta minnesmärkena i de skånska provinserna de viktigaste av de skäl, på vilka den traditionella uppfattningen om Lunds ålder och betydelse under hedendomen grundar sig ³⁾.

Namnet Lund, säger han, kommer av den ljuvliga lund med klara källor, som förut fanns på detta ställe. På tre kullar öster om staden stodo förut bilderna av Thor, Odin och Frygga och där höll man då ännu Tre höyes market. Att

¹⁾ Jfr min uppsats: Till Atlantikans förhistoria. En krönikenotis och dess ursprung. I Finn 1903.

²⁾ Olaus Magnus, Hist. de gent. Sept., lib. III, cap. VI.

³⁾ Sven Bring, Monumenta Scanensia I, 287.

Lund existerat på heden tid, visade versen om Lund och Skånör. På backen norr om Lund valdes konungarne, och invid denna låg Allhelgonakyrkan, vilken byggts åt helgonen, liksom romarne byggt vissa tempel åt alla gudar gemensamt. Slutligen omtalar Chytræus också domkyrkan med kryptan ¹⁾.

Det synes klart, att det är själva namnet Lund, som givit upphovet till idéen. Det öfriga anföres som bevis. Funderingarne om Allhelgonakyrkan ha ingen betydelse, då sådana kyrkor ej voro ovanliga under medeltiden. Om kullarne har Chytræus tydligen intet annat vetat än att vid dem Tre höyes marknad hållits.

Att gudabilderna skulle fått kvarstå på högarne under hela medeltiden, är naturligtvis icke rimligt. Det finnes svag möjlighet, att man i gravhögarne funnit några människofigurer, vilka i så fall icke voro avbildningar efter de hedniska gudarne. Men det enda sannolika är, att dessa gudabilder fabricerats i Chytræus' eller någon annan lärds fantasi, i syfte som här kommit till användning ²⁾. För gudarne och tretalet hänvisar Chytræus till Olaus Magnus, vilken sålunda indirekt påverkat den lundensiska ålderslegenden.

De tre högarne med sina gudar anföras sedan efter Chytræus ända långt in på 1800-talet ³⁾, men de hava väl på senare tider mest betraktats som kuriösa accessoarer.

Viktigare äro de öfriga bevisen: Lunds namn och dess betydelse under den tidigaste kristna tiden såsom både andligt och verldsligt centrum.

På 1600-talets slut firade rudbeckianismen sina stora triumfer, men under det att Uppsala under denna tid raskt blev äldre och ärevördigare, hade Lund redan uttömt sitt

¹⁾ Sven Bring, Monumenta Scanensia I, 287.

²⁾ Uppgiften är för övrigt av intresse därutinnan, att det är första gång de tre stora hedniska gudarna sättas i förbindelse med (grav)högar. Hava de uppsaliensiska högnamnen, som först uppträda 100 år senare, möjligen lundensiskt ursprung?

³⁾ Berling, Lund, sid. 3. Lund 1859.

bevismaterial. Sedermera sökte väl Stobæus¹⁾, Lagerbring²⁾ och Sommelius³⁾ i analogier som namn på Lundby, Rafunda etc. stöd för den gamla satsen. I övrigt tillkommer för Lund som för Uppsala isländarna. Då Egilssagan började bliva bekant, fick man en ny litterär källa visande Lunds betydelse mot hednatidens slut, och slutligen har under senaste tid genom iakttagelser av den grund, på vilken domkyrkan byggts⁴⁾, den gamla åskådningen om Lund som ett uråldrigt hedniskt centrum vunnit ytterligare fäste.

Skälen äro således hämtade från vitt skilda områden. Mest gripbara äro de rent historiska och arkeologiska.

Någon hänsyftning på Lund förekommer icke i någon källa, som själv härstammar från tiden före 1000-talets förra del, sålunda ej på någon runsten, ej heller i konung Alfreds geografiska beskrivning, i Ottars och Ulfstens resa eller i Ansgarius lefvernesbeskrivning. Det senaste är av vikt, emedan Ansgarius besökte de två skandinaviska städer, vilkas rester arkeologien kunnat konstatera, Hedeby och Birka, och emedan hans vistelse och resor i Danmark ofta omtalas.

Men ej heller de senare sydsandinaviska källorna ha något att förtälja om Lund före år 1000. Saxo, som i sin vidlyftiga sagohistoria väl omtalar de flesta sagotraditioner, vilka kurserade i den tidens Danmark, och upprepade gånger nämner Uppsala med dess hedniska gudstjänst, Lejre med dess kungaborg samt Roskilde, har intet ord om Lund före kristen tid. Lund omnämnes icke i de norsk-isländska skildringarne från Nordens sagotid.

Detta senare är icke alldeles undantagslöst. Om Lunds existens före kristen tid tala nämligen tvänne kvasihistoriska källor: Egil Skallagrimssons saga och Orms påttr.

Om Lund berättas i Egilssagan följande:

»Harald Gormsson hade vid denna tid, efter fadren

¹⁾ De antiqua urbe Lund, cap. I § 1. Lund 1708.

²⁾ Monumenta Scanensia, loc. cit.

³⁾ De templo cathedralli Lundensi, 5. Lund 1754.

⁴⁾ Wibling, Lunds domkyrkas grund. I Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1895, sid. 205.

Gorms död, tagit emot Danmarks rike. Landet var jämt utsatt för härjningar. Vikingar lågo i mängd vid kusterna. Åke kände Danmark både till sjös och lands. Ofta sporde Egil honom, var de ställen vore, å vilka rika byten kunde väntas. När de kommo in i Öresund, sade Åke, att där uppe i land låg en stor köpstad, som het Lund. Där kunde goda byten vinnas, men troligt vore, att köpstadsmännen skulle göra motvärn. Det förelades männen, om man där skulle gå upp eller icke. Meningarne skiftade mycket. Somliga rådde till, andre ifrån. Saken hänsköts till skeppsförarne. Torolf var hugad att draga upp till staden. När man sporde Egil om hans mening, kvad han en visa:

Svärden skola vi svänga,
 Svenner, så huggen glittra,
 Våldigt våra stordåd
 Växe i sommartiden.
 Hån emot Lund må hasta
 Hurtigt en var i flocken.
 Där en sövande svärdssång,
 Svenner, skola vi sjunga.

Så gjorde man sig redo att landstiga. Man drog upp emot köpstaden. Då stadsboarne varsnade ofrid, rustade de sig till motvärn. Runt om staden gick en trämur. Ifrån den värjde de sig emot vikingarne. Den skarpaste kamp tog här vid. Egil trängde med sin trupp fram mot porten, och han väjde icke. Där vart stort manfall; ty den ene försvararen föll om den andre. Det säges, att Egil var den förste, som trängde in i staden. Så följde hela skaran. Det vart allmän flykt, och många nedhöggos. Torolf och Egil rånade köpstaden och fingo gods i mängd. De brände husen, innan de drogo därifrån. Sedan gingo de ned till sina skepp».

Kort därefter gästade Egil jarlen Arfinn i Halland.

»När man så skulle bänkas, trädde hon [jarlens dotter] bort till sin plats och kvad:

Vad vill du, sven, i mitt säte?
 Sällan du har givit
 Föda varm till vargen,
 Vill jag här ensam sitta.
 Korp du ej hört i höstas
 Högt över liken skria,
 Icke du sett, hur tunna
 Äggar skuro varandra.

Egil tog i henne och satte henne ned hos sig. Han kvad:

Kraxat har korp, där blodig
 Klinga fram jag burit.
 Skinande spjut ha sjungit
 Skönt, när mot viking kämpats.
 Vild var väldiga striden,
 Vred sig elden om husen.
 Blodiga lik vi läto
 Lätt i stadsport slumra». ¹⁾

Egilssagan är författad mot 1100-talets slut; överfallet på Lund skulle ägt rum i början av 900-talet. Sagan ansluter sig till den grupp av äventyrliga släktsagor, vid vilkas hopsättande man lade huvudvikten vid det nöjsamma och icke längre tog det så noga med sanningen, om man ock understundom för att bestyrka sanningsenligheten svarvade till någon vers, som instoppades i lämpligt sammanhang. Egilssagan visar sig i övrigt på en mängd punkter, icke blott i fråga om detaljer utan även rörande mera centrala partier, som ändrade skulle stört sammanhanget, fara med felaktiga uppgifter ²⁾.

¹⁾ Egil Skalle-Grimssons saga, översatt av A. U. Bååth, sid. 96—97, 99.

²⁾ Jessen i Sybels Hist. Zeitschrift XXVIII, sid. 61. Även om Jessen går för långt i förnekande av Egilssagans trovärdighet, framgår det dock även av Finnur Jónssons undersökning, som ivrigt hävdar motsatta åskådningen, att legendbildningen tagit om hand och betydligt ombildat och omkomponerat det faktiska stoffet.

Ovanstående utdrag av Egilssagan har rörande Danmark trenne uppgifter. Den ena, att Lund låg i närheten av Öresund, kände varje sjöfarande isländing. Den andra, att Danmark vid tiden för överfallet regerades av Harald Blåtand, är felaktig, då denne först 11 eller 20 år senare än tiden för överfallet på Lund (925 eller 916) besteg danska tronen¹⁾. Den tredje uppgiften är, att Lund var befäst med trämurar. Var þar tréborg um stadinn. Så var verkligen förhållandet vid den tid, då Egilssagan nedskrefs²⁾. Samtida skriftliga källor om Lunds befästningar saknas däremot av naturliga skäl.

Ur rimlighetens synpunkt kan berättelsen om överfallet ej sägas vara vidare lyckad. Det omtalas nämligen, kap. 37, att Egil och hans bror blott hade besättningen till ett stort långskepp, och det torde varit ett för den verkliga Egil oöverkomligt kraftprov att med denna handfull folk, ytterligare decimerad genom striden i Kurland och på havet, göra sig till herre över en som det säges stor, befästad stad, vars innevånare rustat sig till motvärn.

Till jämförelse kan påpekas, hurusom konungasonen Anund ansåg trettio två fartyg nödiga för ett angrepp på Birka. Men sagans Egil kunde mångahanda: — — »När han själv nått upp ur klyftan, fann han för sig åtta män, de där alle i blinken störtade på honom. Intet är att förtälja om de hugg, här skiftades. Egil fälde dem alle.»³⁾ Några minuter senare var han i en annan strid. »När Egil såg det (att de störtade fram), for han emot dem. Det vart kort mellan huggen. Somlige fälde han där på vägen; andre veko undan ut på jämnare mark. Egil satte efter dem. Där föll Ulf. Till slut drap Egil ensam där elva man».⁴⁾ I Frisland var han icke mindre duktig. »När friserne sågo,

¹⁾ Finnur Jónssons upplaga, Köpenhamn 1886—88, sid. LVI. Utgivaren söker att förklara oriktigheten genom en hänvisning till Knytlingasagens uppgift, att Harald skulle fört regeringen under 30 år, medan fadern lefde.

²⁾ Lauritz Weibull, Studier i Lunds domkyrkas historia, sid. 27, 97.

³⁾ Bååths översättning, sid. 199.

⁴⁾ Sammastädes, sid. 200.

att en man stod där ensam, vände de om och kastade sig över honom; men han värjde sig väl och lät diket giva skydd i ryggen, så att de ej från alla håll kunde komma åt honom. Elva man anföllo honom, och striden slöts så, att han drap dem alle». ¹⁾

Lunds förstöring skulle varit ett riskabelt företag även ur annan synpunkt. Lund var, så snart vi verkligen erfara något om orten, Danmarks viktigaste stad, nära knuten till konungen. Vikingarne borde tänkt sig, att den mäktige danakonungen skulle upptagit anfallet onådigt, och så skulle tvevelsutän även blivit fallet. I stället seglar Egil i största lugn till konungens jarl i Halland, och skryter vid dennes gård oantastad över sin bedrift, — ty det är väl knappast möjligt, att han och hans följe skulle förteगत namnet på den stad, som Egil berättade sig hava bränt. I Egils följe befann sig jarlen Åke, som efter gästbudet vände hem i fred till sina många gårdar i Jylland, utan att det hördes av någon fruktan för konungen, vars huvudort i Skåne han varit med om att tillintetgöra.

Den isländsk-norska sagan, mot vars bestickande berättareteknik vi sällan åro på vakt, har dock här varit alltför vårdslös. Skildringen är detaljlös. Ingen försvarare nämnes. Staden omtalas blott för att förstöras och — därigenom möjliggöra Egils rappa svar till jarlen Arfinns dotter. Möjligen är det också befintligheten av dessa växelstrofer, vilka väl av traditionen tillskrivits Egil, som till förklaring framlockat berättelsen om hela plundringshistorien.

Orm Stórolfsson skall enligt en allusion i Orms þátr Stórolfssonar senare hava utfört ett dåd, liknande Egils, men Orms þátr är komponerad på 1300-talet med element ur Egilssagan, varifrån detta drag tydligen också stammar.

Skalderna ha haft ordet. Låtom oss nu fråga verkligheten, Lunds egen mark.

Det är utomordentliga samlingar, som sammanbragts genom de fynd, som gjorts vid grundgrävningarna i Lund.

¹⁾ Bååths översättning, sid. 182.

För kännedomen om medeltidens dagliga liv i Norden äger intet skandinaviskt museum samlingar, som i fråga om talrikhet av exemplar och typerier kunna mäta sig med dem,

Fig. 1. $\frac{1}{2}$.Fig. 2. $\frac{1}{3}$.Fig. 3. $\frac{1}{3}$.

som genom intendent Karlins nit samlats i Kulturhistoriska museet i Lund, till vilka sluta sig ytterligare en samling i Lunds Universitets historiska museum samt spridda saker i enskilda samlingar.

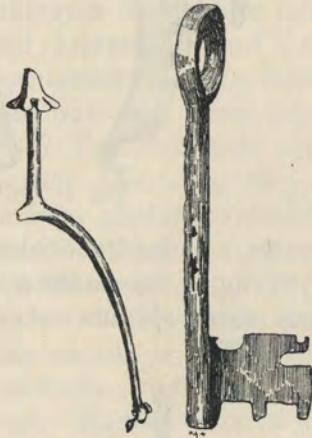
Fig. 4. $\frac{1}{3}$.Fig. 5. $\frac{1}{3}$.

Någon uppräknig av dessa föremål är ännu icke gjord, men redskap och prydnadsföremål finnas säkert i tusental. Med så stora tal behöva vi icke räkna med slumpen. Visar det sig, att de äldsta exemplaren av olika arter fornsaker äro från en och samma tid, så måste detta vara tiden för Lunds grundläggning.

De fornsaksgrupper, vilka äro möjliga att typologiskt

följa tillbaka äro: hästskor, sporrar, nycklar, lås, söljor, vågar, saxar, kammar och lerkärl.

De olika *hästskorna* gå tillbaka till 1000-talet. De äro av typ som fig. 1 och ej talrika, inalles 6. Redan mot 1000-talets slut hava dessa skor börjat ersättas med halvskor (fig. 2), dessa senare av »flikskor» (fig. 3), säkerligen utländsk typ. Av halvskor finnas i Kulturhistoriska museet 41, av flikskor inemot 100. Vi se sålunda, huru frekvensen, under 1000-talet ringa, är senare under medeltiden stadd i ständig stegring.

Fig. 6. $\frac{1}{8}$.Fig. 7. $\frac{1}{2}$.

Sporrar äro icke vanliga. Ett par mycket gamla exemplar, de av älsta typ som funnits i Lund, äro här avbildade. Den älsta (fig. 4), den med silverinläggning, tillhör en tidig del av 1000-talet, till vilket århundrade även de båda andra återgå (fig. 5 och 6). Från 1100- och 1200-talet föreligga ett tjugotal exemplar.

Nycklar förekomma däremot allmänt. Vi kunna följa nyckelns utveckling från tiden före Kristi födelse genom den yngre järnåldern fram till medeltiden. De älsta, som finnas i Lund, äro av tre typer: smidda järnnycklar med instoppad ögla (fig. 7), en tjockt gjuten bronsnyckel (fig. 8) och skjutnycklar av järn (fig. 9).

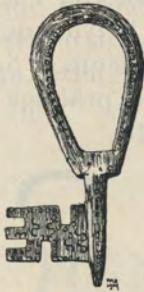
Järnnycklarne med instoppad ögla äro icke förhistoriska. De förekomma undantagsvis i mycket sena vikingatidsgravar ¹⁾. I södra Skandinavien äro de för övrigt icke kända före 1000-talet. Av sådana nycklar förekomma i museet 11 exemplar. Av en följande typ (fig. 10), vilken är den närmaste

¹⁾ Enligt upplysning av amanuensen Nils Lithberg, som för mig påpekat den medeltida järnnyckelns typologiska utvecklingsserie, även i ett depotfynd från sen vikingatid i Danmark.

typologiska utvecklingsformen ur här nämnda typ, finnas ca 20 exemplar.

Bronsnyckeln är intressant. Den är nämligen av vikingatidstyp, men exemplaret är av tjockare gjutning och i det hela grövre än vikingatidsnycklarne. Exemplaret bör hänföras till en tidig del av 1000-talet.

Lås äro från 1200-talet och senare (Ragnhildsholmens tid) ¹⁾ vanliga. Andra mycket tidiga lås än bultlåsen äro icke bevarade. Såsom tidigast bland de lundensiska bultlå-

Fig. 8. $\frac{1}{2}$.Fig. 9. $\frac{1}{2}$.Fig. 10. $\frac{1}{3}$.

sen sätter Lithberg en lås som fig. 11, motsvarande ungefär en nyckel som fig. 9. Dessa exemplar torde näppeligen gå tillbaka tidigare än en tämligen sen del av 1000-talet.

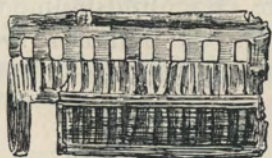
Vågarne äro fåtaliga och sena. Blott tvenne vågbalanser torde kunna tillräknas någon högre ålder (fig. 12). De äro lika en vågbalans, som upptagits ur fyndet på Studentholmen i Uppsala i ett lager, som ej kan vara äldre än 1000-talet.

De äldre *söljorna* av rund form (fig. 13) äro varandra lika under vikingatiden och 1000-talet. De äro 6. Av

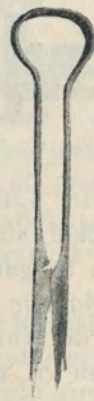
¹⁾ Wilhelm Berg, Slottsruinen på Ragnhildsholmen, i Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia 1883, sid. 57.

gammal typ äro blott fyra med upprullade ändar (fig. 14).

Saxar äro vanliga. Af exemplar, som kunna gå på andra sidan år 1100, finnas blott tvenne. Det ena (fig. 15) är av en särdeles gammal typ, det andra är yngre. Senare bli de talrikare fram till medeltidens slut.

Fig. 11. $\frac{1}{2}$.Fig. 12. $\frac{1}{2}$.

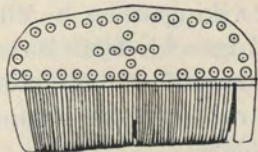
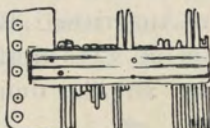
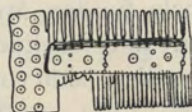
Kammarne tillhöra de talrikaste fornsakerne i Kulturhistoriska museets Lundaavdelning, och ett betydande antal finnes också i Universitetets historiska museum. Särskilt från 1200- och 1300-talet äro de talrika och präktiga. Till de äldsta exemplaren torde höra fig. 16, 17, 18.

Fig. 13. $\frac{1}{1}$.Fig. 14. $\frac{1}{1}$.Fig. 15. $\frac{1}{4}$.

En av dessa kammar kunde vara funnen i Björkö, och även de båda andra äro att hänföra till 1000-talet.

Den äldsta lundensiska *keramiken* är av största intresse. Lerkärlen äro uteslutande av mera eller mindre väl bränt svartgods. Dimensionerna variera från mycket stora till sådana av

en tekopp mått. Den mest framträdande formen är den av tvenne med baserna mot varandra vända stympade koner, men bitarne äro oftast så obetydliga, att lerkärlets form ej kan bestämmas. Mynningskanten är rakt upprättstigande utan utböjning eller nedåtvikning. Den vanligaste dekorationen är

Fig. 16. $\frac{1}{2}$.Fig. 17. $\frac{1}{2}$.Fig. 18. $\frac{1}{2}$.

med »wellenlinien», i den våta leran ristade undulerande, horisontala linjer, vanligen ställda under varandra, emellanåt skärande varandra, så att ena linjens vågberg ligger alldeles över den andras vågdal etc. Jemte dessa »wellenlinien» förekomma även raka horisontala streck likaledes dragna runt

Fig. 19. $\frac{1}{2}$.Fig. 20. $\frac{1}{2}$.

hela kärlet, oftast tämligen tätt under varandra. Sällsyntare äro smärre ornament, sinsemellan lika och horisontalt ordnade i grupper. Dessa liksom de räta linjeornamenten förekomma på kärlet, som även äro prydda med »wellenlinien» (fig. 19, 20, 21, 22).

Denna keramik är oss först bekant från de stora slaviska gravfälten i norra Tyskland samt även från östra Sverige. De vendiska gravfälten, som hava för få fornsaksformer för att tillåta en noggrannare kronologisering, sträcka sig dock med säkerhet in i 1000-talet; svenskt svartgods är oss för övrigt bekant blott från senaste delen av vikingatiden ¹⁾. Viktigaste fynden äro från Augerum i Blekinge och från Birka, men här förekomma ej de nyss omtalade små ornamenten, ej heller skärvor, som antyda den karaktäristiska formen

Fig. 21. 1/3.

Fig. 22. 1/2.

för de stora lundensiska kärlen (fig. 23). Dessa kunna således ej vara samtida med Augerum- och Birkakärlen, men böra å andra sidan följa dem tätt efter i tid.

Åtskilliga lundensiska fornsaksformer föra således tillbaka till 1000-talet, måhända till århundradets början, men inga tillhöra tiden före år 1000. Typologiskt äldsta fornsak, funnen i Lund, är en enstaka djurliknande fibula (fig. 24). Serien uppstår under vikingatidens sista tid, och detta mycket sena exemplar torde tillhöra 1000-talets förra del eller mitt, men fast kronologi för hela gruppen saknas ²⁾.

¹⁾ Utom i texten nämnda fynd äro kända tvenne gravfynd från Södermanland (meddelade av amanuensen T. Arne) innehållande svartgods med grova »wellenlinien».

²⁾ Hildebrand i Månadsbladet 1896, sid. 136.

Låtom oss nu jemföra detta material med vad vi känna från vikingatidens slut. Björkö och Hedeby hava båda ett helt annat inventarium. Där, framförallt i Björkö, spelar silvret en stor roll. Gotland äger, liksom Sverige överbudtaget och även Danmark, oerhörda silvermängder i form af ringar och armband från denna tid, men från köpmannastaden Lund finnes intet silver. Från olika delar av Skandinavien finnas hela skatter av kufiska mynt från 900-

Fig. 23. $\frac{1}{6}$.Fig. 24. $\frac{1}{1}$.

talet. Så även från Skåne. Ett fynd med dylika är från Sandby 1 mil öster om Lund, men från Lund finnas inga. I Björkö och Hedeby finnas mängder av fibulor karaktäristiska för tiden före år 1000, ovala spännbucklor, treflikiga spännen, rektangulära spännen etc. (fig. 25, 26). Från Lund intet. Detta oaktat sällsynta exemplar av dylika spännen äro funna i Skåne och på Bornholm. Den skandinaviska vikingatidens rika och grova ornamentik är ej alls representerad i Lund.

Huru hårdhänt Egil än skulle plundrat staden, så grundligt kan han ej hava gjort sin sak ifrån sig, att ej ett kufiskt mynt eller en silvertacka blivit över.

Då vi således i Lund å ena sidan sakna allt som är karaktäristiskt för vikingatiden och som finnes representerat å andra skandinaviska stadsanläggningar, vilka existerat före år 1000, å andra sidan ega fornsaker av flera grupper, tillhörande en tid, liggande temligen nära efter samma år,

måste staden Lund hava grundlagts på något av 1000-talets första decennier.

Vi kunna gå vidare. De funna sakerna av nordiska former, ärvda från vikingatiden eller arbetade med nordisk teknik, äro få. Vi igenkänna egentligen bland de uppräknade blott obetydlig-

heter: enkelkammen, bronsnyckeln, fibulan, söljorna, denna vara av både nordisk och främmande typ.

Nycklarne med instoppad ögla, skjutnycklarne jemte motsvarande låsinrättningar, sporrarne, dubbelkammarne, lerkärnen av konstnärliga former sakna däremot prototyper i den nordiska vikingatiden. Å andra sidan äro även de vanligaste föremålsgrupper från vikingatiden, armband, fibulaformer etc., alldeles obefintliga i det tidigaste lundsiska inventariet.

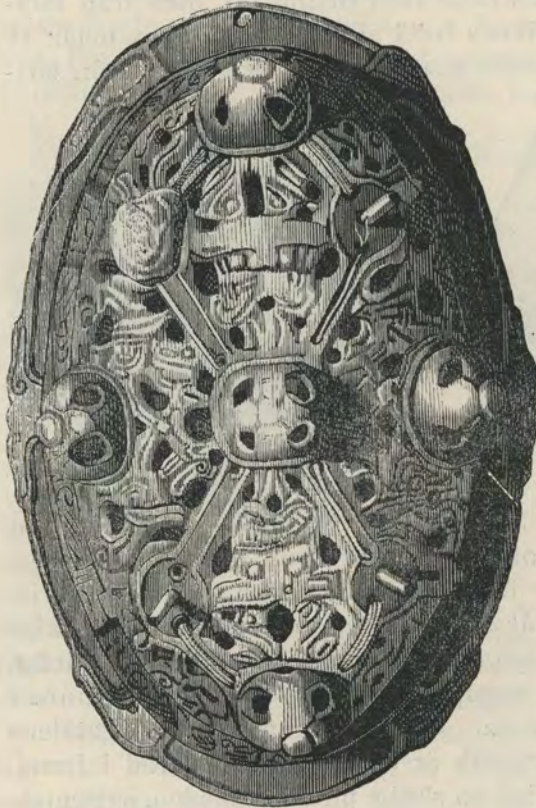

Fig. 25. 1/1.

Lunds äldsta befolkning stod följaktligen under främmande inflytande och vissa grenar av dess handverk utan sammanhang med tidigare nordisk konstflit. En dylik ström av främmande föremål, förfärdigade med främmande teknik och smak, har en gång förut — under 200-talet — sökt sig in i Norden. Den betecknar folkstammar, som bröto sig väg hit från de

östromerska gränstrakterna ¹⁾). Skillnaden mellan de äldsta lundensarnes och den nordiska vikingatidens teknik och

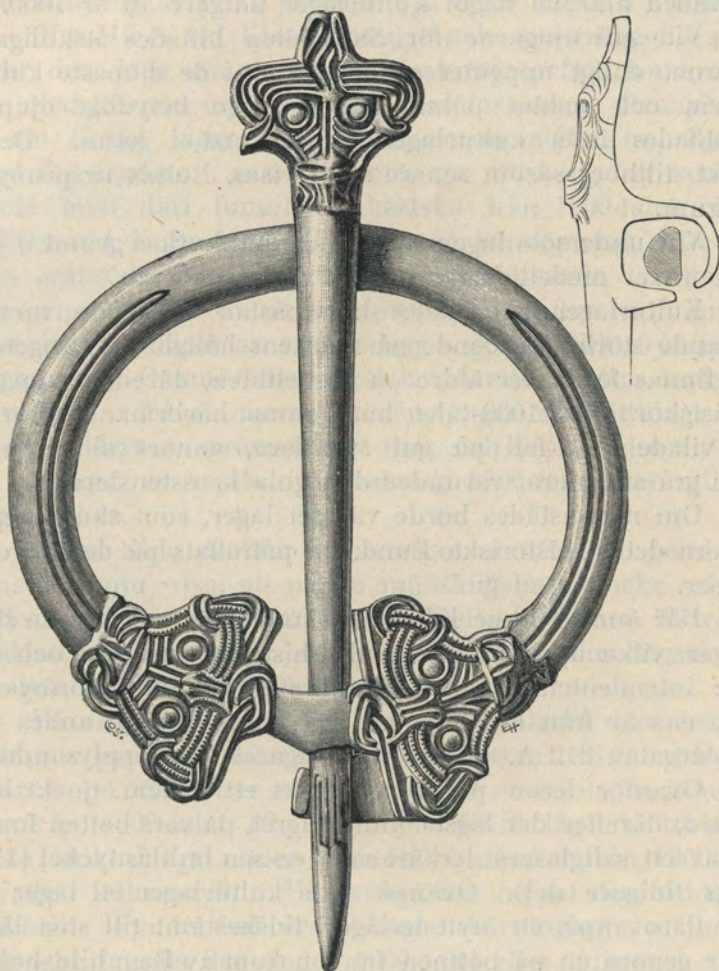

Fig. 26. ^{1/1}.

dräktseder betecknar, liksom motsvarande fenomen 800 år tidigare, en kulturens, icke en tidens hiatus.

¹⁾ Salin, Die altgermanische Thierornamentik, sid. 142. Jfr Stjerna i Antiquarisk Tidskrift 18: 1, 84.

Det är icke nog med, att saker före år 1000 icke äro funna i Lund. Vi kunna även bortse från möjligheten att i framtiden anträffa något kulturlager tidigare än år 1000.

Vid grävningarne för Saluhallen hittades åtskilliga av sakerna, enligt uppgifter av arbetarne, i de djupaste kulturlagren, och oaktat pålningshålén gingo betydligt djupare, påträffades intet kulturlager längre ned i leran. Denna punkt tillhör, såsom senare skall visas, Lunds ursprungliga centrum.

Vid undersökningen av Lunds domkyrkas grund ¹⁾ gick man under medeltidslagret djupt ned i blåleran.

Kulturlager påträffades här nästan allestädes, men av växlande storlek beroende på markens håligheter. Ingenstädes finnas fornsaker äldre än medeltiden, däremot uppgivas 4 hästskor från 1000-talet härstamma härifrån. Kulturlagret vilade i ett fall på gul svämpera, annars alltid på blå eller grå svämpera, varunder den gula krosstensleran.

Om någonstädes borde väl det lager, som skulle representera det förhistoriska Lund, ha påträffats på dessa tvenne platser.

För ännu tvenne lokaler i Lund ega vi noggranna skärningar, vilka uppgjorts vid Kulturhistoriska museet och tack vare intendenten Karlins välvilja ställts till mitt förfogande. Den ena är från Klostergatan 285 A och B, den andra från Klostergatan 312 A. Båda skärningarna äro upplysande.

Ovanför leran på förra stället ett 15 cm. tjockt lager lerjord, därefter det lägsta kulturlagret, på vars botten funnos del av ett saltglaserat lerkärl samt en sen bultlåsnyckel (1200-talets tidigare del). Ovanpå detta kulturlager ett lager lera och därovanpå ett nytt lerlager, tidsbestämt till sina lägsta delar genom en på botten funnen kam av Ragnhildsholms-

¹⁾ Wibling i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1895, sid. 205. Djurben äro i dylika medeltidslager ytterst allmänna. Marken har invid varje bostad tjänstgjort som avskrädeshög. Liknande fynd hava gjorts t. ex. på medeltida bostadsplatserna i Stockholm. På Studentholmen i Uppsala voro djurbenen proportionsvis vida talrikare. Jfr Pira, Studien zur Geschichte der Schweine-rassen etc. Stockholm 1909. Sid. 316, 343.

typ till tiden omkring år 1300, därefter lera och så ett lager av kol och skörbrända stenar, tillhörande den stora eldsvådan omkring år 1700, varefter nya lager upp till nutiden.

N:r 312 A vid Klostergatan visade nedanstående profil. Över den blåa svämmleran, som saknade avfall, fanns ett lager med träspån och ben, men utan fornsaker. Ovanpå detta 25 cm. tjocka lager fanns ett lager av mylla, impregnerad med fint tegelstoft, samt här och var stora tegelstycken, varjämte man däri funnit en hästsko från 1200-talet. Enligt åsikten vid Kulturhistoriska museet härstammar detta lager från gråbrödraklosterbyggnadernas uppförande. Kulturmyllan, genomdragen av en kloakränna, fortsätter högt upp, till dess den begränsas av en stenläggning, sannolikt från medeltidens slut. Ovanför denna ett betydande tegelras, sannolikt från byggnadernas raserande, en yngre stensättning, så ett lager av lera, insprängd med kalk och tegel, äldre än 1750. Så ett lager av mylla, inneslutande 1700-talets keramik och yngre saker.

Dessa båda profiler tagna något utanför den gamla stadens centrum visa, att någon mänsklig bostad icke existerat å dessa platser före 1200-talet. Detta stämmer förträffligt med att de i centrum belägna delarne i sina lägsta lager härstamma från 1000-talet.

På ungefär samma avstånd från centrum som den först skildrade profilen, i hörnet av Klostergatan och Stora Kyrkogatan å n:o 291 A har man funnit den silverinlagda järnsporren från 1000-talet (fig. 4). Men denna låg i kulturlagrets lägsta skikt långt under ett antal fyndsaker från 1300-talet, lagrade i kulturmylla. En ryttare har tappat den vid någon snabbritt. Fyndet indicerar liksom skärningarne, att bofastning icke funnits där under 1000-talet eller tidigare.

Vi tangera här den viktiga frågan om de lundensiska fyndens fördelning.

En genomgång av Kulturhistoriska museets material, som jag verkställde med amanuensen Lithbergs sakkunniga hjälp, visade att 1000-talssakerna härstamma från 9 olika punkter, av vilka en är belägen ungefär vid mitten av Sand-

gatan, en under nuvarande Saluhallen, en under Göteborgssystemets hus vid Mårtenstorget, en vid Bankgatan ej långt från Mårtenstorget, en vid Södergatan under huset näst intill det södra hörnhuset vid Mårtensgatan—Södergatan, en under Spritbolägets hus vid Stortorget strax intill där Skomakaregatan utmynnar i Stortorget, en under domkyrkan och en vid hörnet av Södergatan—Stenbocksgatan.

Dessa 9 fläckar böra reduceras till 3. På något större avstånd från de övriga ligga endast fläckarna vid Sandgatan och Södergatan—Stenbocksgatan. De övriga 7 fläckarna bilda däremot tydligen en enhet. Även under Stortorget har man nämligen vid kloakgrävningar funnit saker av älsta prägel.

Denna enhet, 1000-talets Lund, har då omfattat de båda kvarteren mellan Mårtenstorget och Stortorget, vestra delen av Mårtenstorget, Stortorget, norra delen av de tvenne mellan Bankgatan och Södergatan liggande kvarteren och det mellan domkyrkan och rådhuset liggande området helt eller delvis.

Detta område, vars gränser sålunda här blivit något svagt fixerade, skulle då vara Lunds »svarta jord», motsvarande svarta jorden i Birka, Hedeby och Dorestat. Skillnaden i storlek är följande. Lund 7 hektar, Björkö 9 hektar, Hedeby 22 hektar.

På fläcken vid Sandgatan äro funna en nyckel (liknande fig. 9) av gammal typ, åtskilliga lerkärl av svartgods, av vilka dock största delen med utviken mynningskant, två små bronssöljor med upprullade ändar (liknande fig. 14) samt några hästskor (halvskor). Sammanlagda utgöra de här funna sakerna av gamla former ett tämligen betydande fynd. Halvskorna tillhöra i stort sett tiden kring 1100, de små runda bronssöljorna synas näppeligen upphöra tidigare. Det anförda kärlstycket och skjutnyckeln gå däremot in i 1000-talet. Denna fläck synes sålunda, efter de funna sakerna att döma, hava mottagit sin bebyggelse vid 1000-talets mitt eller obetydligt senare.

Saluhallsfläcken är den mest betydande. Härifrån äro bl. a. kända två skjutnycklar i ett knippe (fig. 9), ännu en

liknande nyckel, en sporre (fig. 5), 5 holknycklar med instoppad ögla (fig. 7), en rund sölja av brons (fig. 13), tvenne kammar av gammal form (en afb. fig. 17), slutligen lerkärl, varav åtskilliga av svartgods (fig. 20, 21), samt nedre delen av en stor flatbottnad lerspann, liknande åtskilliga från vikingatiden, men av bättre gods. Lerspannen och flera av de övriga lerkärlen samt sporren hänvisa till en tidig del av 1000-talet. Även skjutnycklarne, kammarne, bronssöljan äro från 1000-talet.

Fläcken vid Bankgatan innehöll bl. a. en bit keramik av svartgods med »wellenlinien» och små parallella svarta streck, en kam av ytterst åldrig typ och en holknyckel med instoppad ögla. Framför allt kammen hänvisar denna bebyggelses början till tidigaste del av 1000-talet.

Under Spritbolagets hus vid Stortorget fanns ett litet svart kärl med »wellenlinien» (fig. 19), en ensidig benkam av gammal form (fig. 16), en sporre (fig. 6), närstående en av de älste från Saluhallsfläcken, och en hästsko av älsta medeltidstyp (som fig. 1).

Fläcken under nuvarande rådhuset innehöll bl. a. en holknyckel av järn med instoppad ögla, en hängprydnad.

Fläcken under Göteborgssystemets hus vid Mårtenstorget en hängprydnad som den under rådhuset funna.

Fläcken under domkyrkan lerkärl av svartgods samt fyra hästskor av älsta medeltidstyp som den, vilken tillvaratogs under Spritbolagets hus (fig. 1).

Fläcken under huset vid Södergatan strax intill hörnet av Mårtens- och Södergatorna innehöll ett stort kärl av svartgods (fig. 23) av tidigaste medeltidsform.

Från fläcken vid hörnet Södergatan—Stenbocksgatan gammal svartgodskeramik samt en järnnyckel, en mera avancerad typ av holknycklarne med instoppad ögla. Denna fläck kan näppeligen sättas tidigare än den vid Sandgatan.

En väg från söder, väl från närmaste grundare ställe vid Höjeå, Källby, har gått fram till denna anläggning, som den träffat i dess sydvästra spets nedan för hörnet av Mårtens- och Södergatorna. Den bör antingen ha gått tvärs ige-

nom orten eller också i hörnet av Stortorget—Stora Kyrkogatan hava rundat dess nordvästra hörn samt i varje fall ungefär vid Kraftstorget hava fortsatt i ungefärligen nordlig riktning. Minnen av denna väg skulle vara dels fläcken vid Stenbocks—Södergatorna, dels fläcken vid Sandgatan, motsvarande i norr fläcken vid Stenbocks—Södergatorna i söder.

Lithberg har på grundval av en i Kulturhistoriska museet uppgjord karta av hästskornas fördelning dragit den slutsatsen, att vägen åt norr måste ännu under förra hälften av 1100-talet gått utefter Sandgatan. Först genom domkyrkobyggnaden, som stängde denna väg och genom sin vestfasad blev bestämmande för trafikleden, flyttades vägen åt norr längre västerut till Bredgatan.

Lund har lagts vid Höje-å, men på något avstånd, för att innevånarna skulle kunna varskos vid ett fientligt överfall från flodsidan. Dess läge utmed ån har bestämts av någon av de från överfartsorterna över Löddeå kommande vägarne, säkerligen den från Gårdstånga. Gårdstånga har säkert i gammal tid varit en viktig plats. Medan, som nämnts, Lund icke omtalas i sagohistorien, har Saxo bland kämparne vid Bråvalla en »Gardh, Stang oppidi cultor»¹⁾, tydligen eponym av Gårdstånga, motsvarande t. ex. Webiorga av Viborg.

Ortsnamnet Gårdstånga förekommer på en småländsk runsten²⁾ från förra hälften av 1000-talet, angivande platsen för ett slag, som tydligen framkallats av endera av de stridande parternas försök att forcera övergången över ån. v. Friesen har gjort troligt, att striden stått mellan svenska lantarmén under konung Anund och en dansk försvarsarmé, som här brakte motståndarne att göra halt. En väg, befa- ren av arméer och över Skånes mest betydande vattendrag, ledande tvärs över landet mellan slätterna i väster och i nordost, kan ej vara en tillfällig skapelse. Lunds utfartsväg mot norr, betecknad genom fläcken vid Sandgatan, är tydligtvis

¹⁾ Saxo, ed. Holder, sid. 257.

²⁾ v. Friesen, Två småländska runstenar i Meddelanden från Norra Smålands Fornminnesförening I, 3. Jönköping 1907.

identisk med vägen till den viktiga överfartsorten till Gårdstänga.

Västligare följa ett par lösa fynd från 1000-talet, sporen med silverinläggning (fig. 4) i hörnet vid Stora Kyrkogatan—Klostergatan och en holknyckel med instoppad ögla under Kalendehuset. Det är en svag möjlighet, att dessa fynd indicera en visserligen mera obetydlig väg mot ett västligare övergångsställe över Löddeån. I så fall skulle platsen för Lund valts nära övergången av Höje å och så, att man hade väg till de tvenne övergångarna över Lödde å. Vägskälet, var det nu tidigare kan hava varit, har samtidigt lagts till Lund.

Österut, vid Sandby, har gjorts ett mycket stort 900-tals fynd, och runstenarne vid Hällestad visa, att denna trakt under tiden närmast före Lunds grundläggning egt betydelse. På 1000-talets slut är Dalby mycket viktigt. Inga fynd antyda dock någon förbindelse mellan Lund och dessa trakter före denna tid. Den tidigaste hästskotypen är icke representerad i Lund åt Dalbyhållet, men på 1100-talet äro dessa föremål vanliga i denna riktning från Lunds centrum.

Västerut mot Lomma är förhållandet likartat. Tämligen gamla fynd äro gjorda t. o. m. på Grand Hotels tomt, men av 1000-talets saker finnes ingenting.

Det framgick redan av fyndens fördelning, att Lund icke naturligt uppvuxit på en större by: det har från början en tämligen vid utsträckning. En liknande slutsats kan dragas av de förhållanden, som senast berörts. Före tiden för stadens grundläggning finna vi en huvudväg mellan tvenne viktiga trafikpunkter. Kort efter stadens grundläggning, invid den ena av dessa, dragas vägar åt olika håll. Orten förvandlas till ett centrum.

Ovan vidrördes den i mycket främmande prägeln av de älsta fornsakerna och den svaga förekomsten av nordisk tradition i teknik och material. I och för sig är det stora eller övervägande antalet främlingar icke egendomligt för Lund.

Att främmande handelsmän grundlägga kuststäder och

under långa tider så gott som ensamma uppehålla dem, känna vi från feniciernas och grekernas kolonisationshistoria liksom från Hansans tid. Skandinaviska städer äro icke allmänna under vikingatiden, men i dem alla var främlingselementet betydande.

Birka ägde redan på Ansgarii tid främlingar av frisisk börd, det efter Birkas fall grundade Sigtuna, samtidigt med Lund, ett frisiskt gille.¹⁾ Hedeby ägde även ett mycket stort frisiskt element samt har senare hyst en delvis främmande svensk befolkning, och Jomsborg var en stad av idel främlingar.

Lund liknar icke till läget de skandinaviska vikingastäderna. Birka, Jomsborg och Hedeby lågo alla omedelbart vid vattnet, havet eller sjön. Köpmansskutorna förde direkt till hamnen, som åtminstone i Birka och Hedeby utgjorde en sida av staden. Stadsbornas trafik låg på havet. De hade stöd i dessa transmarina förbindelser ej blott kommersiellt utan politiskt och strategiskt. Vid hotande krig kunde de söka hjälp över havet, och lyckades ett överfall på staden, kunde de fly samma väg. Dessutom voro Birka och Hedeby samt säkerligen även Jomsborg starkt befästa, särskilt den förstnämnda staden, som till sitt skydd hade utom vallar en naturlig klippa, en akropol, till vilken tillträdespassen försvårades genom murar av stenblock.

Så se städer ut, vilkas grundläggare räknade på anfall under oroliga tider — och tiderna voro alltid oroliga — och som därför gjorde sig beredda på möjligheterna att fly eller att trotsa.

Men Lund saknade både akropol och hav. Det kunde med lätthet inneslutas från alla sidor utan att angriparen var i besittning av någon flotta. Dess grund utgjordes av en liten plan på slutningen av en mot söder vettande backe, som gav en angripare från norr en fördelaktigare ställning än stadsborna själva, och det fastän man ett par kilometer

¹⁾ v. Friesen, Om Sigtunas runstenar i Upplands Fornminnesförenings tidskrift. XXVI.

längre mot norr hade en naturlig backtopp att tillgå. En strategiskt så oduglig punkt kunna icke främmande nybyggare själva hava valt. Staden har lagts så, att den från början varit beroende av den som ägde den militära makten över den kringliggande landsbygden; dess väl och ve låg i landsherrens händer.

Lund är sålunda en på 1000-talets början nyskapad stad, vilken anlagts under stark medverkan av främmande element och under mäktigt danskt skydd.

De arkeologiska källorna om det äldsta Lund tala ett oförtydligt språk. De litterära äro mera sporadiska, men sedda i det sammanhang, som fynden angivit som det riktiga, bidraga de att giva bilden fasthet. Liksom vi före år 1000 sakna fynd av fornsaker, sakna vi, som redan nämnt, före denna tid också litterära notiser.

Saxos första meddelande om Lund lyder: »Vid denna tid började Lunds innevånare, som med möda byggt sig en helgedom, att under Roskildebiskopen Gerbrand fira gudstjänst i egen kyrka. För övrigt har Unno begravts i Birka, den sedan gammalt frejdade staden, medan Bernhard erhållit sin grav i Lund»¹⁾. Notisen förekommer i skildringen av biskop Bernhards verksamhet, vilken Saxo instrött i sin berättelse om Sven Tveskägg. Med anledning därav tänkes den åsyftade tidpunkten vanligen falla omkring år 1012. När Bernhard dött och kyrkan mottagit hans stoft, nämner oss icke Saxo. Hans nästa notis om Lund rör upprättandet av biskopsdömet.

Adam av Bremen, vilken äger vitsord gentemot Saxo, lemnar oss tillfälle att korrigera kronologien av hans uppgift om Gerbrand. Adam berättar, att Knut vid sin återkomst efter besittningstagandet av England insatte till biskopar i Skåne Bernhard, i Själland Gerbrand och på Fyen Re-

¹⁾ Eo tempore Lundenses, sacrarium moliti, sub Gerbrando, Roskildie presule, rem diuinam domesticum templi religione gesserunt. Ceterum Vnnonis corpus Byrce, oppidum ueteri fama inclytum, Bernardi Lundense hypogeum tenet. Saxo, ed. Holder, sid. 339.

ginbertus¹⁾. Det är sålunda först under Knuts regering biskop Gerbrand av Roskilde besökte Lund. Det verkliga sammanhanget, som framkommer av en sammanställning mellan Adams och Saxos uppgifter, blir följande. Knut insätter straxt efter 1020 biskop Gerbrand i Roskilde och biskop Bernhard i Lund. Den senare griper sig genast an med att uppföra en domkyrka, men dör snart. Det var mycket ont om någorlunda dugliga biskopsämnen denna tid²⁾. Roskildebiskopen Gerbrand beger sig därför över till Lund och såväl han som hans efterträdare Avoco³⁾ upprätthålla stiftet, till dess det lundensiska, denna gång i duplicerad form, återuppstår med Henrik och Egino 1048⁴⁾.

Adam nämner vid ett par tillfällen direkte Lunds namn: vid fastställandet av Själlands geografiska läge mellan i väster Fyen och i öster Skåne, »ubi est civitas Lundona»⁵⁾, samt senare på tal om upprättandet av de skånska biskopsdömena och deras förening⁶⁾.

Huru nära scholiasterna stått Adam av Bremen, är icke utrett. Scholion 111 (handskrifterna 6 och 7) innehåller föl-

¹⁾ Monumenta Germanica, Scriptorum, VII, sid. 325.

²⁾ H. Olrik, Konge och Præstestand i den danske Middelalder I, sid. 198.

³⁾ Monumenta Germanica, Scriptorum, VII, sid. 328, 371.

⁴⁾ Saxos berättelse om biskop Bernhard är mycket tvivelaktig och delvis alldeles oriktig. Denne vistades enligt Saxo först hos konung Olof Tryggvesson i Norge, som han påverkade i kristen riktning, sedan hos konung Olof Skötkonung i Sverige, vilken han döpte med namnet Jakob. Saxo är inte riktigt säker på, huruvida det var Bernhard eller biskop Unne av Bremen, som förrättade detta dop. Hans berättelse om Olof Skötkonungs dop står i strid med svenska och norsk-isländska uppgifter samt med ärkebiskop Brunos brev till kejsar Henrik II av 1008. Uppgiften om biskop Unne († 936) är kronologiskt orimlig. Bernhard är tydligen isländarnes Bjarnward Vilrådsson, som besökte Olof den helige. Saxo har känt till detta besök hos en norsk konung Olof, och då en missionär besökte ett nordiskt konungahov, var det naturligtvis i omvändelsesyfte. Olof den helige, vars kristna nit ju var bekant, har Saxo då förblandat med den trolldomsbegärlige Olof Tryggvesson, vilket föranlett förläggandet av Bernhards verksamhet till Olof Tryggvessons samtida Sven Tveskäggs dagar i stället för, såsom riktigt varit, till hans son Knuts. Jfr. Hans Hildebrand, Sveriges medeltid III, sid. 38—46.

⁵⁾ Monumenta Germanica, Scriptorum, VII, sid. 371.

⁶⁾ Sammastädes, sid. 371.

jande upplysning: »(Sconia) cuius metropolis civitas Lundona, quam victor Angliæ Chnud Britannicæ Lundonæ æmulam jussit esse»¹⁾. Scholion 113 (handskrift 6) lyder: »Lundona, civitas prima Sconie, tam longe a mari sita est ut a Dalboia»²⁾.

Det från Adams text citerade yttrandet tillhör dem, som, om ock indirekt, tydligt ange ortens märklighet. Direkt anges denna genom sist anförda scholion. Ingen av dessa notiser härrör från den äldste scholiasten, men mycket senare än Adam själv antagas scholierna icke vara.

Den norsk-isländska litteraturen är njugg på underrättelser om det äldsta Lund.

I Snorres redaktion av Olof den heliges saga förekommer en vers av Hårek från Tjotta, som vägrat att draga landvägen med konung Olof till Norge och i stället valt att trots den fientliga danska flottans därvaro taga vägen genom Öresund: »Icke var jag, kvinna, den som lät Lunds enkor eller danska flickor le däråt, att jag på hösten icke skulle töras taga återvägen sjöledes på fartyg, nej, jag sköt mitt skepp förbi ön».

Hårek dräptes något av de senare åren av 1030-talet, och versen vittnar sålunda — i fall den är äkta — om att Lund före denna tid var en av Danmarks mest bekanta platser.

I Magnus den godes saga göras ett par allusioner på Lund. Thjodolf Arnorsson, som diktade vid 1000-talets mitt, säger om konung Magnus: »Krigaren far fram över Skåne med fasta steg söderut till Lund — fagrare väg har jag sällan funnit». På ett annat ställe i samma dikt utropar skalden: »Skåningarnes snabbe herre bar smutsstänkt nacke. Ett under är det, om (icke) Lunds ståtlige härskare håller stånd»³⁾.

De av Thjodolf refererade striderna ägde rum omkring år 1040. Särskilt det senast nämnda stället är viktigt. Konung Sven — eller konung Magnus — nämnes här Lunds

¹⁾ Monumenta Germanica, Scriptores, sid. 370.

²⁾ Sammastädes, sid. 371.

³⁾ Heimskringla. Finnur Jónssons uppl. II, 379, III, 66, 59.

herre vid ett tillfälle, då han kämpar icke i Skåne utan på Själland. Epitetet antyder stadens betydelse i och för sig och för den danska kronan.

Härmed äro, så vitt jag känner, de älsta skriftliga källorna uttömda. De närmast yngre röra återföreningen av de skånska stiften; därefter komma Lunds klerus-, död- och donationslängder samt donationshandlingar.

Det skriftliga källmaterialet har sålunda intet att nämna om Lund före 1000-talets början. Den första notisen skulle röra början av århundradets tredje årtionde. Det är av intresse, att första gång staden nämnes äro innevånarne kristna kyrkobyggare.

De olika yttrandena från 1000-talets mitt visa, huru raskt Lund uppblomstrade. Redan efter tre eller fyra årtionden är det en av rikets viktigaste orter, då biskopsdöme inrättas för Skåne, förlägges sätet dit, och konungarne gynna stortartat dess älsta kloster. Vid tiden för scholion 113 finnes redan väg från Lund till Dalby och möjligen till havet.

Ingen av dessa källor har något att förmåla om Lunds karaktär av köpstad. Skrifterna lika litet som fynden vidkännas det Egil Skallegrimssonska Lund. Däremot antyda de den nyanlagda stadens snabba tillväxt av helt andra orsaker, kungligt skydd och egenskapen att vara en kristen och kyrklig centralpunkt.

Källmaterialet är härmed icke alldeles uttömt. Mynten återstå.

De älsta i Skandinavien präglade mynten äro de s. k. Björkömynten ¹⁾. Stolpe och Hildebrand anse dessa mynt vara präglade i Birka, Hauberg i Lund. De tvänne först-

¹⁾ Hildebrand, Nordens älsta mynt i Månadsbladet 1885, sid. 122; Stolpe, Björkö i Mälaren, Stockholm 1888; Hildebrand, Sveriges Medeltid I, sid. 776; Engel et Serrure, Traité de numismatique du Moyen age I, sid. 331; Montelius, Sveriges förbindelser i förhistorisk tid, sid. 6 (Historiska Studier, 1897); Keary, The Vikings in Western Christendom, sid. 206; Hauberg, Myntförhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146, sid. 37; Hildebrand, Sveriges historia intill tjugonde seklet II, sid. 78; Montelius, Kulturgeschichte Schwedens etc., 1906, sid. 277; A. Bugge, Vesterlandenes Inflydelse etc., sid. 265.

nämnda författarne anföra som skäl, att mynten äro till sitt vida överbärgande antal funna i Birka, som stod i genom skriftliga dokument ådagalagd förbindelse med Dorestat.

Hauberg anför som skäl:

att Birka legat för långt borta och Sverige varit för obetydligt kultiverat, för att den nordiska myntningen skulle ha börjat där;

att på åtskilliga av de s. k. Björkömynten äro vissa egendomligheter gemensamma med de engelska sceattæ och sålunda lånade från dessa, vilket förklaras genom de danska förbindelserna med England;

att av de i Birka funna mynten åtskilliga äro försedda med öglor;

att av fynden utanför Birka, inalles sju, tre äro från dåvarande östra Danmark; och slutligen

att en senare dansk mynttyp under Knut den stores tid tagit en av Björkötyperna till mönster.

Av dessa skäl äro somliga avsedda att visa, att myntorten ej kunnat vara Birka, andra att myntorten varit Lund.

Det viktigaste skälet, som talar mot Birka som myntpräglingsort, är det först anförda. Har Birka varit en från början svensk stad, grundlagd och bebodd av folket från Mälardalen, så kan tanken på Birka som myntstad utan vidare få förfalla. Är åter Birka ett av utlänningar grundat faktori, blir förhållandet ett helt annat. Även skälet, att flera av mynten äro försedda med öglor, står och faller med antagandet av Birkas inhemska nationalitet. Slås mynten av utlänningar, är det icke alls osannolikt, att de kunnat bäras som prydnader av de vid dylika mynt ännu ovane svenskarne. Under romersk tid buros guldmynt som prydnader inom det romerska rikets gränser. Detta var t. ex. i det högt civiliserade Gallien rätt vanligt.

Svårare är att möta beviskraften av det skäl, som ligger i den visserligen ej nära förväntskapen mellan de s. k. Björkömynten och de engelska sceattæ. Myntpräglingen har utgått från den frankiska, och de tecken, som äro gemensamma för de engelska och de nordiska mynten, ha delvis redan börjat

användas i det merovingiska och det tidiga karolingiska myntsystemet. Seden att åsätta dylika tecken å mynten utvecklas ytterligare och tager sig uttryck hos myntmästare i både Skandinavien och Britanien. Hade myntningen skett under starkt inflytande från England, skulle ovilkorligen likheten i huvudframställningarne varit mera genomgående. Någon gång förekommer en engelsk bild, men inskrifterna och bilderna äro i regel frisiska ¹⁾. Med sceattæ förete Björkömynten vissa detaljöverensstämmelser, men storleken och de egentliga bilderna äro alldeles olika. Att denna utmyntning uppstått genom de danska förbindelserna med England under 800-talet, torde vara osannolikt. Nordmännen uppträdde då ännu blott som härjande, och att de skulle insett betydelsen av ett till deras land förlagt eget myntverk, är ej troligt. Det var då ännu mycket enklare att enligt vanan skaffa sig mynten genom utpressningar. Påfallande är också, att dessa mynt med kristna symboler — hjorten och ormen motsvarande människan ansatt av synden — skulle ha fabricerats och ytterligare utbildats ²⁾ mitt i det då ännu kraftigt hedna Skåne. De omtalade likheterna med engelska förebilder synas bäst förklaras därigenom, att bland de frisiske myntmästarne även funnits någon engelsman, eller helt enkelt så, att de frisiska myntmästarne lärde känna engelska sceattæ och efterbildade vissa på dem förekommande tecken. Att detta skett utanför deras eget land är visst, men de engelska tecknen säga oss intet om, varest i Skandinavien denna frisiska myntprägling utförts.

Att samtidigt med det att man förkastar beviskraften av det faktum, att majoriteten av Björkömynten hittats i Birka, åberopa samma myntsorters fördelning utanför Birka till förmån för Lund, är svårigen metodiskt hållbart. Låtom oss emellertid närmare syna denna fördelning ²⁾. Ett myntfynd är gjort i Södermanland, ett i Blekinge, ett i Skåne, ett i Halland, ett i södra Norge, ett på Sejerö och ett på Själland.

¹⁾ Hauberg, Myntforhold etc., sid. 106.

²⁾ Sammastädes, sid. 188.

Fem av dessa sju fynd, säger Hauberg, äro gjorda innanför Danmarks dåvarande gränser, och av dessa äro de tre från östra Danmark. Blekinge tillhör emellertid från och med 600-talet den svenska östkusten. Fornsakerna och de mycket utpräglade gravskicken äro med de östsvenska absolut identiska fram till vikingatidens slut. Källorna före den kristna tiden, konung Alfreds beskrivning och Ottars och Ulfstens resa, fatta Blekinge som svenskt ¹⁾. Det härifrån stammade gravfyndet är att sammanställa med dem från Södermanland och Birka. Återstå sålunda fem myntfynd utanför den vid svenska östersjökusten funna huvudmassan. Två av dessa äro funna öster, två väster om Öresund, ett i Norge. Att mynten skulle slagits i östra Danmark (Lund), framgår tydligen icke alls av denna fördelning.

Stor vikt fäster Hauberg vid ett under Knut den store präglat mynt ²⁾, vars revers företer hjort och orm liksom vissa Björkömynt. Det blir »et betydningsfuldt Led, naar den ses at være framstaaet som en Efterligning av en ældre Mynt fra Danmark». Björkömynten anser Hauberg präglade före år 900 ³⁾, Knut den stores mynt efter år 1000. Sålunda efter ett århundrades mellanrum. Någon myntpräglingstradition förefans alltså ej. Myntpräglaren har tagit modell efter ett gammalt mynt, som han påträffat, och utan särskilda numismatiska kunskaper kan han icke hava avgjort, varifrån myntet stammade. Han har för övrigt missförstått ett viktigt mynttecken på Björkömyntet, triquetran, som han tagit för en orm. Hauberg hänför det till Lund på grund av tyngden, men anger samtidigt dess vikt som vestdansk, således icke lundensisk, vilket väl torde utesluta möjligheten, att det präglats i Lund.

Jag väntar att uttala mig om varest i Skandinavien dessa mynt äro präglade. För Lund, om vars frisiska förbindelser vi intet känna, talar intet skäl.

¹⁾ Stille, Till frågan om Blekinges förbindelse med Sverige i äldre tid. Skånska samlingar III: 2, sid. 19.

²⁾ Hauberg, Myntforhold etc., sid. 192. Pl. II, 13.

³⁾ Jfr dock här nedan sid. 216.

De tidigaste danska mynt, präglade utanför Hedeby, äro Sven Tveskäggs och Knut den stores. Var konung Sven låtit prägla sina tidiga mynt av en enstaka typ, veta vi ej, då myntorten ej finnes utsatt. Sven synes särskilt ha vårdat sig om Roskilde ¹⁾. Knut den stores mynt åter efter år 1014 äro med säkerhet till sin huvudpart slagna i Lund, som nu för århundraden blir Danmarks egentliga myntstad. Mynten säga sålunda detsamma som våra övriga källor: före år 1000 intet, ett stycke in på 1000-talet stor betydelse och hastig utveckling under kungligt skydd.

Men mynten och de skriftliga källorna föra oss närmare den absoluta tidpunkten för Lunds grundläggning än de arkeologiska. De hänvisa nämligen bestämt till Knut den stores tid. Därmed är också icke blott tidpunkten utan även orsaken angiven. Konung Knut var en kraftig man med en mycket målmedveten politik. Redan långt innan sitt konungadöme var han väl bekant med de politiska och sociala förhållandena i Britanien. Och efter erövringen av England regerade han detta land som inhemsk konung med inhemska män och inhemska traditioner. Hans ordinarie vistelse var i detta rika och högre kultiverade land, och Danmark, varest han avlade besök, regerade han även huvudsakligen från England.

Det låg under sådana omständigheter nära till hands, att hans regeringsprinciper, även då de gälde Danmark, skulle bli engelska. Knut ställde sig i England i det bästa förhållande till kyrkan, varigenom hans makt höjdes. Kyrkans civilisatoriska och politiska betydelse måste bliva icke mindre i Danmark, och Knut strävade därför att i sitt östliga land utbreda och befästa kristendomen och giva det liksom England en ordentlig stiftsindelning. Han bildade då även ett skånskt stift.

Samtidigt har konung Knut i Danmark upprättat ett

¹⁾ Olrik, Konge og Præstestand etc. I, sid. 108; Erslev, Roskildes ældste Mønter i Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1875, sid. 125. För sin åsigt, att Lund skulle varit myntpräglingsorten, anför Hauberg intet skäl. Troligen beror den av hans uppfattning om Björkömyntens härstamning.

engelskt myntsystem, en nödvändig sak, då danskarne icke längre kunde skaffa sig sina mynt genom plundringar i Britannien. I England funnos i flera städer kungliga myntverkstäder, från vilka konungen nu skickade myntmästare till Danmark. Den förnämsta myntorten lade han i Skåne.

I England hade den romerska militärmakten byggt de första städerna, och efter varandra hade angelsachsare och vikingar övertagit dessa klenoder i det romerska kulturarvet. Redan de tidigare danska konungarne, som gynnat uppkomsten av Roskilde, ha insett städernas betydelse. För den angliserade Knut, som i de engelska städerna hade organ för sin regeringsmakt, måste det hava stått klart, att ett av de viktigaste leden i en omorganisation av Danmarks statsstyrelse efter engelskt mönster vore upprättandet av städer. För Själland fanns sedan någon tid tillbaka en dylik stad i Roskilde, för Jylland i det från början skäligen odanska Hedeby. I Skåne, den östra rikstredjedelen, fanns, så vitt vi veta, härtill ännu ingen motsvarighet.

Knut valde den plats, där Lund nu ligger. Här har han börjat att bygga en kyrka, hit har han förlagt medelpunkten för det skånska stiftet med klerus och biskop, hit har han bland andra engelska hantverkare ¹⁾ även skickat myntmästare.

Det finnes antydningar, att Knut med Lunds grundläggning tänkt sig mera än en metropol för Skåne.

Lund var nämligen under Knut den förnämsta av Danmarks myntstäder. Av 60 olika mynttyper härstammande från 9 städer äro de 22 från Lund ¹⁾ — från Roskilde, som kommer närmast, 12 — således en mycket betydande överlägsenhet å Lunds sida över var och en av de övriga myntpräglingsorterna.

Även stadens namn kan antyda vad Knut innerst åsyftat, då han skapade denna östdanska huvudstad. Vanligen

¹⁾ Olrik, Konge og Præstestand etc., sid. 146.

¹⁾ Hauberg, Myntforhold etc., sid. 45. Jag medräknar, av ovan anförda skäl, ibland de lundensiska mynten icke myntet med revers bildad efter modell av Björkömynten.

tydes detta namn såsom åsyftande en hednisk offerlund, vilken skulle ha vuxit här tidigare. Lund bleve då analogt med de enkla ortnamnen vi, hof och harg. Norrut på skandinaviska halvön är namnet ingalunda sällsynt, i vissa svenska landskap tvärtom ganska allmänt, men från Skåne och Halland, det område som här närmast kommer i fråga, känner jag utom staden intet Lund.

Denna omständighet talar icke till fördel för det konventionella antagandet. De arkeologiska fakta förbjuda existensen på det nuvarande Lunds plats av en förkristen stad, och om möjligheten, att en äldre stad skulle förflyttats hit från annan ort, kan intet omdöme fällas. Att en offerlund kunnat förefinnas här utan förbindelse med någon stad, är naturligtvis icke orimligt. Den största förhistoriska helgedomen i Britannien, Stonehenge, ligger på en öde hed och sålunda utanför stadsbebyggelsen. Men för existensen av denna hedniska offerlund talar allenast namnet, och detta namn kan, om staden visats vara en anläggning av Knut den store, förklaras på ett annat sätt.

Adams scholiast säger uttryckligen, att Knut genom Lund, Lundona Sconia, ville efterbilda det brittiska Lundona, London. En dylik tanke vore, även om vi därför icke hade denna uttryckliga uppgift, a priori antaglig hos den dansk-engelske statsmannen, som i sitt mönsterland ständigt hade tillfälle att iakttaga vikten för den kungliga maktutövningen av en de övriga städerna i landet dominerande huvudort.

De myntmästare, som i det skandinaviska London slogo mynt åt konung Knut, betecknade på mynten stadens namn på många olika sätt: Lund, Lund Denemac, Lun Demac, Lundiuni, Lunduni, Lundin, Lundi, Lundio, Lunde, Lundeio, Lundie, Lundii, Luni, Lud, Ludi, Luid, Ludenne, Ludini, Ludin, Ludhen, Luden, Ludeg, Luin, Lui, Lun, Lu, L. Beteckningen för London och Lund är ofta densamma, varigenom det vid flera tillfällen blir vanskligt att skilja mellan Knuts och Hardeknuts engelska och danska typer. ¹⁾

¹⁾ Hauberg, Myntforhold etc., sid. 70. Det är också först genom Hildebrands och slutgiltigt genom Haubergs arbete, som åtskilliga bland de londonska och de lundensiska mynten kunnat med visshet särskiljas.

Av de här uppräknade namnformerna måste följande, som icke kunna återföras på Lund, återgå till namnet London i en eller annan form: Lundiuni, Lunduni, Lundin, Ludenne, Ludini, Ludin, Ludhen, Luden. Sannolikt böra även formerna Ludeg och Luin betraktas som förvanskningar av London.

Men lika bevisande äro formerna Lund Denemac, Lun Demac, som visa, att man från början fattat den britiska och den danska stadens namn som identiska och därför genom tillsättandet av ordet Danmark velat skilja dem åt. De gamla myntmästarnes beteckning blir på sätt och vis en föregångare till 1600- och 1700-talets Londinium Gothorum.

Formen Lundona för Lund, som Adam av Bremen liksom en hans scholiast använder, måste även återgå på London.

Lund skulle således tänkas bliva Danmarks London eller med ett modernt ord, Danmarks huvudstad, en plan, som under loppet av århundradets första fjärdedel nådde nära sin realisation.

Huvudstad i modern mening, innefattande konungens residens, har dock Lund icke avsetts att bli. Den nordiske konungen vistades ständigt på vejtslor, och försvaret var rörligt. Skandinavien förhistoriska borgar från 300-talets slut ett stycke in i medeltiden äro att betrakta som gränsvakter och som allmänna refuger, däremot icke som kungliga fasta bostäder. Då konungen anlade Lund genom att dit kalla klerus från inland och utland samt hantverkare och myntmästare, har han varit intresserad av, att den stad han byggde lätt kunde behärskas av den kungliga hären. Lund ansluter sig genom försvarets obefintlighet — eller nödtorftighet — till den allmänna inhemska gruppen av tidiga medeltidsstäder.

Däremot avviker Lund från den gängse typen i ett annat avseende. Åtminstone de äldre svenska medeltidsstäderna ligga i regeln på häradsgränserna, ¹⁾ Linköping, Skeninge och

¹⁾ Jfr Hildebrand, Sveriges medeltid I, sid. 324.

Falköping i hörn mellan tre härad, Enköping, Sigtuna, Strängnäs, Nyköping, Norrköping, Söderköping och Östra Aros på gränserna av två härad. Dyliga orter måste tänkas hava uppkommit så, att inbyggare i olika härad höllo gemensam marknad eller i övrigt rådplägade om gemensamma angelägenheter på samma plats. Det finnes exempel på, att de också rest gemensamma försvarsverk på häradsgränserna ¹⁾, liksom så ofta i övre Sverige de olika byarnes inbyggare lagt sockenkyrkan på gränsen mellan två eller flera byar.

Men vid Lunds anläggning, som icke dikterats av ett urgammalt ortsintresse utan av ett medeltida statsintresse, har hänsyn icke tagits till häradsgränserna. Dess läge har haft en annan raison d'être. Det har lagts i den östra tredjedelen av Danmark, där hittills en dylik stadsanläggning saknades, i dess bördigaste del, bredvid den trafikled mellan Östersjön och Västerhavet, som städse varit den viktigaste, men lagom långt därifrån för att vara skyddat för överfall av någon djärv sjöfarande.

Skall Lund jämföras med någon själländsk stad, är det icke med Ringsted utan med Roskilde. Så vitt vi känna, har Roskilde som stad uppstått på 900-talet, således något tidigare än Lund, den har uppblomstrat under skydd av konungen, som dit lagt sätet för det själländska biskopsdömet och myntverkstad. Sverige äger i Sigtuna en stad av samma typ som Lund och Roskilde. Dess anläggning är samtidig, den blir genast en myntstad, säte för en utländsk biskop och en efter kyrkoruinerna att döma ingalunda fåtalig klerus. I Norge bygger Olof Tryggvesson ett av 900-talets sista år efter sin återkomst från Britannien, där han haft rikt tillfälle att iakttaga städernas betydelse, Nidaros biskopsstad. Härom berättar Snorre: »Konung Olof for med sina män till Nidälvens myning. Där lät han på Nidälvens strand bygga hus och fastställde, att där skulle vara en köpstad; han gav männen tomter där till att resa hus på och lät bygga en kungsgård ovanför Skipakroken. Dit lät han om hösten flytta alla

¹⁾ Schnittger i Meddelanden från Östergötlands Fornminnesförening 1908.

förråd, som behövdes för vintersäte, och där hade han en stor mängd folk.»

Se här en berättelse om huru det tillgick, då vid tiden omkring år 1000 en av de större nordiska biskopsstäderna grundlades. Har Knut själv på något liknande sätt grundlagt Lund, komme vi bra nära stadens grundläggningsår.

Lund har liksom Nidaros grundlagts genom en viljeakt. Kungen har transporterat till en bestämd plats främmande klerker och yrkesmän samt inhemsk allmoge. Detta ger oss förklaringen till att Lund visar sig uppvuxet med ett slag, till den främmande prägeln på åtskilliga av dess tidigare fornsaker, till belägenheten och sannolikt även namnet.

Nyligen till Uppsala Universitets historiska museum inkomna fornsaker från Östra Aros måste hänföras till 1000-talet. Till samma tid höra fornsaker funna i Söderköpings grund¹⁾. De av doktor Ekhoff ledda grävningarne i Visby kyrkoruiner hänvisa till samma århundrade Visby stads grundläggning. Skara är genom historien bekant från 1000-talets början.

I Danmark, Norge och Sverige grundas sålunda under denna tid en hel rad av städer. De äro antingen köpstäder eller biskops- och myntstäder, emellanåt båda delarne. Byggandet av en domkyrka var ett företag, vars make man tidigare icke givit sig på. Därtill fordrades mycket folk, bland dem åtskilliga yrkeskunniga främlingar, som en längre tid voro bofasta på samma ställe. Dessa främlingar från västerlandets städer ha säkerligen mycket bidragit till de äldre nordiska städernas uppkomst.

Vi få icke med moderna analogier från järnvägsknutpunkter tänka oss uppkomsten av de äldre städerna såsom resultat av ett par konstanta korsande trafikströmmar i någon folkrik trakt. På det rika, tätbefolkade, handelsdrivande Gotland ha vi från förhistorisk tid icke kännedom om städer. Nordmännen drevo sin köpenskap på marknader, som ägde rum på vissa tider, men som icke voro läm-

¹⁾ Schnittger i Meddelanden från Östergötlands Fornminnesförening 1909.

pade att giva upphov till städer. Staden är något för denna tid i Norden nytt, ett samhälle, som arbetade efter särskilda lagar med en specialiserad yrkesfördelning, en ekonomisk enhet. Statsmakten, representerad av konungen, har insett denna främmande institutions betydelse, och under dess hägn växer staden upp till gagn även för den spirande kristna kyrkan, som lämnade konungamakten stöd.

De äldsta nordiska stadsanläggningarne, framkallade genom landsherrens vilja och kyrkans behov, bilda jämte den kristna kyrkan, klostren, myntväsendet, stenbyggnader med murbruk och latinska skrifter en av de viktiga faktorer, som under omdaning av samvarons former konstituera den inbrytande medeltiden.

Som en trotsig motsats till dessa kyrkostäder, obefästa eller skyddade av beskedliga trämurar, reste sig Hedeby, Jomsborg, Birka, vallomgördlade köpmansnästen med inbyggare väpnade till tänderna. Dessa städers typ är en annan. Belägna intill havet, på vars bana de ämna skaffa sina rikedomar, taga de konsekvenserna av sitt farliga läge. Det går icke alltid väl. Hedeby och Jomsborg få en blodig historia. Rikedomarne locka främlingar, även furstar. De övergå att bli vikinganästen mera än handelsstäder. Hedeby stormas, intages och återtages för sin egen rikedom skull mera än en gång, en stor dansk flotta utrustas och söker upp till Mälaren i avsikt att få plundra Birka, vars öden nog heller icke varit blida. Dessa städers historia återspegla ett annat liv än Lunds eller Skaras. De ha anlagts i annat syfte och under andra förhållanden.

De äro äldre, tillsammans med Ribe, som möjligen också ursprungligen tillhör denna typ, de äldsta i Skandinavien. Fynden såväl som de historiska källorna visa, att Hedeby och Birka gå tillbaka till tiden omkring år 800.

De äro typiska utpräglade handelsstäder. Den omedelbara närheten till vatten och deras allmänna läge ange detta. Ribe vette ut mot Västerhavet, var den jylländska halvöns

stapelort mot Britannien och det handelsdrivande Frisland, Hedeby¹⁾ var beläget på östra sidan vid det hörn av Östersjön, där senare alltid någon eller flera betydande städer, medeltidens Lybeck och nutidens Kiel, uppvuxit med sjöfart mot norr genom Bälten, mot öster utefter tyska kusten, Jomsborg, Stettins föregångare, har haft till uppland Oderloppets länder, och Birka, som Stockholm tagit arv efter, har behärskat Mälarevägarne och deras förbindelser med Östersjön, därmed handeln på den viktigaste delen av östra Skandinavien.

Det är tydligen detta alldeles exceptionellt gynnsamma handelsläge, som föranlett, att Birka förlagts till denna trakt av Mälaren²⁾. Vid stadens grundläggningstid har den norrut gående vattenförbindelsen varit den viktigaste i Sverige³⁾. Här ligga Uppsala, Vendels och Ultuna gravfält och åtskilliga andra, som visa, att liksom den svenske konungen hu-

¹⁾ Om förhållandet mellan Hedeby och Slesvig existera skilda meningar. Ingen arkeolog kan frångå den åsikten, att Hedeby legat söder om fjorden, varest innanför den invallade halvcirkeln bevisande fynd äro gjorda. Frågan är nu om platsen för det från 800-talets början litterärt betydade Slesvig. Sophus Müller (Nordiske Fortidsminder I, 240) tror, att under 800- och 900-talen en stad funnits söder och en annan strax intill norr om fjorden. Det är väl dock mycket osannolikt, att på en tid, då städer överhuvudtaget nätt och jämt förekommo i Skandinavien, tvenne städer, av vilka en mycket betydande, skulle ha under århundraden legat snett emot varandra vid en fjord, som senare burit en enda stad. Att Slesvig hos Adam av Bremen tre gånger kallas Hedeby, är bevis för att Hedeby och Slesvig även tidigare varit namn på samma ort. Müllers förklaring är en nödfallsutväg, men han har pekat på den riktiga lösningen, då han visat, att den sydliga staden varit den från början mest betydande. Alla svårigheter äro emellertid lösta, om man i Hedeby ser den enda staden, av utlänningar, således i Ansgarius levernesbeskrivning, efter sitt läge vid viken kallad Slesvig, men av innebyggarna själva, åtminstone efter den svenska erövringen omkr. 900, Hedeby. Då Hedeby faller, överflyttas staden till platsen för det nuvarande Slesvig. För denna punkt är Hedebynamnet mindre rotfäst och försvinner snart för det för utlänningarne vanliga Slesvig. Under långa tider bar en skånsk stad, som i hemlandet hette Malmö, för de utländska handlandena namnet Ellenbogen.

²⁾ Jfr Ambrosiani, Varför och när uppstod Stockholm? Varia 1907, sid. 66.

³⁾ Stjerna, Svear och götar under folkvandringstiden i Svenska fornminnesföreningens tidskrift XII, 345.

vudsakligen vistats på sina hus i dessa bygder, även der svenska aristokratien här haft en medelpunkt. Birka har här haft ett det förträffligaste uppland. Att just denna övalts, har tydligen berott därpå, att den erbjöd en brant, från de flesta håll otillgänglig klippa alldeles invid vattnet.

För Mäljarprovinserna vid tiden omkring år 800 är en stad lagd med sådant förutseende en anakronism. Man måste rent a priori avlägsna tanken på att den tidens svenska bönder, som vid sina tillfällen kunde förvandlas till sjömän och krigare eller driva litet köpenskap på slump, skulle ha egt nog observationsförmåga att utsöka detta ypperliga köpmansläge samt organisera en stad med dubbla befästningar och konstgjord hamn. Vi befinna oss då ännu i den begynnande vikingatiden, en period, då man bra litet kände till främmande städer. Och även om man på plundringståg nådde fram till dylika huskomplex, har man säkerligen haft svårt att tänka sig in i avsikten med deras anläggning eller uppfatta dem som annat än lämpliga föremål för plundring. Efter det att Lund visats icke kunna härstamma från en så tidig tid, sakna vi på den skandinaviska halvön och kringliggande öar i öster och väster stadsanläggningar utanför Birka.

Då bjuder rimligheten antaga, att ej heller Birka anlagts av landets egna innebyggare, att det ursprungligen är en främmande stad.

En svag möjlighet skulle ha funnits att hävda stadens inhemska ursprung, i den händelse fynden visat en tidigare under århundraden fortgående bebyggelse av samma plats. Orten skulle då såsom den lämpligast belägna kunnat tänkas ha så småningom vuxit i storlek och förvandlats till stad. Men fornsakerna, både från gravarna och svarta jorden, äro alla från tiden efter omkring 800 och staden är betydande redan år 826. Birka är sålunda en avsiktligt anlagd stad.

Anläggarna kunna endast vara den tidens storköpmän, friserne. Sjöfärden mellan Frisland och Birka var då intet vägstycke. Redan under döstiden har en förbindelse mellan

England och västra Skandinavien börjat, vilken fortsatt och tilltagit i intensitet hela stenåldern igenom. Egendomligt nog synas dessa förbindelser, av fynden att döma, hava varit relativt obetydliga under bronsåldern och ända fram till folkvandringstiden. Men de anknytas ånyo under anglernas utvandring. Av Beowulf och Gregorius av Tour veta vi, att daner och götar gjort kraftiga strandhugg på södra sidan av Kanalen och för vissa tider satte sig fast där. Från Normandie äro kända tvenne gravfynd med sannolikt skandinaviska 500-talsfibulor, ett från Douvran med tvenne fibulor av en typiskt öländsk-gotländsk fibulaserie, det andra från Envermeu ¹⁾. Från norra Frisland finnas på 600-talet tvenne ryggknappspännen av former, som möjligen i själva Frisland utvecklats ur rent skandinaviska prototyper. Även om det är tvivelaktigt, att den sjörövarflotta, som 617 uppträtt härjande på Hebriderna, varit nordisk, veta vi med säkerhet, att under 700-talet en livlig förbindelse uppstått mellan nordvästra Skandinavien och den skotska öarkipelagen. År 795 uppträda de första av litterära källor betydade nordiska vikingarne, kommande norr ifrån, på Irland, och ungefär vid samma tid börja nordmän ånyo sina plundringståg vid Engelska kanalen ²⁾.

Vid samma tid grundlades Birka och troligen även Hebeby och Ribe. Det är mest om plundringar gamla anteckningar och krönikor tala, men de omnämnda fredliga förbindelserna äro i detta fall en förutsättning för de krigiska. Redan vid tiden omkring år 500 ha köpmansfartyg från Rhenmynningarne fört till Gotland och Mälaren, ända upp till Vendel i Uppland bräckliga strutformiga glas ³⁾ med utsprång av glas i kransar. Sådana glas äro funna utom i Skandinavien även i England samt vid Rhens och Meuses stränder ⁴⁾. Dessutom äro på Gotland funna andra glas an-

¹⁾ Salin, Die altgermanische Thierornamentik, sid. 52.

²⁾ Bugge, Vikingerne, sid. 136; Steenstrup, Normannerne II, 12.

³⁾ Stolpe, Vendelfyndet. Antiquarisk tidskrift VIII: 1, sid. 12.

⁴⁾ I museet i Namur äro sådana glas ej sällsynta från de frankiska gravfälten. Adderar man dessa glas till de i Rhenländerna funna, överväger

tagligen av samma ursprung. Jag framhäver glasen, vilka ju såsom i behov av en mycket omsorgsfull transport äro särskilt belysande för förbindelsernas karaktär. Annars äro i nordisk jord även andra saker funna, som kunna tillskrivas ett frisiskt inflytande. Så t. ex. de flerkloiga halstren från Vendel och Ultuna ¹⁾, som uppdyka samtidigt med de omtalade glasen. Typ om ej exemplar torde härstamma från Frisland, där man i svarta jorden vid Wijk bij Durstede funnit alldeles liknande föremål. Handelsförbindelserna mellan Frisland och Norden ha sålunda varit i gång sedan 600-talets början. Liksom under romersk tid spridandet av de romerska exportartiklarne till germanerna föregå de germanska folkvandringarne, föregås vikingatågen till Västeuropa av ett om ock ringare utspridande i Skandinavien av västeuropeiska industriprodukter. Vi kunna undra över vilka orsaker, som först lett nordborna just till Frisland, vars vattendränkta marker tvungo odlaren till större arbete än slätterna i södra och mellersta Skandinavien. Svaret ligger i det utmärkta handelsläget. Ned utefter Rhen forslades produkter av en industri, som ägde romerska traditioner, och herrarne över Rhenmynningarne drevo med dessa varor handel på Nordsjön och Östersjön.

Vid tiden omkring år 500 inträffade i Skandinavien en serie av omstörtande tilldragelser resulterande i götaväldets fall och de svenska och danska väldenas bildande ²⁾. Det är framför allt på vattnet dessa strider utkämpats. Sjökonungar kallades svearnes skilfingar, sjögötar och vindgötar deras motståndare. En mängd av aristokrater och konungstjenare blevo landsflyktingar och begåvo sig på skeppsdäck för

antalet av de kontinentala glasen av denna typ vida de britiska, vilket ytterligare styrker Stolpes antagande, att de fabricerats på kontinenten och väl sannolikt i en verkstad vid någon av dessa floder.

¹⁾ Stolpe, Vendelfyndet. Antiquarisk Tidskrift VIII: 1, 8, 17, 18, 24, 28.

²⁾ Stjerna, Svear och götar under folkvandringstiden. Svenska fornminnesföreningens tidskrift XII, 344. Jfr Fasta fornlämningar i Beowulf. Antiquarisk tidskrift 18: 4, sid. 62.

att i samlade skaror tilltvinga sig sitt uppehälle var de kunde.

Lockande och åtkombara från sjösidan ha de frisiska handelsstäderna varit. Redan på 500-talet ha — såsom vi sett — nordbor bitit sig fast på givande punkter i Frisland, och det är givet, att det varit mot handelsstäderna de i främsta rummet riktat sig.

Den följande tiden erbjuda i Britanniens och Skandinaviens jord uppgrävda fornsaker de materiella bevisen för den frisiska handeln. Litterärt veta vi, att år 689 de mäktiga frankernas major domus, lämnande åtskilliga närmare liggande stammar i fred, ryckte fram mot friserna, slog dem vid Dorestat och gjorde stort byte. Redan då ha Dorestats rikedomar lockat mäktigare fiender än nordborna. År 753, om ej tidigare, visade sig friserna bland de handelsdrivande i Paris, och Dorestat synes vid denna tid hava blivit frankerrikets viktigaste marina handelsplats. Friserna uppträdde ungefär samtidigt såsom köpmän i London och York, i vilken senare stad de uppehöll sig i ett visst antal och vars trafik på kontinenten de förmedlade på sina fartyg. I städerna nedåt Rhen, framför allt i Mainz, ha friserna under 800-talet haft sina köpmanssammanslutningar; för kolonien i Worms härrör det tidigaste kända omnämmandet från ett dokument av år 829. Även utefter Weser skola friserna enligt en senare tradition före Karl den stores dagar hava hållit marknader.

Dorestat, där Karl den store lät slå mynt, har under dessa tider varit medelpunkten för frisernas handel och måhända den egentligen enda verkliga knutpunkten. Mot denna stad riktade sig också de nordiska piraterna. Dorestat härjades upprepade gånger av nordbor, åren 834—837 en gång om året, och plundringarne fortsattes under ännu ett par tre årtionden.

Friserna voro berömda som duktiga sjömän, deras fartyg voro utmärkta handelsfartyg och gåvo i stridsduglighet icke nordbornas efter. Sina framstående egenskaper som sjökrigare visade de, då de kämpade än mot än med nord-

borna, någon gång till och med som deras härförare ¹⁾). Alla, med undantag av dessa enstaka kondottierer i främmande tjänst, uppträdde de uteslutande som handelsfolk och medan de om och välbeväpnade drevo sin handel från enskilda fartyg och handelsplatser, har själva Dorestat liksom sedan Hedeby gång efter annan dukat under för de betydande flottor, som de nordiska furstarne utrustade i akt och mening att plundra.

Härav en vaxelverkan mellan frisisk sjöhandel och nordiskt sjöröveri, som också slutar med att Dorestats handel dräpes.

Redan i Beowulfsdiktens lilla prolog till nordisk historia omtalas strider och fördrag mellan friser och nordbor, och då ridån sedan på allvar går upp, genljuda de första scenerna av liknande händelser. Nordiska furstar besätta Dorestat, taga det i län och draga inkomster av det.

Men man får icke av detta faktum förledas att invertera satsen och antaga Dorestat vara en nordisk skapelse.

Dorestat, beläget vid mynningen av en av Europas viktigaste stråkvägar, i en trakt, som redan under romartiden varit handelsdrivande och som sedan under alla tider omfattat ett av världsdelen mest betydande handelscentrer, grundlades före år 600 och var rikt några decennier senare. Birka och Hedeby grundades omkring år 800. Nordmännen kunna icke ha byggt städer utanför Skandinavien århundraden innan sådana funnos i deras eget land.

Britanien är rikare på rhenska fornsaker från och med 400-talets slut än Skandinavien. Skulle nordmännen hava grundlagt Dorestat, skulle de således århundraden före vikingatiden hava drivit transitohandel mellan Rhenmynningen och Britannien långt utanför sitt eget område. A priori är detta antagande orimligt. Men oavsett detta veta vi, att denna handel drivits av friser, dels av, som nämnt, litterära källor dels ock därav, att engelska mynt från tiden före vi-

¹⁾ Framställningen av frisernas handel är ett kompendiöst sammandrag ur Wilkens avhandling: Zur Geschichte des niederländischen Handels im Mittelalter i Hansische Geschichtsblätter 1908, sid. 295—345.

kingatågen ingalunda sällsynt äro funna i Frisland, däremot icke i Skandinavien.

Liknande rhenska saker som i Britannien äro funna i Skandinavien. Dessa måste härröra från handel mellan Skandinavien och Frisland. Vi veta, att det frisiska handels-samkvämet överallt annars utgått från friser och skötts av dem. Det är otänkbart, att just de minst kultiverade bland frisernas kunder, skandinaverna, skulle själva hava drivit handeln på Dorestat, som organiserat varuutbytet på Rhen, Britannien och norra Tyskland samt deltagit i handeln på Paris.

Från tiden omkring år 800 känna vi sålunda en frisisk handel på Skandinavien, enkannerligen Sverige och Danmark. Då uppenbara sig i dessa tvänne länder handelsstäder: Hedeby, lagt alldeles omedelbart utanför Danevirke-muren, Birka på en ö, båda sålunda redan genom sitt läge försvarade mot landets innebyggare. Det synes mig näppeligen kunna råda tvivel därom, att dessa städer rests av främlingar, d. v. s. Dorestathandlande, om ock bland dem befunnit sig i Dorestat kristnade och västerländskt civiliserade nordbor.

Måhända i avsikt att trygga och reglera sin baltiska handel upprättade borgarne i Dorestat de nordisk-rierna. Rovlystna kapare började göra farvattnen osäkra. De nya faktorierna kunde lämna de förföljda fartygen skydd, tjänstgöra som upplag för att herbergera de skatter, fartygen medförde i avvaktan på försäljning, såsom marknadsplatser, såsom fasta ambassader hos de nordiska härskarne och som utgångspunkter för vidare handelsförbindelser.

Att de svenska infödingarne icke grundlagt Birka, förklarar den omständigheten, att oaktat denna stad redan omkring år 830 skildras som betydande, gravsaker från det första halva århundradet äro sällsynta, medan de från tiden efter år 900 bli övermåttan talrika. Friserna, grundläggarna, voro kristna, och det stred mot deras skick och religion att gravlägga prydnader och husgeråd. I och med det inhemska

elementets tillväxt ökas också konsekvent antalet fornsaker i gravarne.

Granska vi med de nu vunna förutsättningarna frågan om Björkömynten, ligger lösningen nära till hands. Men först tillhör det oss att rådfråga fyndförhållandena. Björkömynt förekomma i Birka i de genom andra föremål tidsbestämda gravarne 526, 646, 860, 954, 306. Graven 526 innehöll bland annat två ovala spännbucklor utan överskålla med dekoration som *Antiqvarisk Tidskrift* 18: 1, fig. 143, 144, ett

Fig. 27. 1/1.

Fig. 28. 1/1.

strutformigt glas med blå kant, ett kufiskt(?) mynt samt pärlor. Mynten hade varit instoppade i en läderpung. Graven tillhör tiden omkring år 800. Graven 646 innehöll förutom tvänne mynt med ögla tvänne ovala spännbucklor liknande de nyss omtalade, men av något senare typ, en likarmad fibula närmast som *Antiqvarisk Tidskrift* 18: 1, fig. 96—97. Graven bör tidsättas till 800-talets förra hälft. Graven 860 två spännbucklor som *Antiqvarisk Tidskrift* 18: 1, fig. 147 (jfr fig. 25 ovan), samt ett hängsmycke i form av ett skäggigt människohuvud (fig. 27). Graven tillhör 900-talets förra hälft. Till samma tid bör hänföras grav 954 med

liknande spännbucklor samt ett treflikigt spänne (fig. 28), slutligen även grav 306 med en genombruten knopp från en spännbuckla på samma utvecklingsgrad jemte det sid. 225 avbildade hängsmycket ¹⁾.

Björkömynten ha således begagnats i Birka, låt vara emellanåt som amuletter, i ett helt århundrade, från omkring år 800 till efter år 900. Denna omständighet i förening med det faktum, att majoriteten av dessa fynd äro från Birka, indicerar Birka som myntpräglingsorten. Otvivelaktigt skulle det varit i hög grad underligt, om svenskarne vid denna tid slagit mynt, då det först är 200 år efteråt de skandinaviska konungarne börja slå mynt i sina hemland. Men denna svårighet är nu undanröjd. Dorestatsmännen ha haft myntmästare med sig från det myntslående Dorestat. Där funnos emellertid åtskilliga mynt i kurs utom stadens egna, framför allt engelska sceattæ ²⁾. Då friserna på Karl den stores tid grunda Birka, är det naturligt, att Birkamynten just bli efterbildningar av Karl den stores Dorestatsmynt, och att några tecken stjåla sig in från de engelska sceattæ ³⁾. I Birka fortsatte man att efterbilda Karl den stores-mynten, även sedan i Dorestat mynt började slås för Ludvig den fromme. Snart upphör myntpräglingen i Dorestat och så småningom även i Birka, och de alltmera sällsynta gamla silvermynten med de underliga tecknen började att bäras som amuletter eller smycken.

Den Ansgariuska missionen mitt i hjärtat av det rent hedniska Sverige ter sig under de gällande historiska förutsättningarna som ett halft obegripligt spontant försök i ogjort väder. De första 20 årens framgångar avbrytas också vid sina tillfällen och efterträdas slutligen av en fullkomlig tillbakagång, då den lilla svenska kyrkan lämnas att gå under. Sedda ur synpunkten av Birkas frisiska ursprung bli alla dessa företeelser förklarliga.

¹⁾ Antiquarisk Tidskrift 18: 1, sid. 137, 138. Jfr sid. 175, 184, 199—202.

²⁾ Wilkens i Hansische Geschichtsblätter 1908, sid. 315.

³⁾ Triquetran, som finnes på mynten, återfinnes även på andra föremål i Birka. Stolpe, Undersökningar på Björkö II, sid. 52.

Bilden blir ungefär denna.

De främmande kristna köpmännen uppsöka på sina skandinaviska färder de lokaler, där marknader hållas. En sådan punkt var bland annat den lilla Mälaron, där fyra härad sammanstötte¹⁾. Men deras förslagna köpmanssinne inser raskt den merkantila vikten av denna punkt. Vi kunna tänka oss, att de med präktiga gåvor framtråda inför den svenske konungen, lova honom för framtiden vin, tyger och vapen från Frisland, om de här få disponera över en försvarbar ankarplats, och sluta en överenskommelse, som ställer deras anläggning i skydd och beroende af honom. Men de behålla sin egen stadsförsamling (placitum), som beslutar i deras egna angelägenheter²⁾. De bygga sin stad, omgördla den med vallar, befästa ytterligare den branta stenklippan, från vars topp de hålla utkik, samt lägga bryggor och stenankaren ut i vattnet. De bo där ständigt även om vintarne³⁾ och dö även där. Birka är sålunda en stad, icke en uppehållsort under någon viss årstid. De utveckla raskt sin köpenskap och bygga därför sin hamn så, att flera fartyg kunna få plats där på en gång. Sina viktigaste handelsförbindelser äga de med Dorestat, där deras släktingar bo, och de begagna sig av de frankiska mynten⁴⁾. Men under det att deras rikedom växer, börja de bli oroliga för sina själars frälsning. Åtskilliga dö utan att hava fått åtnjuta den heliga nattvarden, och Dorestat är för långt avlägset för att de i händelse av någon svår sjukdom skola kunna hinna dit före döden, och de runt ikring boende hedningarne besmitta barnen med sina syndiga bruk. Det gällde tydligen för dem att för sin sak vinna konungen, vilken på förhand var imponeerad av deras västerländska färdigheter. De vände sig därför till sin förre herre, den frankiske kejsaren, och utbådo sig

¹⁾ Jfr. Ambrosiani i *Varia* 1908, sid. 66.

²⁾ Av de båda placita, *Vita S. Ansgarii* omtalar, bör således det ena fattas som en lokal församling för Birka, det andra är Uppsalatinget.

³⁾ Islägggar äro funna i stort antal i svarta jorden, *Stolpe, Undersökningar på Björkö*, sid. 53. Dessutom isbroddar, *ibid.* sid. 41.

⁴⁾ Av Ludvig den frommes mynt äro exemplar funna i svarta jorden i Birka.

av honom lämpliga präster. Åtgärden låg ju nära till hands. På en av köpmansfärderna till Dorestat hade sändebuden att fortsätta ett stycke nedåt Rhen för att framföra sitt ärende till kejsaren i Ingelheim. Denne skickar med dem tillbaka tvänne präster, av vilka den ene, den energiske f. d. skolföreståndaren i Corvey, redan förut haft umgänge med en nordisk konung och visste, hur sådana skulle tagas.

Köpmännen vända hem till Birka efter väl förrättat värv i sällskap med Ansgarius, vilken, försedd med gåvor från kejsaren till konungen av Sverige, hade att framträda inför denne som sin furstes befullmäktigade.

Birkas præfectus, Herigarius, ¹⁾ som naturligtvis deltagit i de rådslag, som föranlett den kejsarliga missionen, är från början dess varme gynnare. Huruvida denne Herigarius själv varit en friser och utsedd av friserna eller av konungen beklänts med sin befattning bland de frisiska birkaborna, är svårt att säga. I Vita S. Ansgarii heter det väl, att han nu låtit döpa sig, men denna levernesbeskrivning är tydligen nedskreven för att glorifiera det bremenska kyrkohelgonet, och det var därför nödigt att söka framställa Ansgarius verksamhet i Norden så effektiv som möjligt. Om Birkas innevånare framställdes såsom mer eller mindre kristna redan vid Ansgarius ankomst, hade de klaraste strålarne i helgonglorian bleknat betänkligt. Det berättas likväl, att stadens innevånare ställde sig mycket vänligt mot den kristna läran, att de enhälligt beslöto, att den skulle få predikas i Birka, och att konungen visade ett fullständigt tillmötesgående. Stadens præfectus påbörjade genast byggandet av en kristen kyrka.

De kloka köpmännen ha sålunda på ett välbetänkt sätt begagnat sina relationer och på diplomatisk väg och under mycket vänskapliga former genomdrivit sina avsikter hos den svenska statschefen vid ett av dessa tillfällen. Man kan

¹⁾ Hergeir, namnet, förekommer i Sverige en gång från 1300-talet och två gånger från 1400-talet som namnet på en klerk och är sålunda möjligen fornsvenskt (Lundgren, Personnamn från medeltiden). På lågtyskt och engelskt område är namnet däremot temligen vanligt.

tryggt våga påstå, att de svenska infödingarne icke kunde ha handlat på detta sätt. År 800 voro kontakterna mellan Mälardalens inbyggare och de kristna folken inga andra än de merkantila. Kristendomen måste för dem ha varit något alldeles främmande, och gravarna visa, huru helt de voro genomträngda av de hedniska föreställningarne. Det är orimligt antaga, att dessa krigare och bönder, vana att efter gamla metoder tillfredsställa sina religiösa behov, skulle ha fattats av åtrå till en främmande religion med ett annat för dem obegripligt innehåll.

Ansgarius stannade halftannat år för att ordna de kyrkliga förhållandena i målarstaden. Men någon egentlig missionsverksamhet synes han ej hava utövat, ty utanför Birka har han veterligen icke varit. Hans uppgift var att befästa de kristna köpmännens kyrka, att skaffa den kungligt protektorat och verka för dess vidmakthållande. Då han fullgjort sitt uppdrag, återvände han, uppvaktade kejsaren och därefter påven samt utverkade bildandet av en nordisk kyrkoprovins med huvudsäte i Hamburg. Den framsynte och företagsamme kyrkopolitikern, nu vorden ärkebiskop, hade säkert därvid också den kristna församlingen i Birka för ögonen. Han sände först Gaubertus, sedan Ardgarius till Birka med syfte att tjänstgöra som de kristnes präst.

Men häruppe utvecklade sig förhållandena i en hotande riktning. Bland friserna började de hedniska bruknen och meningarne att vinna inträde, man misstrodde prästerna och övergick emellanåt till våldsambheter mot dem. Det tyckes, som om en slags blandreligion skulle varit på väg att uppstå med både hedniska och kristna element. Man började dyrka en gud, som man kallade Eriker, d. v. s. den allsmäktige, och byggde åt honom en kyrka, en dittills okänd sak. Nu måste den rörlige Ansgarius gripa in. I egen person begav sig den mäktige prelaten till Birka.

Under tiden hade han i Hedeby — en anläggning av Birkas typ — utfört ett liknande arbete som förut i Birka och för den skull knutit förbindelse med den danske konungen liksom tidigare med den svenske.

Den hamburgske ärkebiskopens ankomst till Birka var en stor händelse. Konungen mötte i staden och stadsförsamling hölls. Ansgarius hade väl förberett ärendet. Han hade inviterat konungen till gäst hos sig, visat sina rekommendationer från konung Erik i Danmark, som vitsordade hans förbindelse med kejsaren, bjudit på en god middag och därvid låtit frambära sina gåvor. Han uppträdde således såsom det tillkom hans rang som katolsk kyrkofurste.

Förhandlingarne i församlingen visa arten av den religiösa förvillelsen. Först kastade man lott om gudarne, och den utföll till fördel för den som predikades av Ansgarius. Sedan uppträdde en av birkaborna och framhöll, huru mycket lämpligare det var att mottaga sakramenten av de hitkomna prästerna mot att resa ända till Dorestat och kristna sig där. Man var tydligen icke fientligt stämd mot den kristna läran, men man befann sig långt ifrån Dorestat, därifrån deras fäder kommit, och man var icke alldeles säker om vad som var den riktiga dorestatska religionen.

Men Ansgarius uppträdande gör ett så starkt intryck, att man som den riktiga anammar den trosform han predikar, beslut om byggandet av flera kyrkor fattas, och Ansgarius kvarlämnar sin systerson i den kristna staden. Lika litet nu som förut berör han det egentliga Sverige.

Den svenska ledungen anses ha utgått från Mälärtrakterna, och i sjökrigen ha tydligen de vapenhandlande birkamännen deltagit på svensk sida. Då på ett krigståg mot Kurland svenskarne i stort betryck vände sig till den kristne guden med böner, kan man vara säker om att detta råd lämnats av birkamän.

Den ansgariuska missionen blir sålunda fullt begriplig, om vi se Birka som en från början kristen frisisk stadskoloni.

Berättelsen om Frideborg, en kvinna i Birka, som testamenterar sin förmögenhet till de fattiga i Dorestat, och hennes dotter Cathle, som beger sig till Dorestat för att verkställa testamentet, kunna näppeligen förklaras nöjak-

tigt, om man icke antager, att Frideborg — namnet är väl snarare frisiskt än svenskt — härstammade från Dorestat.

Så länge Ansgarius levde, har kristendomen kunnat hållas vid liv på den lilla ön i Mälaren. Men efter hans död förlorade så småningom den hamburgska stolen sitt intresse för kolonien i Birka, som ju ägde sina egentliga förbindelser med metropolen vid Rhen. Ännu så sent som 935 kan en biskop begiva sig dit upp, men i det hela ha förbindelserna lossnat. Den tidiga förvillelsen i sinnena, som Ansgarius lyckats avvända, var blott ett första omen. Ett årtionde efter hans sista besök gick Dorestat under, lämnande dotterstaden och dess religion att reda sig själva. Mitt ibland hedningar paganiserades Birka. Framemot medlet av 900-talet bli gravarne också till mycket stor del av hednisk typ, men svårigheten att kronologisera de kristna gravarne gör, att vi intet kunna utsäga om styrkan av de båda elementen.

Birka och Hedeby ha ungefärligen samtidigt övergivits. Det kunde i längden icke vara bekvämligt för den växande konungamakten att vid sidan hava en starkt befästad, rik stad. Hedeby flyttades innanför Danevirke, varigenom dess militära betydelse upphörde, den benämndes med det namn, som utlänningarne dittills vanligen begagnat, och blev säte för biskop, myntstad etc., förvandlades till en stad av typen Lund. Birka flyttades samtidigt till stranden av fasta landet, varigenom det kunde behärskas från landsidan, blev biskopsstad och myntstad, således också en stad av typen Lund.

Bland saker, funna i Birka, talar runstenen, som v. Friesen påpekat, om förbindelserna med Hedeby, och av gravföremål skvallra åtskilliga om sitt frisiska ursprung. Sådana äro de små kristna silverkorsen och ett krucifix av silver, ringnålar med utvecklad filigranornamentik, spelbrickor av glas, somliga med människohuvuden, ägg av glas, strutformiga glas jämte glas av ett par andra typer, lerkärl med pip av ett par olika typer. Alla dessa saker äro tillverkade i Frisland.

Men viktigare än alla andra föremål äro mynten, dege-

nererade Karl den stores Dorestatsmynt, som förekomma i rätt stort antal bland Björkösakerna.

I Birka äro rester av tvenne slags hus funna, runda eller ovala klinhus och rektangulära trähus. De förra veta vi med visshet vara av samma konstruktion som andra svenska vikingatidshus. Den andra typen torde väl vara den frisiska.

Hjärne har påpekat, huru den frankiske skildraren av Ansgarius besök kunnat om Birkas institutioner begagna den frankiska terminologien. Detta är naturligt nog, om innevånarne i Birka själva ursprungligen tillhört ett frankiskt stadssamhälle. Likheterna äro likväl för obetydliga att tillåta slutsatser.

Men det återstår tillräckligt mycket för att bestämma Birkas ursprung. Läget, befästningar, hamn och byggnader visa, att staden grundlagts av främmande köpmän, religionen, förbindelser, traditioner, fornsaker och mynt visa, att dessa främlingar varit friser.

Då, liksom Hedeby till Slesvig, Birka flyttas över till Sigtuna, flyttä friser med. v. Friesen har på en av runstenarne i Sigtuna läst ut »Frisernas gillesbröder».

Birkas, d. v. s. frisernas, betydelse kan knappast överskattas. Från denna ort utstrålade västerländsk kultur åt alla håll i Mellansverige och influerade på den svenska konungamakten, som ägde sitt stamsäte i närheten.

Några detaljer.

Redan på 800-talet har man av de kristna birkamännena lärt sig att konstruera kultbyggnader, och man imiterar det kristna gudshuset, då man vill bygga tempel också åt den hedniske guden Erik. Hedningarne dyrkade säkerligen i gamla tider sina gudar ute, och då vi av Adam av Bremen lära känna, att man i Uppsala rest ett gudatempel av trä, så är det sannolikt det närbelägna Birkas kyrkor man imiterat.

I detta tempel funnos stora gudabilder av trä, liksom det fanns helgonbilder i de kristna kyrkorna — väl i Birka

som annorstädes. Det var helgat åt tre gudar, liksom i kyrkorna dyrkan hembars åt flera än ett helgon.

Jämte de rent kristna gravarne har man på Björkö en art kompromissgravar, vilka även visa, hur de kristna bruket inverkat på de hedniska. Åtskilliga gravar med fornsaker och täckta av hög enligt hedniskt skick innehålla, såsom kristen ritus bjöd, lik i spikade träkistor, orienterade i öster och väster ¹⁾. Då ett stycke längre fram i vikingatiden dylika kistor med samma orientering uppträda i Uppland ²⁾, är detta att tillskriva ett inflytande från Birka.

De gamla kultbruket hos mälarbefolkningen transformerades sålunda genom uppsugning av från Birka emanerade kristna element och vunno därigenom i rikedom och innehåll. Men samtidigt skärpte den ständiga friktionen med kristendomen hedningarnes medvetande om motsatsen mellan den främmande religionen och deras egna åskådningar. Ingenstädes mellan Nordsjön och Hvita havet har därför hedendomen uppträtt så välorganiserad och stridbar som just i Uppland.

Man bör icke förbise, vilka fördelar Birkas handel direkt brakte folklanden vid Mälaren, framför allt genom att skaffa hit vapen, välska svärd och spjut ³⁾. Svenskarnes uppträdande under vikingatiden i Danmark och österut har här en av sina förutsättningar.

Vid tiden omkring år 900 erövrades Hedeby, Birkas systeranläggning och väl även konkurrent, av svenskar under anförande av en Olof. Att angreppet utgått från Birka, är väl obevisbart, men de mynt, som omkring 900-talets mitt slogos i Hedeby, äro utan fråga efterbildningar av Björkömynten. Erövringen var intet vanligt vikingatilltag. Eröv-

¹⁾ Stolpe, Grafundersökningar på Björkö. Tidskrift för antropologi och kulturhistoria I n:o 10, sid. 9. Jfr Almgren, Vikingatidens gravskick, sid. 314, 320, i Nordiska Studier tillagnade Adolf Noreen 1904.

²⁾ Exempelvis i gravar på Enbacka vid Årstad, Vaksala socken, utgrävda 1908—09.

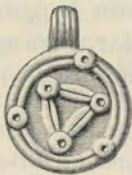
³⁾ Lorange, Den yngre Jernalders Sverd. Jfr A. Bugge, Vesterlandenes Inflydelse etc., sid. 196, 209.

rarne gjorde Hedeby till ett centrum, varifrån de under årtionden utförde sina vidsträckta operationer.

Vi ha sett, att birkamännen deltagit i österledning till Kurland. Birka låg i Roden, och det kan icke vara någon slump, att det är män från Roden, som ett halft århundrade efter Birkas tillkomst lägga grunden till det ryska riket. Denna betydelsefulla tilldragelse står i sammanhang med den nordiska handel, som sökte vägar genom hela Ryssland och som dit förde västerländsk organisation, till Norden och framför allt till Birka varor från österlandets marknadsplatser.

Birka och Lund äro de förnämsta representanterna för nordiska städer av tvenne skilda typer. Båda äro produkter av nordisk västerländsk kultur, och västeuropéer, i ena fallet friser, i det andra anglosachser, ha verkat vid deras grundläggning. Men olikheterna äro större än likheterna. Typen Lund, den obefästa staden, sätet för flera statsinrättningar, vidtager med medeltiden, för vars inbrott dess domkyrka står som symbol, och är den gällande i modern tid, vars statskick har sina organer förlagda till vissa centrala punkter. Birkatypen — med hamn och främmande köpmän bakom egna vallar och under skydd av sin akropol — är mera arkaisk. Till denna typ höra de grekiska kolonistäderna och det feniciska Karthago, och den framträdde ännu under medeltiden, tämligen urblekt i Hansans städer i allmänhet, i en nära ursprunglig form i det hanseatiska Visby.

Knut Stjerna.

(Tryckt i december 1909).

Ärkebiskop Birgers brev om Stora Herrestad och Borrie.

I Carl Georg Brunius' Skånes konsthistoria för medeltiden finnes flera gånger åberopat ett brev av ärkebiskop Birger Gunnensen, daterat den 29 maj 1514. Brunius konstaterar med ledning av detta brev, att Stora Herrestads kyrka är helgad Trefaldigheten och grundlagd 1102, alltså Skånes äldsta lantkyrka, att Erik Menved 1319 utverkat påvens tillstånd att uppföra ett kapell för invånarna i Borrie, vilka ditiills sökt den förstnämnda kyrkan, och att Malmö S:t Petri kyrka ävenledes grundlagts 1319¹⁾. En och annan har väl haft sina tvivelsmål om dessa uppgifters riktighet. Julius Löffler anser det sålunda mer än tvivelaktigt, att kyrkan från 1102 i Stora Herrestad är den byggnad, som bevarats till våra dagar²⁾; andra ha anmärkt det egendomliga däri, att ett romanskt kapell sådant som det i Borrie kunnat uppföras i gotisk tid. Men merendels vidhållas ärkebiskop Birgers datering. Medan Petrikyrkan i Malmö, menar man, utförts efter ett direkt importerat schema, utgör kapellet i Borrie »en fortsättning av den inhemska byggnadskonsten, innan densamma hunnit genomsyras av gotiken», och de former, som framträda i denna byggnad, ha med denna uppfattning till ej oväsentliga delar kommit att bli normgivande för den medeltida konstarkeologiska kronologien för Skåne³⁾.

¹⁾ Brunius, Skånes Konsthistoria, 116, 118, 193, 265.

²⁾ Löffler, Udsigt over Danmarks Kirkebygninger fra den tidligere Midalder, 134.

³⁾ O. Rydbeck, Medeltida kalkmålningar i Skånes kyrkor, 44—46.

Ärkebiskop Birgers brev av den 29 maj 1514 har aldrig varit publicerat. Originalen, som på 1730-talet förvarades på Stora Herrestads gård, synes nu förlorade. Men en anteckning av lantmätaren Caspar Espman, som såg brevet 1742, uppger, att det var på pergament med spår av vaxsigill under namnunderskriften, och en avskrift, tagen av Espman, har bevarat ordalydelsen ¹⁾).

Nos Birgerus de norra Hallandia, dei et apostolicæ sedis gratia archiepiscopus Lundensis vicesimus sextus, Sveciæ primas et apostolicæ sedis legatus, dominus de Lunde bispegaard etc. etc. etc., gjøre witterligt, att som sogne-præsten i Hervedstedt, hederlig och wällärdt dominus Michael, är här ofwerwärendis i Köbenhaun wid Hans Majestatis, koning Christiern den andens af det nawnet kroning, som är kong Hanssis och dronning Kirstines, deris sön, att wære en herre och konge ofwer Dannemark, Norge och Swerrig, hwilket nu i aar mdxiv dominica Trinitatis d. xxix maii här i Kiöbenhafn af mig är bestillet, och will hafwe widenskab om wåris cannicke kald Hervedstedh wed Ystedt i Herwesteds herrit och Skaane, hworudi hand nu är sognepräst blefwen, da är dett saaledis: att i papæ Romani Alexandri II:di tid blef efterladt under koning Otho, som war den lxviii koning udi Danmark, Norrig och Engeland, en gudfryktig herre, att udi Herwestedh maatte mciij läggis grundwold till en kirke och siden byggis den hellig trefoldighed till ære; till samme sogn hafwer derfra till nu ligget Herwestedh, Lille Kiöbind, Swendstrup och Forarp; udi Herwedstedh äre xxvij boel, Lille Kiöbind v boel, Swendstrup iiij boel och Forarp ij boel. Öster for disse byer är Store Kiöbind, Tosterup, Munketogerup, wästen före är Ye, Bussiö, Brumme, sönden fore är hawet, norden for är Söested, Boorige, Hugested. Allfarnebeck är skilsmisse imellem Ye och Herwedstedh. Ett fiskeleije är till Herwestedh, en sqwatte mölle, en wäirmölle, en wandmölle är till Swendstrup. I Herwedsted är fiskeleijet med fiskewandet, nogen eng, dertill j boel, ett helt boel, som Herwed gifwet till sogneprästens bolig och opphold. Siden äre de xxv hele boel delte på femtie bunder, och hwer bunde lefwerer aarligen till sognepræsten, efter Guds low, det tiende af all säd, som Gud lader woxe op af jorden, och det tiende

¹⁾ Engeströmska Samlingen B: VIII, 2, 44. Kungl. biblioteket. Stockholm. Stora Herrestads kyrkobok 1717—1805, fol. 188 v—190. Landsarkivet i Lund.

af qwäg, dyr, fogle, fiske och andet, ehwad den ortens läyghed kan wære. Sammeledis är der x bunder paa de v boel i Lille Köbind, viij bunder paa de iiij boel i Swendstrup och vj bunder i Forarp, som ligeledis som de i Herwedstedh skall aarlig gifwe till prästen. Hwer bunde skall tre ganger om aarit, neml. winter, sommer och höst kiöre ad skowen och hempt hannem ett las brenne, hwer bunde paa hwert halwe boel skall gifwe aarlig foruden tienden af säden af sin gaard tre opmaalte skiepper bygg till helneskyld, saa ock paaskemad, S:t Hans ost, lintened, tre höijtidsdags offer, trofning, wigselspenge, introductionspenge, siälegrafwer, lijgstoel, bödepenge (naar sager de falle staa paa pliktepallen); de skall ock gifwe af bie, humle, rödder, kaahl, ärter, äblen, päron och andet saadant. Hwar bunde skall hielpe sogneprästen en dag med en ög att kiöre mög, naar den tid är. De som forste gaang admitteris till Herrens nattwård, de som forste gang komme i ægtenskab gifwe till prästen for underwisningen efter deris leijlighed penge eller andet.

Om Borige, som är ett capell till Herwested sogn, är dette. Den tid den femtende erkiebiskop ofwer Danmark, Norrig och Swerig Esgerus Iuel residerede i Lund, da samme aar, som Malmös kirke blef funderit, da wandt hos pafwen konning Erich Menvid mcccix, som war den lxxxix konning udi Danmark och den sifwende af det nafn, en wis och forstandig herre, att ett capell måtte funderis och byggis i Borige. Den rige bunde Boo, som hafde tye sönnar, bodde der da med sine sönnar, hwer sön gaf Boo en gaard, ty hele byen war hans innegods (skattehemman) undentagendis ett helt boel i byen, det war hans eget (det är, såsom mand dett nu kaller, sætter), som han hade kiøbt for sølf och pendinge, det gaf han prästen i Herwestedh till ophold att nyde efter sin, scil. Boos dödelige afgang, undentagendes att prästen der af skulde gifwe aarlig till samme capell iij lödig mark, scil. iij daler jordskyld. Foruden dette ene hele boel i Borige, som Boo gaf till sogneprästen, äre der femb andre hele boel, som der alltid siden till nu har bodt tije bunder paa, saa att tillsammans äre der vj boel i Borige, och bör wære xij gaarde. I begyndelsen och föränd capellet blef bewilget, kunde de i Borige intet forligis med dem i Herwestedh wid deris kirkegang, derfore blef capellet bygt och bewilget. Alt det de i Herwested gifwe till sogneprästen af sine gaarde, som forr är sagt, saa skall de ock aarlig gifwe, de som bo i Borige, emedens det saa befindis, att de saaledis gifwit och utfäst sig att wilje gifwe, derfore att de måtte hafwe deris egen kirke

och egen sognepräst, som de for meii ej hafde wed Herwestedhs sogn, eij heller capell i Boorige for mcccxvii i erkebiskop Esgeri luels tid. Till den som forestaar sängen, underwiser dränger och piger, saa ock lærer skolebörnen att läse i bog, skriwe och rägne etc., skall hwer decimant, det är hwer bunde paa hwert halfwe boel i dette prästekald, aarlig gifwe to skepper bygg, hweranden skeppe opmaaldt; item aarlig paaskemad, S:t Hans ost, lintened, item offer om de tre store höjtidstage, offer wid trolofwelser, brudewielser, kirkeganger efter wielser och barselsäng, naar börn döbis, naar lig begrafwis, och alt hvad som accidentier kaldis eller kan kaldis, naar prästen faar, daa skall sangeren oc hawe, undertagendis widnisbyrds zedelpenge i adskillige maal och andre formoner, som hörer prästen egenteligen till oc ej sangeren, som befindes wære beslutit aar mcccxvii af erkebiskop Esgerus Iuel.

Byrge.

Ett brev från 1514 eger givetvis i och för sig icke något vitsord i fråga om vad som inträffat 1102 och 1319. Det här ifrågavarande är emellertid icke ens från 1514; det är en groft gjord förfalskning av långt senare datum.

Redan brevets form visar detta. Det är rikt på ord, som sakna burskap i tidens kanslispråk, och satsfögningen är lika främmande som ordförrådet för det sextonde århundradets början. De enklaste, fastslagna formler visa sig vara utfärdaren okända — av de hundratals brev, utgångna från ärkebiskop Birgers kansli, som ännu finnas i behåll, existerar icke ett enda med den inledningsformel som brevet från 1514, och icke ett enda avslutas formellöst som i detta. Förgäves skall man också söka efter ett pergamentsbrev försett med ärkebiskopens underskrift och med sigillet tryckt under densamma på pergamentet.

Det kan ifråga om innehållet väl icke anföras såsom bevis mot äktheten, att påven Alexander II (1061—1073) göres till samtida med konung Otho, med andra ord Svend Tveskägg († 1014), eller att den senares regeringstid lägges hundra år för långt fram i tiden (1102) — i dessa punkter skulle väl även ärkebiskop Birger kunnat misstaga sig. Men å andra sidan kan det icke gärna tilltros ärkebiskopen att

samtidigt med händelsen om sig själv yttra, att han 1514 trefaldighetssöndagen — den inföll den 11 juni, ej som i brevet uppgives den 29 maj — krönte Christiern II till konung icke blott av Danmark, utan även av Norge och Sverige — kröningen till norsk konung egde rum i juli samma år i Oslo, till svensk först den 4 november 1520 i Stockholm. De historier, som i brevet uppdukas om Herved och den rike bonden Bo ha utseende härleda sig ur lärda etymologier av yngre datum än Birgers tid — den senare etymologien förekommer tidigast i en tillskrift från omkring 1630 i Lunds stifts landebog av 1569¹⁾ — och beskrivningarne på konung Otho och Erik Menved äro hemtade direkt ur Wolfs Encomion regni Daniae, tryckt 1654²⁾. Att efter detta närmare ingå på en kritisk granskning av uppgifterna om de byar och bol, som enligt brevet tillhöra Stora Herrestads socken, och de gods och avgifter, som däri tilläggas präst och klockare, torde icke vara av nöden; det torde vara tillräckligt påpeka, att såvitt man känner, varken Lilla Köpinge, Svenstorps eller Fårarps byar någonsin legat i socknen, och att såväl presten som klockaren i Stora Herrestad och Borrie enligt en så gammal urkund som 1569 års Landebog njuta olika förmåner mot de i brevet angivna.

Såsom redan nämnts, är för brev förfalskningen Wolfs Encomion av 1654 begagnad; å andra sidan är brevet första gång citerat i de »Memorial på det märkvärdigaste uti Herrestads och Borrie socknar»³⁾, som presten därstädes inskic-

¹⁾ Landebogen, 680. Landsarkivet i Lund.

²⁾ S. 568: »Konning Otho, som vaar den tredsindstiuvende oc ottende konning udi Danmarck, Norrig oc Engeland, som vaar en gudfryctig herre»; s. 558: [Malmøe er] »udi konning Erjeh Meenveds tjd, som (1319) vaar den 89 konning udi Danmarck, oc den sivende aff det nafn, en viis oc forstandig herre, allerførst begynt at bygges oc funderet».

³⁾ Engeströmska Samlingen B: VIII, 2, 44. Kungl. biblioteket. Stockholm. — I detta memorial fantiserar författaren oförskräckt vidare. Han säger om Stora Herrestads kyrka, att kung Otho »förmodel. bekostat dess första byggnad, hwaraf intill denna tiden pastoratet är regalt», och om Borrie, att dess första byggnad har Erik Menved »låtit bekosta och den rika bonden Boo låtit fortsättja, som allena ligger i kyrkian begrafwen».

kade till dåvarande professor Jakob Benzelius i Lund 1729; det följer därav, att förfalskningen verkstälts mellan dessa båda årtal. Förfalskningen gör snarast intryck av ett rent tidsfördriv. Vem upphovsmannen varit, kan icke med bestämdhet uppgivas, men otroligt är icke, att det är samme man, som 1729 tidigast begagnade uppgifterna i brevet: kyrkoherden Erasmus Magni Turrin († 1731) i Stora Herrestad. Denne har i varje fall gjort sig skyldig till en ur hans egen fantasi till stor del härfluten Series pastorum för Stora Herrestad och Borrie. En avskrift av denna föreligger i den förstnämnda församlingens äldsta kyrkobok. Presterna n:o 2 och 3 ha här fått namn efter de konungar, under vilka de skola ha levat, historiskt kända kyrkoherdar vika platsen för okända och upptecknaren lagar så, att han sjelv blir den 12:te luterske predikanten i församlingen med fullmakt av 12:te Carl i den 12:te svenske guvernörens och i den 12:te luterske biskopens tid jemt 200 år efter reformationen. Denna Series pastorum uppgives vila på »gamle monumenter och salige presternas originale lämnade kungelige fullmakter» och har, med reservation för det underliga däri, att pastorerna blivit av K. M:t befullmäktigade, kommit att inflyta i Cavallins Lunds stifts herdaminne¹⁾.

Ärkebiskop Birgers brev av 1514 är tidigast i tryck omnämnt i Inrikes tidningar 1766 (n:o 51).

¹⁾ Kyrkoboken, fol. 14—14v; Herdaminnet, II, 338—340.

Lauritz Weibull.

Fra den gamle Grænse 1544.

Det nye Vasa-Monarki, som sammentömredes i den første Halvdel af det 16de Aarhundrede, saa med blandede Fölelser paa den daværende dansk-svenske Grænse. Gustaf Vasa havde i sine første Regeringsaar, om end forgæves, søgt at strække Haanden ud over den. Men ogsaa efter at han havde opgivet dette Forsög, nærede han stadig ublide Fölelser over for det danske Herredömmes östensunds. Ikke mindst Blekinge var ham en Kilde til megen Ærgrelse. Denne Provins hæmmede den direkte Forbindelse mellem Småland og Landet hinsides Östersöen, de smålandske Okser havnede i de blekingske Köbstæder, og vandrende Handelsmænd herfra sögte ad ubanede Stier ind over Grænsen for i de smålandske Sogne med Held at konkurrere med deres svenske Kollegaer i Handelen med den jævne Almue.

Kom der Krig eller indre Uro til, blev Forholdet endnu værre. Slægtskabsforbindelser var ikke sjældne paa begge Sider af Grænsen, og de medförte let de fra Unionstiden bekendte »Bondefrede», eller at det ene Landskabs Almue stötte det andet med aabenlys eller hemmelig Hjælp.

Anderledes var det med det officielle Forhold mellem de to Riger; det var lige til Vesteråsrigsdagen 1544 saare elskværdigt og styrket ved et Forsvarsforbund. Da Dackerejste Oprörspanen, afviste Kristian III loyalt alle Tilbud fra Smålandsbönderne om at tage ham til Konge, ja et dansk Hjelpekorps deltog efter Overenskomsten paa Gustaf Vasas Side i en Kamp mod Oprörerne 1542 ved Vexiö. Aaret efter rejste den smålandske Kongsfoged Jöran Jonsson til Danmark for at begære yderligere Hjælp.

Jöran Jonsson (Svan) til Koltorp og Hammar er et typisk Eksempel paa de lavættede, men energiske Embedsmænd, som arbejdede sig op i Kong Gustafs Tjeneste. Der er Lighedspunkter mellem denne Klasse og Karl XI's senere Sekretærstand. Han nævnes første Gang i Statsstyrelsen 1534, da Kongen forlenede ham med Sunnerbo og Westbo Herreder, 1537 fik han Frelse- og Skjoldebrev, Aaret efter udvidedes hans Indtægter med Sagefaldet af hans Herreder, og i 1541 lagde Kongen Östbo Herred til hans oprindelige Forleninger. Altsammen Vidnesbyrd om, at Gustaf Vasa i ham saa en veltjent og tro Statstjener. Men disse Ord udtømmer ikke hans Virksomhed som Foged i Syd-Småland. Allerede Aaret efter hans Indsættelse maatte Kongen advare ham mod at trykke Almuen for stærkt med Gærder »epther tu wäl west, hurudane almoge der är», men Advarselen hjalp ikke, og selve Kongen var ikke altid tilfreds med den noget selvraadige Foged. Klagerne over Jöran Jonsson og hans Folk blev stadig stærkere; i Oktober 1542 maatte Gustaf Vasa endog love den smålandske Almue, at han skulde blive afsat.

Saaledes kom det imidlertid ikke til at gaa, man maa næsten sige: Desværre. Dackefejden hævede Jöran Jonsson til en endnu større Höjde og undergravede samtidig ydermere hans Stilling. I Maj 1543 blev han Hövedsmand over hele Vexiö Stift, og i Löbet af Sommeren forlenedes han foruden med Kronobergs Kongsgaard med yderligere tre Herreder (Albo, Kinnevalds og Norrvidinge). Han gjorde god Nytte under Fejden, men hans Selvraadighed steg tillige, saa at han ofte sad Kongens Befalinger overhörig. Sin Almue behandlede han nu saaledes, at Smålandsbönderne klagede over ham, naar de var til Gæstebud hos Göngealmuen, for at Klagerne igennem Lensmanden i denne Del af Skaane, Peder Skram, kunde komme Kong Gustaf for Øre. Der var aabenbart i de Dage i Sverige langt til Hovedstaden og til Herskeren. Betegnende er det ogsaa, at Kongen maatte befale Jöran Jonssons Hustru at tilbagegive en Brudekrone, som hun havde taget fra en smålandsk Kirke.

Her interesserer os dog navnlig hans Forhold til Ble-

kinge. Efter Dackes Fald sögte mange af dennes Tilhængere deres Tilflugt hernede, hvorfra de atter gjorde Indfald; fra blekingske Havne satte de videre over til Mecklenburg, hvor Hertug Albrecht modtog dem med aabne Arme. Gustaf Vasas Fölelser over for Danmark var i disse Aar i Færd med at undergaa en Forandring til det værre. Han vilde have Vagter gaaende ud med Blekingsgrænsen, vilde holde Spejdere i de dansk-skaanske Köbstæder, ja have et Spejderfartøj liggende ved Hanö. Navnlig var han forbitret over den danske Rigsraad Eske Billes »spotske« Breve til Gustaf Olsson. I disse Fölelser bestyrkede Jöran Jonsson ham. Han havde gamle og gode Forbindelser med Danmark, havde desuden i mange Aar holdt hemmelige Agenter hernede, men havde nu navnlig samlet sin Harmen mod Danskerne i den blekingske Lensmand Hr. Verner Parsbergs Person. Han beskyldte denne for at stötte Dackes forhenværende Tilhængere i Blekinge paa alle Maader. Under disse Forhold greb han i Maj 1544 Pennen for at svare paa et Brev fra Eske Bille, der i Kong Kristian IIIs Fraværelse som Lensmand paa Köbenhavns slot sad inde med den højeste Magt i Danmark:

Mijn ödmykelege helsen eder strengheet altiid tiilforrene sent meth Gud aller mectigeste. Kære her Eske, tacker iagh eder strengheet ganske ödmykelige och gerne för mykit gott, szom I megh i åttskelige motte beffwist haffue, thet iagh altid gerna meth min fattige tjänist förskylla vill. Kære h. Eske, giiffuer iagh eder strengheet ödmykelegen tiill kenne, att iagh för någre dager sidan andfangett haffuer eders strengheetz breff och scriffuelszer, udij hwilket I förmelle, att någre bönder skulle variit hos eder strengheet och beklagett sikh, hurulunde iagh skulle haffua öffuerfallett och antastatt någre aff stormectigeste furstes och herres konungh Christians bönder och undersåter i Blekingh, nemlig Jon Andersson, hwilket iagh well förmerker att annorleds för eder strengheet kommett ær, en thet skett ær. Så består iagh, at samme Jon Andersson ær udi min båring, och ther som eder strengheet wiste, hwickelunde han udi min båringh ær, och hwad orsagh iagh hade ther tiill, skulle eder strengheet thet inet förundre att iagh honnom udi then båring stelt haffuer, som

senth wåre att scriffua. Och bleff han tagen i samma båringh udi min befallingh, ther han och sielf begærede att stå tiill rette på Kongaherradtz ting, och ecke på Cronebergs, som för eders strengheet sagtt war.

Kære her Eske, som I och beröre, att mine tjänere på Kongl. Mtz min aller kære nådige herres vegne haffue giortt the godemen i Blekingh någer offuerfall eller offuerlast, medt dörebrudt eller offuervold, huilcket aldrig beffuisas skall, att sådant någen tiid aff min beffellingh skett är, meth mindre ther finnes redelige orsegtt tiill. Som I megh och råde och formane, att iagh skall besiune och offuertenkia, huad som thetta kerlige och wenlige naborskap och förbundet på sig haffuer, som emellom beggia kongl. maiesteter wåre kære nåd. herrer och tessze rikerne meth breff och segell utgongne äre; szå kenne Gud, iagh fast megh holledh haffuer wiid samme förbundet och en ytherlegere her effter göre vil, så vidt min formåge och förstandt tiilsegia kand. Och Gud giuffue, att megh ochså ske motte aff wåre gode venner och naboer.

Kære her Eske, som eder strengheet och formelle, att hwar som iagh eller mine tjänere förnume någen fredlös eller ugerninges man eller quinne udi Danmarck, skulle iagh giuffue the gode men tilkenne, som länett och befallingen haffue, huilken meningh megh ganske vell behager, ther som så ske motte, att megh eller någen annan på Kongl. Mtz min aller kære nådige herris vegne motte vederfares lagh och rett, thett Gud kenne tiill thennæ dag ecke skett är, och eig heller ske vill, meth mindre en eder strengheet och gode herrar flere ud her någett annorlunde tiiltenkia. Kære her Eske, är iagh nu för then skuld förorsakadt och endelig tiill nödder att giuffue eder strengheet alle orsegter och legligheter tiill kenne, hwickelunde thet segh på tessze grendszer handlas och tiilgår. Först alle the tiuffua och förrädere, som födde och boandes äre i Blekingh och Gydinga herradt, Skåne och Hallandh, som meth wåre i thetta förlidne ochristelige opror, och segh her brukade meth mord, roff och bråndh i theta landett, haffua nu löst sijn halss aff the gode men, som leen och befalling haffuer udi förmelte oorthen, och oss fattige men her i riket, som the haffwa giortt en ewig skade, intidt igen giuffuit haffua, eig heller eth gått ord. Och huar som the ecke elles kunne them förswara, så bliffuer the aff landett förde och ind udi lanthe Michelborgh, så är well gått att tenkia, huad ther punder är.

Item alle the mordere, kettere, tiuffua, horkarler och

trolkauer, som her aff landet flyctige bliiffua, the få alle fredh i Blekingh.

Käre her Eske, effter then höge befallingh eder strenghet aff stormectigeste furste Kgl. Mtz tiill Danmarck i handz nåd fråwäre, så wel som nerwärende, I på Köpmanhaffnz slott haffue, gijffuer iag eder strenghet och gode herrer flere tiill att betenkie, om sådant är rett eller skell, och endelig effter the articler, som finnes udij thet kerlige och broderlige förseglede förbundet, och hwar som någre aff Kgl. Mtz min aller käreste nådige herris fattige undersåter, som segh en ringa haffua försett, blijffue i Bleking besidde, blijffua the strax antastade och satte i skarpa fengxeler, tiill thess theres fattige wenner och sleckt måge theres ther utlösa.

Käre her Eske, så förnimmer iagh grant, at sådana stycker äre inthe enu her tiill dax komne för eder strenghet, utan huar förklarar sine sagh, och skiuta så all saken ind på megh och mina tjänere.

Kære her Eske, så gijffuer iag eder strenghet ödmykelege tiill kenne, att alle the tiuffua och förrädere, som åtskeliga haffua hollett i vinter i Blekingh, böria nu at löpa i hop och haffua nu i tesse dage helskutett en aff Kgl. Mtz tiill Danmarks tjänere, viid naffn Krommara-Pelle, och lathe segh höra, at the velia haffua en annan Dacche, som better skall bedriffue spelet, en then her för war.

Käre her Eske, gijffver iag och eder strenghet ödmykelege tiill kenne, att iagh haffuer fått någre fonger (från) Bleking, aff hwilka iagh så mykitt kundskap fongett haffuer, att langt våre omscriffua. Men thett hafwer iag vell förnumit, att hvar eder strenghet och flere gode herrar ecke haffua opseende meth thet partij, utan tuiffuel opkommer ther en Dacche i Blekingh snarare en eder strenghet thet betrokunne. Tesligest haffwer iagh och förstott, att gamle Koningh Christiern haffuer ther monga heemelige venner, som allstädes gijffue kundskap i frå segh om alla handa legligheter ind udi lantha Michelborgh, och siidan ind i Bleking igen.

Käre her Eske, wiill eder strenghet alt thetta bättra besinne, en iagh thet scriffua kan, att then förrädere hop motte få siitt tiillbörlige straff så well ther i landett som her; och huar ecke saa sker, utan tuiffuel weckia the op ett buller och ubestondh på nytt igen, och will iagh swärie eder strenghet på gud och min siel, att hwar her finnes nåker i landett,

som segh utilbörliga handlat haffuer i Danmarck, skall her få sijtt tilbörliche straff.

Käre her Eske, vele I göre som en erlig herre och bestelle, att szamme förädere ecke her effter så skule haffue sin framgong och blijffva försende, som the her tiill dax bliffuet haffua.

Intid synnerlegit wett iagh biuda eder strengheet tiill, utan i hwad motte iagh kan eders strengheet tiill tjänist och ödmygtt wara, gör iag altiid gerna, thet Gud kenner, then iagh eders strengheet ewindeligen beffaler. Ex Cronebergh 12 Majj Anno etc. 1544.

Jöran Jonson.

Det gamle Brev ¹⁾ paa det snörklede Sprog giver et ret levende Billede af, hvilke Rivninger der i det 16:de Aarhundrede maatte opstaa her i Norden paa begge Sider af en Landegrænse. Det er mod Jöran Jonsson og hans Folk, der rettes Klager, nemlig for Overgreb mod de blekingske Grænsebönder, og han maa indskrænke sin Benægtelse heraf til Ord som: »meth mindre ther finnes redelige orseggt tiil». Heller ikke Jöran Jonssons Forsikring om, at han for sin Person har overholdt Forbundet mellem de to Riger redeligt, klinger helt paalidelig, naar man tænker paa, at den kommer fra en Mand, som i mange Aar havde holdet Spioner i Danmark, eller at han samtidig skrev Breve i en helt anden Tone herom til Kong Gustaf.

Derimod er der sikkert mere Sandhed i hans Ord om, at alle Slags löse Elementer fra begge Lande havde besmykket deres ulovlige Færd ved at give sig Udseende af at være Deltagere i Dackes Frihedskamp, og at de herved lettelig havde fundet Tilgivelse i Bleking. Jöran Jonsson advarer mod denne Optræden fra dansk Side og viser, at en saadan lössluppen Bondebevægelse til syvende og sidst lige saa vel kunde vende sig mod den danske Regering som mod den svenske.

At hans Advarsler skulde have frugt, kan næppe antages. Eske Bille var jo allerede sörgeligt bekendt i Sverige

¹⁾ I det danske Rigsarkiv: Privatbreve til Eske Bille.

for sine »spotske Svar». Men Jöran Jonsson selv fik i alt Fald ingen Glæde af sin Henvendelse. Han levede i stadig Dödsangest, efter at det var blevet ham berettet, at Blekingsfarerne havde forbundet sig mod hans Liv. Men dette hindrede ikke, at han samtidig rev og sled en »dråpelig saköre» ud af Almuen, ligesom Kongen var utilfreds med hans ublu Krav og udtalte, at: »han ther för en stor herreman will hollen och achtet blifve». Der var derfor næppe nogen i Småland, som sørgede, da Budskabet i Maj 1545 kom om, at han paa Vejen til Konga Herreds Ting var sunken af Hesten ramt af Dackevennernes Skud.

Knud Fabricius.

Skånska runstensstudier.

1. Nyfunna skånska runstenar.

Håstad-stenen.

(Torna härad.)

I Rönbeckska samlingen på Lunds universitetsbibliotek, tom XXI, fann jag i december 1906 en teckning af en för vetenskapen dittills obekant skånsk runsten. En lös lapp bredvid innehöll förutom åtskilligt annat följande anteckning av Rönbecks hand: »Denna runsten finnes på Östra sidan i Håsta Kyrckio-mur. Nic. Wessman delinearvit d. 1 octobr. 1744.» Först i maj 1907 fick jag tillfälle att vid Håstad kyrka söka återfinna stenen. Till att börja med utan resultat: någon runsten syntes icke till, och ingen på platsen hade någonsin sett en sådan. Det var först genom den synnerligen kunnige, numera avlidne hemmansägaren Jonas Olsson från Håstad, då boende i Stångby, som jag fick reda på att en runsten ända in i senaste tid verkligen funnits i kyrkogårdsmuren. Vid ett förnyat besök den 5 juni 1907 lyckades jag så på ett ställe, där muren rasat, gräva fram en sten, som visade sig vara den sökta, eller rättare ett fragment av den. Trots upprepade undersökningar har den återstående delen icke kunnat återfinnas.

* * *

Det bevarade fragmentet består av ljusgrå gneis med blåaktiga strimmor. Bredden tvärsöver på det bredaste stället är omkring 105 cm. Höjden är numera blott högst om-

kring 65 cm. I stort sett avtar stenen i tjocklek från vänster till höger; där den är tjockast är den ungefär 30 cm.

På framsidan av det till synes klivna blocket är skriften anbragt. Ytan är lämnad huvudsakligen i det skick den ursprungligen haft; någon jämnhuggning torde knappast hava ägt rum, utom möjligen för det något djupare liggande parti av inskriften som jag nedan betecknar med C. Runorna äro på det hela taget lätta att följa.

Man kan på fragmentet, i det tillstånd det nu är, urskilja fyra olika grupper av runtecken.

A. $\mathfrak{R}\mathfrak{R}\mathfrak{t}\mathfrak{t}\mathfrak{l}$

Längst upp till vänster utmed vänstra kanten nedifrån och uppåt läsas runorna $\mathfrak{R}\mathfrak{R}\mathfrak{t}\mathfrak{t}\mathfrak{l}$. Runorna äro cirka 13 cm höga; avståndet mellan dem är ungefär 4 cm. Inskriften drar sig obetydligt in från kanten. Den sista runan når i sin nedersta del nästan ut till den genom sönderslagningen uppkomna nya övre kanten. Alla runtecknen äro fullt klara och tydliga. Bistaven på \mathfrak{t} är svängd såsom även eljest på danska stenar. Det bör anmärkas, att längst upp vid övre ändan av sista runan \mathfrak{l} finnes en ut till den avslagna kanten gående fördjupning, som, sammantagen med detta föregående \mathfrak{l} , skulle kunna antagas ha varit en begynnande bistav till ett \mathfrak{R} (eller — rent teoretiskt sett — ett \mathfrak{t} eller \mathfrak{h}). Fördjupningen går ej ända in till den eventuella huvudstaven.

B. $(\mathfrak{h})\mathfrak{B}\mathfrak{t}$:

Längst upp till höger utmed kanten uppifrån och ned läses $(\mathfrak{h})\mathfrak{B}\mathfrak{t}$:. Den översta delen av \mathfrak{h} är med den bortslagna toppen av stenen borta; de kvarvarande delarna av stavarna äro 9 till 10 cm långa. \mathfrak{B} och \mathfrak{t} äro 13 till 14 cm. Runorna äro breda och stå långt ifrån varandra; \mathfrak{h} är t. ex. i sin nedersta del nästan 6 cm brett (jfr \mathfrak{h} i C nedan: 3 cm). En linje, som sammanbunde runornas nedersta delar, skulle bliva ungefär parallell med stenens kant, men runorna stå icke alldeles vinkelrätt mot denna linje, utan äro anordnade så att säga trappstegsvis. Framför \mathfrak{h} finnes

intet spår av någon runa, som kunde hava hört till detta parti; stenen är emellertid något avflagrad i kanten. Omedelbart efter † finnes säkert en, sannolikt två punkter som skiljetecken.

C. Ƶ†ÞŃŃĤ†:

Boustrofedon mot nu beskrivna runrad (alltså från höger till vänster), men i spetsig vinkel mot densamma, löper en rad av 8 smala och tämligen tättstående runor jämte ett av två punkter bestående skiljetecken: Ƶ†ÞŃŃĤ†: . Runorna äro i genomsnitt 14 cm långa och 3 cm breda. Mellanrummet dem emellan är ungefär 2 cm. Runorna stå på en rak linje, alla med samma lutning med undantag af Ƶ och :, vilka i sin lutning förmedla övergången från föregående och till efterföljande runrad. Tvärstrecket på † är försett med punkter i ändarna. † i A-gruppen saknar alldeles dylika. Mellan ŀ och ĥ finnes intet skiljetecken.

D. [·](Ń)†:

Omedelbart ovanför de sista tecknen i C står [·](Ń)†. Därigenom att toppen avslagits och stenen dessutom avflagrat, äro runorna relativt svåra att bestämma och följa. Fullt klar och tydlig är blott den sista bortåt 1 dm långa, ut till kanten nående, i toppen avslagna runan † med dess efterföljande skiljetecken. Bistaven på † är i sin övre ända försedd med en tydlig rund fördjupning, en motsvarande på den nedre är knappast skönjbar; de båda övriga † i inskriften sakna dylika punkter. Den föregående runan kan näpeliggen hava varit något annat än ett Ń; den 5 1/2 cm långa huvudstaven är klar och i det närmaste också den nedre halvcirkeln. Det bör emellertid anmärkas, att åtminstone i stenens nuvarande skick denna till sin nedre del djupt och relativt brett huggna rundning längre upp blott utgöres av en fin, men dock skönjbar linje; i huggningen överensstämmer den närmast med nedre delen av l i A. Hela övre Ń-halvcirkeln är med stenens topp borta. Något spår av den synes således icke på platsen mellan den nedre halv-

cirkeln och den nya kanten; detta avstånd är emellertid, vilket kanske särskilt bör framhållas, icke längre än mellanrummet mellan halvcirklarna på \mathfrak{B} i rungruppen B. Till vänster om \mathfrak{B} -s huvudstav är stenen mycket avflagrad. Efter en upprepad undersökning tror jag mig kunna påstå, att 3 till $3\frac{1}{2}$ cm till vänster om huvudstaven finnes ännu en circa $3\frac{1}{2}$ cm lång stav utan spår av bistav. I själva kanten av stenen, $4\frac{1}{2}$ till 5 cm längre bort, finnes ytterligare en — centimeterlång — fördjupning. Jag fattar, med ledning af teckningarna dessa båda fördjupningar som sammanhörande och utgörande de nedre partierna av ett \mathfrak{N} -s båda ben.

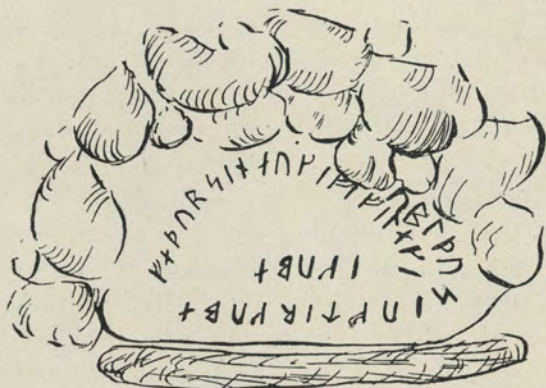

Fig. 1.

Fig. 2.

Förutom den ovannämnda teckningen av *Håstad*-stenen hos Rönbeck (se fig. 2) har jag sedermera funnit ytterligare två. Den ena, bland P. G. Thorsens efterlämnade papper i Köpenhamns universitetsbibliotek, är blott en kopia av den Rönbeckska och utan självständigt värde. Den andra (se fig. 1) är däremot synnerligen viktig. Den är utförd av samme Wessman, som ursprungligen gjort originalet till den Rönbeckska teckningen, och förekommer i en handskrift av honom i Uppsala universitetsbibliotek (ryggtitel: »Antiqvar. anteckn. mest om Skåne»), signerad S 56¹⁾). Uppsala-teckningen är icke daterad. Den måste emellertid vara äldre än originalet till den Rönbeckska (utförd den 1 okt. 1744), då ju Wessman ännu ej sett hela inskriften, men den är sannolikt ej mycket äldre. Av skäl, som det skulle bliva för långt att här utföra, sätter jag den till senare delen av året 1743 eller början av 1744.

I ingen av de prästrelationer rörande antikviteter som vi äga från slutet av 1600-talet och början af 1700-talet omnämnes stenen.

En tolkning och rekonstruktion med ledning av de bevarade teckningarna av den oskadade stenen erbjuder ej ringa svårigheter. Av stenen själv och dess inskrift torde knappast mer än en tredjedel vara bevarad, och de båda äldre teckningarna äro å ena sidan utförda — om än på olika tider — av samme man, vilket naturligtvis förringar deras kritiska betydelse, men avvika å andra sidan i viktiga stycken från varandra. Den älsta av dessa båda teckningar, Uppsala-teckningen, Wessmans egenhändiga utkast, är tydligen den som har vitsord. Den överensstämmer i det avseende, i vilket den kan kontrolleras, i anordningen av runraderna, bättre med det bevarade fragmentet. Den yngre teckningen är uppenbarligen stilsrad och »förbättrad», antingen av Wessman eller av den som kopierat hans teckning. Att Wessman själv — åtminstone under en tidigare period — låtit

¹⁾ Biblioteksamanuensen S. E. Bring har välvilligt fäst min uppmärksamhet på boken.

komma sig åtskilligt i den vägen till last, visar en jämförelse t. ex. mellan hans originalteckning af *Lilla Harrie*-stenen och den kopia därav, som är återgiven i Bautil, för vilken han dock icke bär hela ansvaret.

En granskning av det bevarade fragmentet och den älsta teckningen ger vid handen, att stenen haft en triangulär form, ej en fyrkantig, som den yngre teckningen utvisar. Den vänstra kanten har varit tämligen lodrätt uppstående, möjligen lindrigt inåtlutande, under det den högra bildat en ganska skarp spetsig vinkel mot grundlinjen. Så förklaras, att på den äldre teckningen de första orden $\mathfrak{B}\mathfrak{R}\mathfrak{t}\mathfrak{t}\mathfrak{t}\mathfrak{I}$ $\mathfrak{Y}\mathfrak{t}\mathfrak{R}\mathfrak{D}\mathfrak{I}$ helt bortskymts, men också blott dessa.

Runraden har börjat nederst vid vänstra kanten med det bevarade $\mathfrak{B}\mathfrak{R}\mathfrak{t}\mathfrak{t}\mathfrak{t}\mathfrak{I}$, följt kanten, rundat den övre spetsen, följt högra kanten och slutat nedtill med det bevarade $(\mathfrak{N})\mathfrak{B}\mathfrak{t}:$. Boustrofedon och i en tämligen spetsig vinkel mot sin förra sträckning har så runraden från höger till vänster fortsatt över stenen, först i riktning mot orddelningen mellan $\mathfrak{B}\mathfrak{R}\mathfrak{t}\mathfrak{t}\mathfrak{t}\mathfrak{I}$ och $\mathfrak{Y}\mathfrak{t}\mathfrak{R}\mathfrak{D}\mathfrak{I}$; på denna del stod det bevarade $\mathfrak{Y}\mathfrak{t}\mathfrak{D}\mathfrak{N}\mathfrak{R}\mathfrak{H}\mathfrak{I}:$. Så svängde linjen något, ungefär i riktning mot de första bokstäverna i $\mathfrak{Y}\mathfrak{N}\mathfrak{B}\mathfrak{I}$; detta visar dels ställningen av orddelningstecknet på fragmentet, dels också den även här tydligen trogna äldre teckningen. Denna låter blott böjningen inträda något för tidigt. Sedan fortsatte runraden utmed den yttre runlinjen, svängde med den och slutade med det ännu bevarade $(\mathfrak{B})\mathfrak{t}:$ mitt emellan \mathfrak{N} och \mathfrak{R} i den undre tvärlinjen.

Det som finnes kvar på stenen kan icke tolkas annat än i sammanhang med den övriga inskriften sådan den finnes angiven på teckningarna. Då man emellertid, som bekant, aldrig kan lita på en äldre runstensteckning, är det uppenbart, att det försök till rekonstruktion och tolkning av inskriften, som här lämnas, är dömt att förbliva ett försök.

Det första ordet, det på stenen bevarade $\mathfrak{B}\mathfrak{R}\mathfrak{t}\mathfrak{t}\mathfrak{t}\mathfrak{I}$, är i det närmaste klart. Det är namnet på den som reste stenen. Man kan tveka om huruvida den sista runan möjligen på grund av den ovan omtalade fördjupningen varit ett \mathfrak{R} , ej \mathfrak{I} , huruvida vi skola återge namnet som *Brandi* (resp.

Branti) eller *Brandr*. *Brandr* är det ojämförligt vanligaste namnet, men *Brandi* (resp. *Branti*) är ej heller obelagt. På en runsten från Östergötland (Liljegren 1109, Bautil 834) finnes *branti*, i Dipl. suec. 1: 631 står den latinska dativformen *branthoni*. Lind Norsk.-isl. dopnamn uppger, att det också förekommer i Libri memor. capituli Lundensis. Då på ingen av teckningarna *ᚱ* är angivet, och då den fördjupning, som skulle utgöra den begynnande bistaven till ett *ᚱ*-tecken, ej når ända in till huvudstaven, stannar jag för antagandet, att här stått *l*, ej *ᚱ*. En senare fråga är, om detta *ᚱᚱᚱᚱᚱ* skall transkriberas *Brandi* eller *Branti*. Från Island anför Lind en person som kallas såväl *Brandr* som *Brandi*. *Brandi* torde också här vara det sannolikt riktiga. Liknande *an-*stamsformer till *a*-stamsnamn äro ganska vanliga; se Wimmer DR Ordsaml. under *Skógi*. Med hänsyn till de moderna familjenamnen *Brante* och *Branting* och formens etymologiserbarhet vill jag dock ej utan vidare avvisa en transkription med *-t*.

Här lämnar oss så fragmentet i sticket. Teckningarna upplysa i stället om att nu följt formeln *ᚱᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱ*, transkriberat: *gærði kumbl þösi øftir . . .* Formeln möter oss i samma form på *Villie*-stenen.

På båda teckningarna står *ᚱᚱᚱᚱᚱ* med det etymologiskt berättigade *ᚱ*, ej med det vanliga *ᚱ*. *ᚱ* förekommer eljes icke på någon skånsk sten i detta ord, och jag är starkt frestad att antaga, att avritningsfel föreligger ¹⁾. Någon större utsträckning vinner den yngre förväxlingen av de båda tecknen och ljuden först efter 1050, om än enstaka fall dessförinnan anträffas; jfr Wimmer DR I: LXI f. och III: 189.

På den äldre teckningen har förritningen med blyerts i *þusi* haft runformen *h* med förlängd huvudstav (ej *h*), vilken form sålunda väl får antagas ha stått på stenen.

Följer så namnet på den döde, till vars minne monumentet rests. På teckningarna är det uppfattat som *ᚱᚱᚱᚱᚱ*;

¹⁾ På sin originalteckning av *Ålstorps*-stenen har Wessman begått ett sådant misstag, satt *ᚱ* för ett tydligt *ᚱ* utan någon anledning; jfr Wimmer DR III: 157.

vi ha därav på fragmentet kvar slutet (N)B†. Namnet är kortform till *Guðbiorn* och liknande namn med *Guð-* som första sammansättningsled, liksom t. ex. *Gunne* till *Gunnarr* och dylika; jfr Lundgren, Personnamn från medeltiden, under *Gubbe*. En stor svårighet vid tolkningen av stenen vållar den omständigheten, att namnet tydligen återkommer i inskriftens slut, men då i formen *IFNB†*.

Den följande tvärradens bevarade *††ÞNRH†*, apposition till det föregående namnet, blir transkriberat: *faður sinn*.

Det därefter kommande, endast i de två (tre) sista runorna bevarade slutpartiet [*<†NY> IFI FIF†FI IFN*](B)†: är det osäkraste i inskriften.

Först och främst avvika teckningarna från varandra: Wessmans äldre teckning inskjuter ett *†NY*, som saknas på den senare. Vi få vid rekonstruktionen utgå ifrån att den äldre recensionen är den riktigare. Man lägger ej gärna till ett helt ord i en förstahandsteckning, men väl kan man i en kopia hoppa över ett ord. *†NY* är till yttermera visso nästan nödvändigt för sammanhanget.

Innan en närmare granskning av partiet kan företagas, bör vidare förhållandet mellan dess *IFNB†* och den föregående textens *YNB†* klargöras, närmast huruvida de beteckna en och samma person eller icke. Redan likheten är för stor för att man skulle vilja skilja dem åt. Det visar sig så också, att sammanhanget nästan med nödvändighet kräver identitet mellan bärarna av de båda namnen. Vid den enda tolkningsmöjlighet, som allvarligt kan komma i fråga, syftar *IFI* på en person som varit med om att resa stenen. Om med *IFNB†* då icke menades samme man som med *YNB†*, skulle tillägget angiva icke en relation till den döde (såsom t. ex. på *Vallkärra-* och *Krageholm-*stenarna), utan en särskiljande beteckning eller ett beröm för den som rest stenen; en dylik formulering är icke bekant från någon skånsk sten. Det vore vid detta förhållande verkligen egendomligt, om två personer ändå skulle vara menade, två personer alltså, som dessutom ha om icke alldeles, så nästan iden-

tiska namn. Allt talar, med ett ord sagt, för identiteten, blott det I, som på sista stället börjar namnet, mot. Att utan vidare eliminera bort I såsom felläst är en enkel, men betänklig lösning. I förekommer på båda teckningarna, och låt vara att dessa såsom ritade av samme person icke äro alldeles oavhängiga av varandra, så är det dock två teckningar, som äro gjorda på olika tider och som eljest icke i allt överensstämma. Jag vågar därför icke stryka I, utan man måste enligt min mening i det egendomliga och svårtydda *YNB†* söka en variant till det enkla, lättförklarliga *YNB†* 'Gubba'.

För tolkningen av inskriftsslutet finnas flera möjligheter, dess fler ju mindre strängt man håller sig till teckningarnas lydelse. Men vill man icke antaga felläsning, en utväg som naturligtvis först bör tillgripas, då ingen annan möjlighet förefinnes och då riktigheten av ändringen är evident, synes mig den rimligaste och i sig själv mest tilltalande uppfattningen här vara den, att *IYI* är ett namn (möjligen mer eller mindre förvanskat, eftersom det ser något främmande ut) och, närmare bestämt, ett namn i nominativ.

Med detta antagande blir sammanhanget fullt klart: sonen *Brande* reser tillsammans med *IYI*, faderns kamrat, minnesmärket över den döde fadern. Nästan fullständiga analogier till inskriftsformuleringen ha vi då på *Vallkärrens* stenen: *Tófa réspi sténa þesi øflir Gamal bónda sinn ok Azurr sun hans*, på *Krageholms*-stenen: *Tonna sattli stæin þannsi øflir Bram bónda sinn auk Ásgåutr sunr hans*. Man kan även jämföra *Hyby*-stenen I: *þórðr hió rúnar þássi auk þór-sténn* samt *London*-stenen: *Finna lét læggja stén þennsi auk Tóki*. Överensstämmelsen med dessa stenar sträcker sig ända till ordställningen. Olikheten består huvudsakligen däri, att här en son och faderns kamrat gemensamt resa världen, på de nämnda stenarna (åtminstone de två första) de närmaste släktingarna. Anmärkningsvärt är vidare, att namnet på den döde upprepas; de anförda stenarna nöja sig med ett *hans*. Förklaringen är närmast den, att i vår inskrift näm-

nas två manliga personer, på vilka ett *hans* skulle kunna syfta, och sålunda otydlighet kunde uppstå.

Ett nordiskt namn, som läte återge sig med runtecknen IŲI, känner jag emellertid icke. Ett sådant skulle visserligen kunna ingå i ortnamnen *Ifö* och *Ivetofta* i nordöstra Skåne, men dessa förklaras rimligare som bildade till en kortform av *Ivar*, under hvilket personnamn t. ex. redan Falkman, Ortnamnen i Skåne, för dem. Ett kortnamn till *Ivarr* skulle emellertid aldrig kunna tecknas med ʝ; ʞ och ʝ hållas strängt isär på våra runstenar; jfr Wimmer DR I: LX. Om de båda i detta fall överensstämmande teckningarna skola få anses återgiva inskriften rätt, kan jag icke tolka namnet. Jag tror därför, att Wessman läst fel och lämnar längre fram sid. 250 ett försök till förklaring med antagande av en lätt felläsning.

De följande orden ʝIŲI IŲŲI äro apposition till IŲI.

Det gäller då att komma till rätta med IŲŲI. Ovan har visats, att åtminstone med det material till inskriftens rekonstruktion, som nu står oss till buds, IŲŲI måste uppfattas som en variant till det förut i inskriften förekommande ʝŲŲI. Då sålunda i namnet måste ingå *Gubba*, kan ordet rimligtvis icke transkriberas annat än som *Ing-Gubba*¹⁾.

En transkription *Inn-Gubba*, varigenom vi skulle få ett med det av Finnur Jónsson Tilnavne i den isl. oldlitteratur, Aarbøger 1907, sid. 256, omtalade *Inn-Steinn* parallellt namn är utesluten, då ett dentalt ʝ framför ʝ alltid särskilt återgives i de danska runinskrifterna; se Wimmer DR I: LXIV.

Ett *Ing-Gubba* ser ganska egendomligt ut, men torde kunna förklaras. Första sammansättningsledet utgöres av en form av namnet *Inge*: Gubbe har på ett eller annat sätt stått i förbindelse med en Inge. Vid dylika sammansättningar av två personnamn står första ledet i regel i genitiv

¹⁾ Redan innan jag närmare sysslat med inskriften, påpekade Prof. Axel Kock (med annan uppfattning av inskriftsslutet och under kraftigt framhållande av namnets underlighet) för mig denna transkriptionsmöjlighet.

(jfr exempelsamlingen hos Finnur Jónsson a. a. sid. 163 ff. och Hjelmqvist Runinskriften på en bennål sid. 30 ff.) och förhållandet mellan personerna är i regel det av fader eller (foster)moder och son, eller hustru och man, eller också husfru och förvaltare. Så uppkallas ju *Pálna-Tóki* efter sin fader *Pálni(r)* och t. ex. förvaltaren *Asu-Þórðr* efter sin husbonde, den rika *Ása*. I dessa fall ligger det nära till hands att tänka på ett slags possessivt förhållande, varigenom sammansättningstypen får ett särskilt berättigande.

Vi ha emellertid också stam-sammansättningar om än i betydligt mindre utsträckning, vilket för övrigt ligger i sakens natur. I Eyrbyggjasagan omtalas en *Hrólfr*, som kallas *Þór-Hrólfr* (*Þórólfr*), därför att han var »mikill vinr Þórs». Denna sammansättning uttrycker mera ett blott karakteriserande än de nyss nämnda genitiv-sammansättningarna ¹⁾. Med denna typ ha vi i fråga om formen (och också i fråga om betydelsen) att sammanställa *Ing-Gubbe*.

Från rent formell synpunkt kan sålunda ett *Ing-Gubbi* — eller om man så vill: *Ingubbi* — likställas med t. ex. fd. *Ingærð*, på en dansk rungravsten: *ingarþ*. Vid sidan om *Ingærð* användas också, om än relativt mindre ofta, den längre formen *Ingigærð*. Det i *Ingærð* mycket vanliga (men också eljes i liknande namn ofta förekommande) *i*-bortfallet har säkerligen delvis varit av haplogogisk natur, och vi ha rätt att förutsätta detsamma i fråga om *Ing-Gubbe*.

Gubbe torde ha fått sitt tillnamn på grund av ett vänskapsförhållande till en *Inge*, vilket för honom var särskilt betecknande, möjligtvis särskilt hedrande. Han har kanske varit »mikill vinr Inga» liksom *Þórólfr* »mikill vinr Þórs». Mindre sannolikt är, att *Gubbe* fått namnet efter en *Inge*, till vilken

¹⁾ Jfr stamsammansättningar med appellativ som första led, såsom t. ex. *Hafr-Björn* (a. a. sid. 284). Om honom berättas, att det kom en »hafr til geita hans ok tímgaðisk þá svá skjótt fé hans, at hann varð skjótt vellauðigr.» Detta namn står ganska nära egennamnssammansättningarna. Fjärmare stå de, fullständigt appellativa, eljest till betydelsen parallella *Hross-Björn*, (a. a. sid. 283), *Bekk-Hildir* (s. 292), *Val-Toke* på *Árs*-stenen osv.

han stått i förhållande av son eller underordnad; i så fall hade vi nog haft en genitiv-sammansättning.

Förhållandet att den döde nämnes omväxlande *Gubbe* och *Ing-Gubbe*, har flera motsvarigheter; jfr t. ex. den nämnde *Þórólfr*; se för övrigt Finnur Jónsson a. a.

Men varför nämner runristaren till synes så omotiverat *Brandes* fader omväxlande *Gubbe* och *Ing-Gubbe*? Varför sätter han just på sista stället tillnamnet? Behov av variation, då han nu för tydlighetens skull blev tvungen att upprepa namnet, kan icke ha varit anledningen, ty genom ändringen uppstår just otydlighet, det, som skulle undvikas. *Ing-Gubbe* utgör ett störande moment, om det inte på något sätt knytes till inskriftens övriga innehåll. Jag vågar här ett försök till förklaring. Det bygger visserligen på antagandet av en felläsning på Wessmans båda ritningar, men då den avsedda rättelsen är den rätt gärna minsta möjliga, på samma gång som meningen i hög grad vinner på den, så torde försöket kunna förtjäna att framläggas.

Min rättelse träffar det — fränsett *Ing-Gubba* — minst styrkta ordet i inskriften. Jag framhöll nyss, att ett namn motsvarande *W* icke är uppvisat från någon källa. Läser man däremot för *W* i stället *W* eller än hellre *W*¹⁾, få vi det välbekanta, även på en dansk runsten förekommande *Ing*.

Ändringen är obetydlig, men först på det sättet får det egendomliga, i luften svävande *Ing-Gubba* sin påtagliga förklaring. *Brandes* avdöde fader har fått sitt tillnamn *Ing-*

¹⁾ Ett *W* skulle lättast förklara felet; dylika felläsningar förekomma på äldre teckningar; jfr t. ex. Wimmer DR III: 136. På stenen finnes emellertid, av teckningarna att döma, eljes icke punkterad runa och man har därför intet skäl att här anta sådan, även om växling mellan punkterad och opunkterad runa på en och samma inskrift långt ifrån är okänd. En naturlig fördjupning i stenen kan ha fått gälla för det kortare strecket i *W*. Man kan för övrigt finna en särskild anledning till felläsningen. En blick på den äldre teckningen ger vid handen, att runans övre del vid det tillfället var täckt av en överliggande sten. Wessman har möjligen icke tydligt kunnat läsa vad där stod, men antog ett *W*; denna mening invercade så på uppfattningen av runan även vid den senare, ohindrade avläsningen.

Gubbe av den *felagi*, den kamrat eller fosterbroder *Inge*, som nu jämte *Brande* reser minnesmärket. På det första stället i inskriften, där det gäller förhållandet till sonen, kallas den döde rätt och slätt *Gubbe*, men på det senare stället, där det berättas att vännen *Inge* deltagit i vårdens resande, där nämnes *Gubbe* med det namn *Ing-Gubbe*, som bättre än något annat, kraftigare till och med än *felagi*, karakteriserar deras förhållande till varandra.

Vi hava ingen annan sten rest av son och kamrat gemensamt. På de analoga stenarna, *Vallkärra-* och *Krageholms-*stenarna, är det modern och sonen som tillsammans hedra den bortgångnes minne, sålunda de allra närmaste fränderna. Att kamraten här tillsammans med sonen reser vårdens, understryker på ett kraftigt sätt intimiteten av det förhållande, som i livet förenade de båda kamraterna, och stöder därigenom i sin mån den konjektur jag här velat göra.

Inskriften får med införande av min konjektur transkriberad följande utseende:

Brandi gærði kumbl þæsi øftir (øftir?) Gubba, faður sinn, auk Ingi (?) felagi Ing-Gubba.

Och öfversättningen blir:

Brande gjorde detta minnesmärke över sin fader *Gubbe* tillsammans med *Inge* (?), *Inge-Gubbes* kamrat.

* * *

För bestämmande av tiden för stenens resande ger inskriften icke några fastare hållpunkter. Inskriften är anbragt på en rå och i det stora hela obearbetad yta utan någon inramning, vilket ju i och för sig skulle kunna tyda på en äldre tid, men de tre andra skånska runinskrifter, *Fosie*, *Fuglie II* och *Hyby*, vilka sakna inramningslinjer, måste av andra skäl föras till en relativt sen, delvis mycket sen tid. Runformerna på *Håstad*-stenen uppvisa intet egendomligt, om jag undantager † i C-gruppen och † i D-gruppen med deras runda fördjupningar vid bistavens ändpunkter. Dessa finnas enligt Wimmer DR I: CXXXVII stundom på yngre stenar i Danmark.

I Skåne ha vi dessa fördjupningar klart och konsekvent genomförda så tidigt som på *Skårby*-stenen II, se sid. 256. Därpå är alltså intet att bygga. Språkformen blir då en bättre, om än ej mycket bättre ledarinna; tyvärr måste materialet hemtas från den icke bevarade delen av inskriften, från teckningarna. Vi ha i inskriften ÞNHI , men †NY . Detta för oss till den mellanperiod i monoftongeringens eller kanske rättare i runristningens historia, då diftongen i †NY ännu var bevarad (i †NY bevarades den som bekant längst), men eljes monoftongering inträtt. Detta stadium representeras av *Tullstorps*-stenen. Jag är benägen att sätta *Håstad*-stenen till ungefär samma tid som denna sten eller möjligen något senare. Denna tidpunkt skulle stämma väl överens med det förhållandet, att stenen är en av dem på vilka en *felagi* är nämnd; jfr Magnus Olsen i *Danske Studier* 1906, s. 21 ff.

Ett moment, som skulle kunna förrycka denna datering väsentligt, är teckningarnas R i NY†IR för det vid denna tid väntade A . Ovan sid. 245 har jag velat antaga, att felskrivning föreligger, i vilket fall R ju icke betydde något. Men även om så ej skulle vara förhållandet, torde förekomsten av R för A på denna sten icke få tillmätas en avgörande betydelse för dateringen. R finge här liksom på *Tirsted*-stenen och eventuellt på *Århus*-stenen IV betraktas antingen som en kvarleva av det etymologiskt riktiga uttalet eller än hållre som en enstaka tidig utlöpare av den yngre, eljest åtskilligt senare uppvisade sammanblandningen av de båda ljuden och tecknen; den ovan givna uppskattningen av stenens ålder ägde då fortfarande sin giltighet.

Skårby-stenen II.

(Herrestad härad.)

I den relation rörande Skårby socken, daterad den 14 oktober 1691, som kyrkoherden i Balkåkra, Skårby och Snå-

restad Ludvig Munthe inlämnade till Andreas Stobæus¹⁾, förekommer bland annat följande, i flera avseenden intressanta stycke:

»Stenar medh Runska Characterer märckjade finnes åthskilliga. Wedh Nörra Kyrckiogårdsloghan står een i Muren medh tvänne rader Rune bookst[ä]vor uppå, hvilcken finnes wara dijtflöttat, efter han medh Charactererna wänder sig moot Nordan. Emellan Skårby och Gudsname ligger een stor Runsteen inne uthi een Circulo af måttelige steenar, samma Steen står mycket på styf och ligger så got som apertus för Rågn och Snö, så han icke lätteligen kan läsas; Han är uthuggen in forma Triangulari, och står inne uthi antingen et Wapn eller Boomärckia; efter thenna Steenan kallas alle omliggiande Engiar Runsteens Maan. Uppå Hönnestadhs Marck ståå en heel hopp steenar uthi ändhan på en åker, som ligger til Hoofgårdhen . . . iblant them 5 äre medh Characteribus Runicis märckjade in Forma Triangulari, och stå Wapn eller Boomärcken inne uthi een hwar, men inartificiose uthgräfne. Thesa säges vara reeste til gamla kämpars Monumenta, som hafwa boot på Hoofgårdhen . . . Prästa Enckjan hafwer refererat mig, at Sl. Otte Marswijn hafwer i hennes Barndom begärt af Mag. Bartholdo Aquilonio, at han thenna skriften wille läsa, hwilcket han med stort Beswär gjort hafwer, efter steennarna wäl i 8 dagar först af Bönderna vare vaskade, at then hvijsa Mosån kunna lösna, och befant Sl. Magisteren intet stort ann[at] än blotta namnen. Jagh hafwer migh och bekymrat thes[e] Steenar samptliga afskrifua, sedan man fick Magister[ens] Präclarissimi Professoris bref, men förty helbrägdan och Weder[leek]en intet hafwa warit ther til, hafwer thet ännu warit förgäfwes.»

Den här allraförst omtalda runstenen i kyrkogårdsmuren i Skårby omnämner också kyrkoherden N. Ekdahl i sin berättelse till Jakob Benzelius från 1730. Ekdahl yttrar däri bland annat: »[Skårby-runstenarnas] Charakterer och ritningar blefvo åhr 1716 afskrifne af Antiquitets Sekreteraren Magn. Rönnow, som berättade sig vilja inlefferera samma afskrifter i Archivo antiquitatis i Stockholm»²⁾.

¹⁾ I Engeströmska Samlingen (ES) på Kungl. biblioteket, B. VIII, 2, 44.

²⁾ ES B. VIII, 2, 60.

För den moderna forskningen var det obekant, att ännu en runsten utom den stora *Gudsnava*-stenen funnits i Skårby, och jag begav mig därför den 4 aug. 1907 dit, för att med ledning av de ovan anförda anteckningarna söka återfinna den förlorade stenen. Någon »lucka» i norra kyrkogårdsmuren fanns ej mera, men min uppmärksamhet fästes tämligen snart vid en lång sten, vars jämna överkant löpte tämligen parallellt med marken, en knapp decimeter ovanför densamma. Genom att känna i springan mellan de ovanpå liggande stora stenarna, kunde jag konstatera, att stenen verkligen var huggen med runor. Stenen restes och är nu upprättstående infogad i kyrkogårdsmuren på samma ställe, där den förut legat.

När inskriftssidan blev synlig, visade det sig, att stenen icke var alldeles okänd. I Bautil äro under nr 1161 sammanförda tvenne runstenar, och den första, mindre, av dessa var den funna ¹⁾. Det är den av kyrkoherden Ekdahl omnämnda teckningen, som jämte Rönnous övriga avbildningar av skånska stenar intagits i Bautil.

* * *

Runstenen är av starkt kvartshaltig granit. Dess nuvarande höjd över marken är något under 1¹/₂ meter; i jorden står den väl en 30—40 cm. Genomsärningen är i stort sett regelbundet rektangulär med dragning åt kvadrat. Vänstra sidan, som är oregelbundnare än de övriga, övergår utan skarpt

¹⁾ Liljegren återger under nr 1423 läsningen i Bautil och anger, att denna sten liksom den kända nr 1422 — den andra, större stenen under samma nummer i Bautil — var från Bjersjöholm. Misstaget beror naturligtvis på att stenarna sammanförts under ett nummer. Senare forskare ha tagit Liljegrens uppgift för god, t. ex. Bruzelius i *Saml. t. Sk. hist.* 1868—69, s. 154, Wimmer, *Om undersøg.* 53.

Nils Wessman har på sin tid känt till stenens uppställningsplats. Han har, som jag sedan funnit, i sitt handexemplar av Bautil vid stenen antecknat: »Scorby klockare gård». Klockaregården låg förr på den trekantiga planen norr om kyrkan, och dess kyrkväg gick genom »luckan», som ännu »för 60 år sen» fanns kvar och som var belägen just där runstenen nu står.

markerad gräns i framsidan med inskriften. Bredden av inskriftssidan är över den högra runradens avslutningslinje — det bredaste stället — omkring 60 eller 70 cm, beroende på om man beräknar endast den (relativt) plana ytan eller tar stenen i hela dess bredd; över skiljetecknet efter $\uparrow\uparrow\uparrow\uparrow$ är den ett par cm mindre bred och längst uppe 40 cm. Stenens tjocklek, mätt på samma höjder, är ungefär resp. 55, 50 och 40 cm.

Toppen är snett avslagen, varigenom fyra runor skadats. Såsom Rönnows teckning i Bautil utvisar, var stenen redan 1716 i samma skick som nu.

Inskriften är anbragt i ett band med fullständiga inramningslinjer. Bandet börjar på vänster sida c. 45 cm över marken, svänger runt den avslagna toppen och fortsätter utför högra kanten. Fastän runristaren förde bandet ett stycke längre ned på denna sida än på den vänstra — bandet slutar c. 35 cm över marken —, fick han ej plats med hela inskriften; han högg då avslutningsstreck på bandet och anbragte den sista, ännu återstående runan och det avslutande korset mellan de begge runraderna, begagnande deras innersidor som ramlinjer. Inskriftsbandet varierar i bredd. Nedtill på vänstra sidan 14 cm brett, växer det till c. 17 cm över $\uparrow\uparrow\uparrow$ i $\uparrow\uparrow\uparrow\uparrow$, smalnar så åter något. På högra sidan upptill, just i själva svängen är det något över 10 cm, längst ned 17 cm. Mellanrummet mellan bandets begge inre linjer varierar också; nederst är det 11 cm brett, längst uppe vid svängen något över 6.

Inskriften såväl börjar som slutar med kors; kors användes också som orddelningstecken. Runtecknen framträda alla, även resterna av de avslagna topprunorna, fullt klart och tydligt. På båda ställena har h -runan formen med förlängd huvudstav. Bistavarna på h - och \uparrow -runorna utgå icke från huvudstaven ända ute vid ramlinjen, utan först något längre ner. Av \uparrow -runans kännestavar når den nedre icke ut till den övre inramningslinjen, vilket däremot den övre gör. Ett svagt spår av en med den nedre bistaven parallell linje som utgår från den övres ansatspunkt vid huvudstaven, är säkert en felhuggning. Man skulle eljes kunnat tro, att ris-

tarens första intention varit att hugga en övre bistav av samma slag som den på \mathfrak{t} -runan på *Hunnestad*-stenen I, en med den undre parallell, rak, icke till kanten nående linje.

Av denna redogörelse framgår tydligt den nära överensstämmelse, som i allt yttre råder mellan denna sten och *Skårby*-stenen I samt överhuvudtaget med *Hunnestad*-gruppens stenar. Inramningen, skiljetecknen, runformerna äro i stort sett desamma: avslutade runinskriftsband (som här likasom på *Hunnestad*-stenarna och i motsats till *Skårby*-stenen I går från vänster till höger), korsen i början och slutet av inskriften och mellan orden, \mathfrak{h} -runans form, här överallt genomförd, sättet för bistavarnas utgående från huvudstaven vid runor med topp-bistavar, \mathfrak{V} -runans form, här av den typ som finnes på *Skårby*-stenen I och *Hunnestad*-stenen II (motsatt den som finnes på *Hunnestad*-stenen I).

Ett karakteristiskt och iögonenfallande drag på denna sten är det konsekventa användandet av runda, mycket starkt framträdande fördjupningar i de fria ändpunkterna av stavar och korsarmar. Såvitt jag känner, förekomma dessa cirkelrunda fördjupningar så konsekvent och avsiktligt endast på den relativt sena *London*-stenen, se Wimmers avbildning DR I: CXXXV, och i detta avseende skiljer sig stenen bestämt såväl från *Skårby*-stenen I som från *Hunnestad*-stenarna. Icke så som om dessa skulle fullständigt sakna dylika; de framträda t. ex. på *Skårby*-stenen I fullt tydligt såväl på \mathfrak{t} - som \mathfrak{t} -runor och även på korsen (jfr också *Håstad*-stenen ovan samt *Holmby*-stenen Wimmer DR IV: 231); men på *Skårby*-stenen II ha dessa fördjupningar från att vara ett hjälpmedel vid huggningen fått självständig, ornamental betydelse.

Från övriga *Hunnestad*-gruppens runstenar skiljer sig vår sten vidare genom frånvaron av bilder eller utsirningar, vilket å andra sidan väl överensstämmer med inskriftens egen flärdfria prägel.

Om läsningen och tolkningen av runtecknen behöver man icke på något ställe tveka. Ett särskilt omnämnande fordra endast de runor, som vid toppens avslående skadats.

På stenen synes efter det sista skiljeteckens-korset på vänster sida ett oskadadt h, därefter följa tydliga 3—6 cm långa rester av tre huvudstavar utan spår till bistavar samt till slut före orddelningskorset nedre delen av en t-huvudstav med bevarad högra bistavsdel. Det är klart, att här stått h↑↑↑↑.

Rönnou har på sin teckning ej uppmärksammat den ena huvudstavsresten utan kompletterar h↑↑↑. Överhuvudtaget har han ej varit lycklig i sin teckning av *Skårby-stenen II*. Utan någon som helst anledning ändrar han första ordets ↑ till þ och läser l i stället för t i t↑↑↑↑.

Inskriften ser ut på följande sätt:

* autiR * sati * s[tai](n) * þansi * aftiR * hakun *

Autir satti stein þansi æftir Hakun.

Otto satte denna sten efter Håkon.

Den är av enklaste slag, i sammanträngd form blott överträffad av *Stora Harrie-stenen*. *Bjersjö-stenen I* och *Fuglie-stenen I* överensstämma däremot i formuleringen fullständigt med densamma.

Det är tydligt, att stenen ej blott till det yttre har anknytningspunkter med *Skårby-stenen I*. Namnet *AutiR* är för enastående för att det skall kunna vara en tillfällighet, att vi här finna det på två stenar, vilka genom uppställningsplats, utseende och språkform visa sig höra nära tillsammans. Det måste vara samme Otto (ty så få vi med Magnus Olsen *Danske Studier* 1906, s. 35, tyda namnet) vilken genom resandet av *Skårby-stenen I* tillsammans med sin broder Kaulv hedrar en annan död broder, som här ensam sätter en minnessten över en Håkon, som stått honom nära.

Än mera sällsynt på danska runstenar än *AutiR* är namnet Håkon; det är hittills icke uppvisat därifrån. Från senare tider är det däremot väl bekant.

Stenens ålder är icke tvivelaktig. Den hör till samma tid som *Skårby-stenen I*.

2. Förlorade skånska runstenar.

Stora Herrestad-stenen.

(Herrestad härad.)

Till trakten norr om Ystad höra trenne stenar, som bland annat genom sin ornamentala utsmyckning visa sig stå varandra nära: *Baldringe-* och *Östra Herrestad-*stenarne samt vidare också den förlorade sten, som utan namn är upptagen i Bautil efter nr 1159 och som av Liljegren angives finnas i 'Herrestad socken och gård' i 'Järrestads härad'.

Denna uppgift är felaktig. Jerrestad och Herrestad härad rader förväxlas ofta med varandra, och stenen har en gång stått i Stora Herrestad i Herrestad härad; detta framgår till fullo av de uppgifter, som längre fram meddelas ¹⁾.

Stenen är nu försvunnen. Var i Stora Herrestad den ursprungligen legat eller stått, vet man inte. Teckningen i Bautil från 1716 (jfr fig. 1) tyder på att den då icke var uppställd. År 1729 stod den emellertid rest på herregården »vid stora förstugu dörren och trappan» (ES B. VIII, 2, 60, s. 7). Samma plats hade den ännu 1750, då Espman besökte stället (Espman, Herrestad härads minningsmärken, s. 23). Dess senare öden äro obekanta. Den omnämnes icke av Anders Tidström, som i augusti 1756 besökte Herrestad, fastän denne omtalar en modern runsten i Herrestad by (Anders Tidströms resa i Halland, Skåne och Blekinge 1756, s. 48). En viss sannolikhet talar för, att stenen just vid denna tid försvunnit. Tidström berättar: »Säteriet hade ett vackert stenhus, som nu stod under byggnad... Byggningssten dertill upptages här på egorna». Har Stora Herrestads runsten fått göra följe med övriga byggnadsstenar och sitter nu inmurad i manbyggnaden? Den har i våra dagar förgäves efterspanats av N. G. Bruzelius (se Anti-

¹⁾ Wimmer, som i DR III: 14 behandlat runinskriften, vill snarast tro, att stenen en gång stått i Östra Herrestad.

quar. beskrifning över Oxie m. fl. häradar, s. 208, på Lunds universitetsbibl.) och av Wimmer (se DR III: 14). Även mina förfrågningar ha varit fruktlösa.

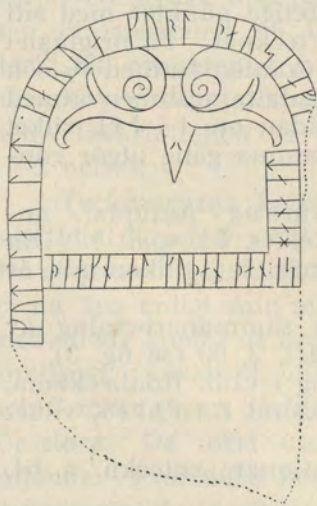

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

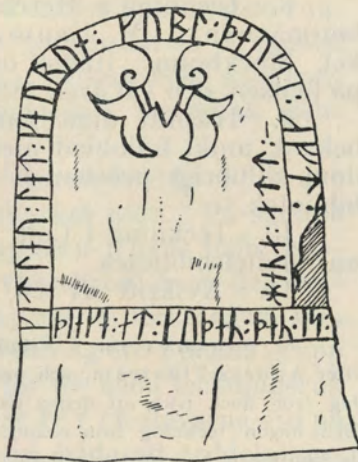

Fig. 4.

Av *Stora Herrestad*-stenen känner jag f. n. följande teckningar:

1. Originalet till träsnittet i Bautil i ES B. VIII, 2, 30, utfört 1716 (se fig. 1).

2. Träsnittet i Bautil, s. 318 efter nr 1159. Den överensstämmer utom i ett par mindre viktiga punkter med sitt original. Ornamentet är något olika tecknat. På originalet är vidare icke, som här, hela högra kanten (utmed $l\uparrow$ och $*\uparrow\uparrow\uparrow\uparrow\uparrow$) punkterad. Den vänstra infattningslinjen utmed samma stycke fortsätter på andra sidan om l i $\uparrow\uparrow$, vilket sålunda enligt teckningen icke på samma gång utgör runbandets avslutningslinje.

3. Blyertsteckning i N. Wessmans 'Antiquar. anteckn.', handskrift på Uppsala bibliotek, s. 64, spalt 1. Om Wessman själv avritat den, eller när den tillkommit, är omöjligt att avgöra (se fig. 2)¹⁾.

4. Teckning i en avskrift och sammanarbetning av Prästrelationerna 1729—30 i ES B. VIII, 2, 60 (se fig. 3).

5. Kopia av föregående teckning i Coll. Rönbeckiana, Lund, tom XIII: 227. Båda ha punkterat \uparrow i $\uparrow\uparrow\uparrow\uparrow$, vilket eljes icke är fallet på någon teckning.

6. Teckning i Wessmans 'Antiquar. anteckn.' s. 64, spalt 2. Sannol. från c. 1754.

7. Teckning på Kungl. biblioteket i Köpenhamn i en bunt Langebekiana, Ny Kgl. Saml. 4:o 2197, översänd av samme Wessman år 1754 och i allt väsentligt lika 6.

8. Teckning i 'Herrestads härads minnings-märken' av lantmätaren C. M. Espman, handskrift på Kungl. biblioteket, Stockholm. Häftet daterat 1753, men anteckningarna på platsen, och väl även teckningarna, gjorda c. 1750 (se fig 4).

9. Träsnitt utan namn eller text på ett, så vitt mig bekant, unikt folioblad med flera dylika runstensträsnitt, fordom tillhörigt prosten J. Lundh, nu i Lunds universitetsbibliotek.

10. Teckning i Coll. Rönbeckiana, tom XXI, på Lunds universitetsbibliotek.

11. Avskrift av en teckning, som H. Ollonberg i

¹⁾ Wessman var i Ystad i oktober eller november 1756, alltså kort efter Anders Tidström, och passerade på ditvägen säkert Stora Herrestad. Jag tror dock icke, att denna teckning gjordes då; i boken är eljes icke införd någon teckning från resan, och å andra sidan saknas denna teckning i de samlingar av runstensteckningar från hans resa som jag känner. — Är 3 en kopia av originalet till 11?

april 1727 sänt A(nders) C(elsius), i O. Celsius Svenska runstenar 2: 383, handskrift i Kungl. bibl.

Teckningarna 1—3 överensstämma däri, att tvärraden börjar ett stycke upp på vänstra runraden, att det sista stycket av runstenen på innersidan har infattningslinje, samt däri, att ornamentet har en tämligen utdragen form, som nära överensstämmer med formen på *Östra Herrestad*-stenen. Inskriptionen är däremot i flera avseenden olika på 1—2 och 3.

Teckningarna 4—7 höra alla mycket nära tillsammans, icke blott 4 och 5 samt 6 och 7 var för sig, som antytts under resp. nummer, utan även dessa båda par inbördes; teckningarna äro enligt min mening allesamman (med ett eller flera mellanled) kopior av originalet till 4, vilken, som nämnt, blott föreligger i avskrift; direkt härstamma från 4 kunna 6 och 7 icke göra; därtill äro de (gemensamma) olikheterna för stora. De mest utmärkande dragen för denna typ äro följande. Tvärraden börjar vid vänstra runradens nederkant. Ornamentet är tämligen hoptryckt, i detta avseende mera påminnande om Baldringe- än om *Östra Herrestad*-ornamentet. Kännestavarna på \uparrow i $\uparrow\uparrow\uparrow$.. finnas på båda paren teckningar; ingen inramningslinje finnes på innersidan av sista runraden; sista \uparrow i $\uparrow\uparrow\uparrow$ har på det gemensamma originalet varit ottydligt, likaså sista runan l, ja, kanske hela sista runraden. Texten är på alla teckningarna i huvudsak densamma.

En särskild grupp bilda teckningarna 8—10. Först och och främst stå 8 och 9 varandra mycket nära. På samma blad som 9 stå även övriga av Espman i hans häfte upptagna runstensteckningar. De äro visserligen, även de, ändrade, men alla peka dock på Espmans teckningar som grundlag. Ornament och runradsanordning äro i denna grupp lika den föregående. Utmärkande för de båda teckningarna är, att å båda läses $\uparrow\uparrow$: $\uparrow\uparrow\uparrow\uparrow$. Efter $\uparrow\uparrow\uparrow$ (\uparrow -stavarna äro på båda teckningarna utmärkta) synes på båda ett orddelnings-tecken :. Ett likadant tecken, åtföljt av ett med grundlinjen

parallellt streck, avslutar på båda inskriften. På båda saknas sista runan l (teckn. 8 har i stället ↑). Utmärkande för dessa teckningar är vidare, att på de flesta †-runorna tvärstrecken äro korta och horisontella; undantagen äro nästan alltid desamma. Runan † uppträder tre gånger på båda teckningarna under formen †. Teckningen 10 överensstämmer nästan fullständigt med (8 och) 9; blott runformerna äro (med ett par undantag) av den vanliga, t. ex. med 4 överensstämmande typen. Den är efter all sannolikhet en Espmansk teckning, som Rönbeck omarbetat till närmre överensstämmelse med teckn. 4 (resp. 5) ur Prästrelationerna. Detta dubbelursprung förräder sig också på den vidliggande lappen: denna upptager den Espmanska transliterationen — på ett ställe genom överstrykning ändrad till likhet med avbildningen (karaktéristiskt nog: †↑ till ††) — men en platsuppgift, vilken i det allra närmaste följer prästrelationens.

Avskriften 11 överensstämmer på det närmaste med texten på 3; bland annat torde den genom två prickar efter ††.. angiva de på 3 antydda två huvudstavarna utan kändstreck. Den enda avvikelser från 3 är skrivningen ††††, samt — möjligen — runformen † (jfr nedan s. 265).

Vi få sålunda åtminstone fem självständiga grupper av teckningar: I Bautils teckningar, II Wessmans blyertsteckning (n:r 3), III den grupp som sluter sig till prästrelationen av 1729, IV de teckningar som visa mot Espman som upphovsman samt V den Celsius'ska teckningen.

Av dessa måste av inre grunder ett absolut företräde lämnas åt II, blyertsteckningen hos Wessman. Endast i obetydliga punkter lär den behöva korrigeras av de övriga. En resonnerande beskrivning av denna teckning torde åtminstone närma sig ganska nära en beskrivning av stenen själv.

Redan stenens yttre kontur framträder här på ett för teckningen förtroendeväckande sätt utan större stilisering. Av den punkterade linjen på teckningen i Butil synes otvetydigt, att stenens nedre vänstra kant varit starkt inböjd; även detta framträder på Wessmans teckning. Tvärraden

ansätter liksom i Bautil ett stycke upp på vänstra runraden, vilket säkerligen överensstämt med verkliga förhållandet; en förändring av det slag som föreligger i grupp III och IV, låter lättare tänka sig än en i motsatt riktning. Ornamentet, som på 3 blott är skisserat, framträder kanske bäst på originalteckningen till Bautil, vilken också ensam av alla teckningarna har ett tvärstreck tvärs över ornamentets översta, odelade parti; denna detalj måste med hänsyn till *Baldringe*- och *Östra Herrestad*-stenarna anses vara ursprunglig. Att fullständigt avgöra, hur inramningsförhållandena varit, är f. n. knappast möjligt. På 6 finnes som avslutning på inskriptionen en liten rundel. Antyder detta för stenens räkning ett spiralornament liknande *Östra Herrestad*-stenens? Själva den inre runraden är ju anbragt på alldeles samma sätt som på denna sten. Man bör observera, att orddelningspunkterna på 3, med säkerhet riktigt, i allmänhet äro tecknade som små streck. Det samma är förhållandet på de båda närstående stenarna, vilka dock i regel använda kors. Runformerna äro på 3, liksom i grupp I, III och V, de som man har anledning att vänta. Gruppen IV:s 𐌛 är omöjligt. Runan 𐌛 är i grupp IV använd på ställen där den språkligt inte kunnat föreligga; den torde också med stöd av grupperna I, III och V få anses oriktigt avritad på de ställen, där man språkligt sett kan tänka ett e.¹⁾

Den Wessmanska blyertsteckningens största förtjänst ligger dock i återgivandet av själva inskriften; ingen teckning är i det avseendet så korrekt, framför allt icke Bautil. Inskriften ser ut på följande sätt:

YI↑I↑I↑N : 𐌛↑↑ : Y↑N↑R↑N↑ : Y↑N↑B↑ : 𐌛↑N↑Y↑I : ↑Y↑I↑I
 𐌛I↑Y↑Y↑ : ↑↑ : Y↑N↑𐌛↑↑ : 𐌛↑↑ : IY
 *↑↑↑ : ↑↑I

¹⁾ Även på sin teckning av *Bjersjö I*, där vi äro i stånd att öva kontroll, har Espman felaktigt använt 𐌛 och 𐌛. Det skulle ju kunna vara möjligt, fast det alldeles icke är sannolikt, att på *Stora Herrestad*-stenen tvärstrecken på 𐌛 (och delvis på 𐌛) varit ovanligt korta och horisontella; för detta kunde tala t. ex. mångfalden av varianter av det riktiga 𐌛I↑Y↑Y↑: Celsius har 𐌛I↑Y↑Y↑, 6 och 7 𐌛I↑Y↑Y↑, Espman 𐌛I↑Y↑Y↑.

Teckningen har såsom andra runa l; på samma sätt alla övriga; endast de båda Bautil-teckningarna ha n. Det lider intet tvivel, att stenen haft l¹⁾. På stenen har vidare stått $\mathfrak{V}\mathfrak{t}\mathfrak{N}\mathfrak{R}\mathfrak{N}\mathfrak{t}$, ej $\mathfrak{V}\mathfrak{t}\mathfrak{R}\mathfrak{N}\mathfrak{t}$, som Bautil har, mot vilket från formens synpunkt eljest intet hade varit att anmärka.

Att \mathfrak{V} -runan i $\mathfrak{V}\mathfrak{N}\mathfrak{D}\mathfrak{t}\mathfrak{t}$ icke varit punkterad, är tämligen säkert, trots teckningarna 4 och 5. På 1600- och 1700-talen satte man ofta till en punkt i \mathfrak{V} , då man visste, att runan skulle läsas g.²⁾ Ej heller kan det vara något tvivel om att stenen haft $\mathfrak{t}\mathfrak{t} : \mathfrak{V}\mathfrak{N}\mathfrak{D}\mathfrak{t}\mathfrak{t}$, ej $\mathfrak{t}\mathfrak{t} : \mathfrak{V}\mathfrak{N}\mathfrak{D}\mathfrak{t}\mathfrak{t}$, som grupp IV uppvisar; *þegn allgóðan* stämmer synnerligen väl överens med *Baldringe-* och *Östra Herrestad-stenarnas harða góðan þegn*.

Det enda som kan vara att diskutera är avslutningen av första raden. Har på stenen i enlighet med grupp IV stått $\mathfrak{t}\mathfrak{V}\mathfrak{t}$; eller har den oskadade stenen haft $\mathfrak{t}\mathfrak{V}\mathfrak{t}\mathfrak{I}\mathfrak{A}$, som denna teckning (och V) fordrar, Grupp IV:s $\mathfrak{t}\mathfrak{V}\mathfrak{t}$: är mycket bestickande. Jag vågar dock, stödd på den Wessmanska teckningens auktoritet, hålla det för en tillfällighet, en tillfällighet som kan förklaras. Av Espmans translitteration framgår, att han ej ansåg någon lucka föreligga efter $\mathfrak{t}\mathfrak{V}\mathfrak{t}$, men förelåg ingen lucka, borde det naturligtvis finnas ett skiljetecken; Espman uppfattade då resterna av den följande huvudstaven såsom ett, här som eljest i inskriften, av linjer bestående skiljetecken.

Jag ger sålunda även här den Wessmanska blyertsteckningen vitsord; den har förut visat sig noggrann och är säkerligen med sina två (tre) streck efter \mathfrak{V} noggrann även här. Dess uppgifter stödas dessutom av den goda avskriften V och motsägas icke av vare sig Bautil eller grupp IV. *Baldringe-* och *Herrestad-stenarna* ha också den längre formen. Defekten på stenen har tydligen börjat omedelbart efter \mathfrak{V} (se

¹⁾ Wimmer, som endast hade tillgång till Bautil, konjicerade här det närmast till hands liggande \mathfrak{t} .

²⁾ Så har t. ex. Andreas Stobæus gjort på en egenhändig teckning av *Lundagårds-stenen* i *Peringskölds Monumenta sueo-goth.* i samma ord $\mathfrak{V}\mathfrak{N}\mathfrak{D}\mathfrak{t}$, där på stenen icke finnes spår av en punkt, och han var utan tvivel ändå den som bäst kände till inskriften i fråga.

fig. 1) eller sannolikare i själva \forall (på 3 — se fig. 2 — är \forall ej oskadat, och runformen ƒ på V är sannolikt blott ett uttryck för samma sak), skurit av toppen av \uparrow (med känne-strecken) eller åtminstone större delen av toppen, träffat i ännu längre ned, samt till slut — möjligen — lämnat en del av A :s vänstra sidostav oskadd.

Translittererad och transkriberad skulle inskriften sålunda få följande utseende:

Kitilau : lat : kaurua : kubl : þausi : af(tir) . . .
 þiakn : al : kuþan : þan : is
 hana : ati

Kætילו læt gærwa kumbl þausi æftir . . . , þegn allgoðan, þann es hana atti.

Kättilö lät göra detta minnesmärke över . . . som hade ägt henne (vars maka hon varit), en synnerligen duglig man.

Hyby-stenen II.

(Bara härad.)

Hyby socken gömmer utom den bekanta, svårlästa och egendomliga »Hyby-stenen»¹⁾ ännu en runsten inom sina gränser.

Kyrkoherden i Hyby meddelar i sin relation till Jakob Benzelius från cirka 1730 följande:

»2:ne Runstenar har iag upsökt i Wismarlöf. Den ena är på gatuplatzen, men har stådt tillförne i en gårsgård . . . Den andra är nyl. uppgrafven, och af Åboen satt i en gårsgård, hvarpå Runerna synas tydeligare; men för detta besvär. vädret har jag intett ännu kunnat aftaga them.»²⁾

Den första stenen är, såsom tydligt framgår av den här utelämnade närmare beskrivningen, den redan bekanta ste-

¹⁾ Wimmer DR III: 147.

²⁾ Citerad efter Rönbeckska saml. XIII: 38 i Lund.

nen i Hyby; den andra stenen har däremot hittills ej uppmärksamats.

Den finnes dock omnämnd i tryck. Jonas Frostenson Swanander, prästson från Hyby, berättar i sin dissertation om Bara härad¹⁾, del 5, sid. 10, av år 1797, att stenen blivit flyttad från Wismarlöf till Hyby, där den då låg på prästgårdens gårdsplan. Swanander meddelar en avskrift av den enligt hans uppgift otydliga inskriften, vilken lantmätaren Espman ungefär femton år förut förfärdigat.

Lyckligtvis har Nils Wessman i sitt exemplar av Bautil²⁾ inklustrat en ritning, som icke kan vara annat än av den här behandlade stenen. Under teckningen (se fig. 5) står: »Wismarlöf i Hyby sokn i en gärdesgård».

Stenen har enligt Swanander varit ungefär två alnar lång och nästan äggformig. Efter Wessmans teckning att döma har runraden börjat vid högra kanten, följt denna, svängt vid toppen, gått snett över stenen och slutat vid runraden, ett stycke från dess början. Swanander säger däremot, att ristningen varit nästan cirkelrund.

Återgivandet av inskriften är så väl på teckningen som på Espmans avskrift långt från fullkomligt, och de båda läsningarna stämma icke överens.

Runraden skulle enligt Wessmans teckning lyda:

R††ŃĪĪ · *Ń†ĥ · R†ĪĥĪĪ · ĥ†Ī† · ĪĪĥĪ · ĪŴ†Ī · Ī††ŴŃĪ · ³⁾

¹⁾ På denna avhandling ha amanuensen O. Walde och amanuensen C. G. Weibull fäst min uppmärksamhet.

²⁾ På Kungl. bibl. i Stockholm.

³⁾ Den tredje runan Ń måste vara felaktig, då binderunor, praktiskt taget, aldrig förekomma på stenar från den egentliga runstensperioden. Första runan i det sista ordet tyckes vara ändrad från Ŵ till Ī, men förhållandet kunde också vara det motsatta.

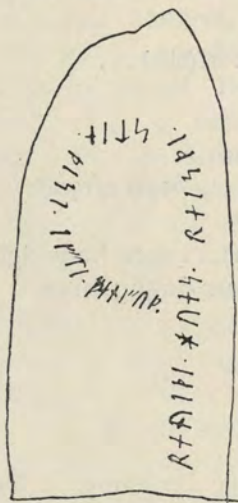

Fig. 5.

Espman har läst:

Vese reiste didno stin eptir Alfadr sino

Mellanpartiet av inskriften, själva formeln, är på båda något så när lika och torde i transkription motsvara

... *ræisþi sten þesi(?) æftir* ...

Ordföljden har sålunda säkerligen, i överensstämmelse med teckningen, varit den vanliga, med pronominet efter *stin*.

Espmans omöjliga *didno* tyder på, att pronominet varit tecknat med fem runor. Den sällsynta formen $\mathfrak{D}\mathfrak{I}\mathfrak{H}\mathfrak{I}$, blott belagd på en skånsk runsten (*Nöbbelef* i Ljunits), torde därför vara ganska tivelaktig; detsamma gäller då också om den på runstenarna något vanligare formen $\mathfrak{D}\mathfrak{T}\mathfrak{H}\mathfrak{I}$, för vilken $\mathfrak{D}\mathfrak{I}\mathfrak{H}\mathfrak{I}$ eljest möjligen kunde vara felläst. Sannolikt har väl här stått $\mathfrak{D}\mathfrak{F}\mathfrak{T}\mathfrak{H}\mathfrak{I}$, resp. $\mathfrak{D}\mathfrak{T}\mathfrak{T}\mathfrak{H}\mathfrak{I}$, den form, som regelbundet förekommer på de äldre stenarna med ännu okontraherat *æi*.¹⁾

I *ræisþi* står enligt båda uppgifternas samstämmiga vittnesbörd ännu diftong tecknad, vilket, likaledes enligt båda, icke skulle ha varit fallet i *stin*. Uttalet har väl varit detsamma: enkel vokal.

Prepositionen torde ha haft formen *æftir*. Formen utan *r* hos Wessman är visserligen uppvisad från en ung sten, men är här lika osannolik, som formen *æptir* med *p*, trots *Vester Marie*-stenen II, är på Espmans avskrift.²⁾

Början och slutet av inskriften, som innehålla namnen, äro svårare.

Wessman tyckes ha några fler runor än Espman i början av avskriften, men i stället i slutet sakna motsvarighet till Espmans *sino*. Man skulle då kunna draga den slutsatsen, att Wessmans början trots den stora olikheten i runorna vore identisk med Espmans slut. Det är möjligt, men, särskilt på grund av runradens placering på Wessmans teckning, knappast troligt.

¹⁾ På sin ritning av *Fuglie*-stenen II har Wessman i stället för stenens $\mathfrak{D}\mathfrak{F}\mathfrak{T}\mathfrak{H}\mathfrak{I}$ just som här $\mathfrak{D}\mathfrak{I}\mathfrak{H}\mathfrak{I}$.

²⁾ Det är möjligt, att Espmans *-r* motsvarar den första runan i det hos Wessman följande ordet: \mathfrak{D} ; i så fall kunde man misstänka ett \mathfrak{R} , och ej \mathfrak{A} .

Espmans första ord, *Vese*, motsvarar tydligen Wessmans **ŋtʰ*. Wessmans * kan man knappast komma ifrån, och väl ej heller Espmans sista *e*. Ordet måste då transkriberas *hvassi* och kan rimligtvis ej vara annat än bestämda formen av adjektivet *hvass* 'rask'. Detta användes i den isl. litteraturen som tillnamn, såväl i bestämd som obestämd form.¹⁾ Jag anser, att det också här är tillnamn, och att det stått i bestämd form. Det vore då närmast att jämföra med *Hanning*-stenens *porkell hvati*.

Förutsättningen för detta antagande är, att de på teckningen förutgående runtecknen angiva namnet på den, som rest stenen. Skulle mot förmodan så ej vara förhållandet, får *Hvass(i)* anses här vara använt som egennamn, liksom ofta eljest ett tillnamn, även ett adjektivt, övergår till egennamn.²⁾

Vilket namn, som skulle kunna dölja sig bakom tecknen *Rtʰŋlɔl*, är ej gott att säga; närmast till hands ligger ett namn på *-viðr*.³⁾

Om möjligt ännu besvärligare än början är den del av inskriften, som följer efter prepositionen. Espman återger det med *Alfadr sino*. I detta ville man snarast se ett namn med följande apposition, *faður sinn*. Med god vilja skulle man kunna förena början av denna fras med tecknen *þtʰtʰŋlɔ* hos Wessman.⁴⁾ Namnet på den döde skulle då kunna ha varit *Alf*. Det hela kan dock ej bliva annat än gissningar.

Hassle-Bösarps-stenen.

(Wemmenhøgs härad.)

I Bibliotekarien P. G. Thorsens efterlämnade papper i Köpenhamns universitetsbibliotek⁵⁾ finnes ett den 13 nov.

¹⁾ Finnur Jónsson i *Aarbøger* 1907, s. 252; Kahle i *Arkiv f. nord. fil. nf.* XXII, sid. 185.

²⁾ Jfr Kahle i *Arkiv f. nord. fil. nf.* XXII, sid. 145.

³⁾ T. ex. *Ar(i)nvíðr*; *tʰ* kan vara bortfallet i inskriftens början.

⁴⁾ Jfr not 2 sid. 267.

⁵⁾ Add. 612, a 1—3 4:o.

1852 daterat brev, som för första gången omnämner en nu förstörd runsten i Hassle-Bösarps församling. Avsändare är den på sin tid för sitt antikvariska intresse bekante kvarnägaren Lars Bengtsson på Låremölla i grannsocknen Svens-torp, och brevet är tydligen svar på en förfrågan av Thorsen rörande stenen. Lars Bengtsson har bifogat en, vad runskriften beträffar, fullständigt omöjlig teckning. En annan notis om samma sten finnes hos Bruzelius, Antiquarisk beskrifn. öfver Oxie m. fl. härader, s. 119.¹⁾ Bruzelius, som sannolikt i början av 1870-talet besökte platsen, fann då blott ett fragment av stenen, av vilket han lämnar en åtminstone artistiskt vacker avbildning (se fig. 6). Bruzelius' uppgifter rörande stenens historia häröra från samme Lars Bengtsson på Låremölla, som skrivit brevet till Thorsen.

Av de båda uppgifterna, vilka jag sedan kompletterat vid upprepade besök på platsen, framgår, att stenen stått rest tämligen rakt norr om gården n:r 14²⁾ på en plan, som Bruzelius kallar »Kistbrånarna»³⁾. Några hundra alnar sydost om runstenens uppställningsplats låg ett vattenhål, en torvgrav, kallad »Bösarps hål»; rakt i nordväst låg en ättehög, »Kishög», vilken ännu finns kvar.

Stenen var i sitt oskadade skick 2 1/4 aln hög och 2 alnar bred. Lars Bengtssons teckning visar, att den varit regelbundet trekantig med tämligen skarpt spetsvinklig topp, alltså snarlik *Bjersjö*-stenen I. Redan vid tidpunkten för hans brev var stenen icke mera hel. Omkring två år förut, alltså 1850, hade dåvarande ägaren av gården, Truls Mårtensson, låtit spränga sönder den och lagt in den i ett stengärde; den var nu i tre delar. Enligt Bengtssons uppgift skulle man först efter sprängningen ha upptäckt runorna. Om stenens skick meddelar han, att »i anseende till . . . den lösa materia den består utaf, har en skal af stenens släta sida skiljt sig ifrån, hvarigenom största delen av runorna gåt förlorade.» Teckningen bestyrker detta. Stenen angives här

¹⁾ Lunds universitetsbibliotek.

²⁾ Nuvarande ägare är Jöns Olsson.

³⁾ Namnet användes icke numera.

såsom kluven i två delar längs mittelinjen ¹⁾. Av runorna, som varit anbrakta i ett band längs alla tre sidorna, synes icke mer än ett tiotal otydbara streck på övre delen av stens vänstra kant och på basens högra sida.

Lars Bengtsson tänkte på att sätta ihop bitarna, men förverkligade aldrig sin tanke. När Bruzelius bortåt tjugo år senare besökte platsen, fann han också blott ett fragment; de båda andra bitarna av stenen ligga väl ännu kvar i det sammansjunkna, halvt jordtäckta stengärde, som mot norr begränsar planen, där de med sina avskalade runor ej så lätt torde kunna hittas.

Fragmentet var en aln långt, tre kvarter brett med kvartershöga »ganska tydliga» runor. Det kan ej gärna ha varit annat än den vänstra övre fjärdedelen av runstenen; man får vid bestämmandet av platsen taga vederbörlig hänsyn till Lars Bengtssons uppgift om vilka ställen på stenen som ännu hade läsbara eller kanske hellre bevarade runor.

Även detta fragment är nu borta. Ännu under de första

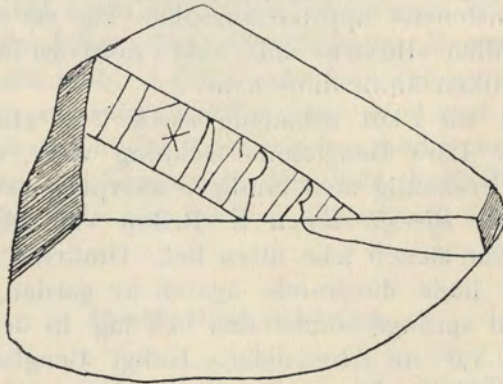

Fig 6.

åren av 1870-talet låg det vid själva inkörseln till gården, men omkring 1874 ²⁾ skall det ha använts vid uppförandet av en undantagslänga, vid vilket tillfälle fragmentet för övrigt ytterligare gått sönder i två stycken. När denna länga för

¹⁾ Hur den ytterligare varit delad, antydes däremot icke.

²⁾ Uppgifterna äro i denna punkt stridiga.

några år sedan revs, sökte man ivrigt, men utan resultat efter stenen. De båda bitarna ha sannolikt följt med ned i grunden till de nya, södra och östra uthuslängorna på gården, vartill stenen från undantagshuset använts. Det torde nu vara fruktlöst att vidare söka efter runstensresterna.

Under sådana omständigheter är det synnerligen ledsam, att teckningen av fragmentet så litet bidrar till kännedomen om vad som stått på stenen. På den plats på stenen, som fragmentet intagit, måste antingen början av själva den verbala formeln ha stått eller också, om de som rest stenen varit flera, åtminstone en del av det andra namnet i ordningen. Vidare bör, om teckningen är riktig, med den andra runan * ett nytt ord börja ¹⁾. Även med dessa begränsningar av tolkningsmöjligheterna har jag icke fått någon mening i de angivna runorna.

Svenstorps-stenen.

(Vemmenhøgs härad.)

I Svenstorp, grannförsamlingen till Hassle-Bösarp, ha funnits två ännu icke igenfunna stenar. Bruzelius, a. a. sid. 95, meddelar följande:

»Kvarnbyggaren Anders Bengtsson har . . . underrättat mig, att vid nedrifningen af den gamla kyrkan i Svensstorp ²⁾ tvenne runstenar anträffats, ehuru ingendera blifvit tillvaratagen. Den ena skall man hafva sprängt och inlagt i grunden, den andre däremot insattes hel i tornmuren, men öfverrappades.»

Den ena stenen är tydligen omöjlig att nu skaffa fram. Den andra däremot, som hel insattes i tornmuren, sannolikt med runsidan utåt, borde kunna återfinnas. De ansträngningar, jag i den riktningen gjort, ha emellertid ej burit någon frukt ³⁾.

¹⁾ De föregående runorna IV skulle kunna vara rester af ett $(\text{†})\text{IV}$.

²⁾ Kyrkan revs 1854.

³⁾ Särskilt hade jag satt mitt hopp till en sommaren 1909 företagen yttre reparation av kyrkan, men underrättelsen om reparationens början nådde mig inte förr, än en stor del av tornet, särskilt södra sidan, där stenen efter allt att döma sitter, redan var reparerad och nyrappad.

Anders Bengtsson hade också lämnat Bruzelius en avskrift av runorna på den senare stenen, vilka hade följande utseende:

NIF††R B14†I: 4†††: ††4I: †††: 4†I†I†: BRNR B†4 4

Denna avskrift är det enda man har att hålla sig till för en tolkning av inskriften. Lyckligtvis är den relativt bra gjord, så att man kan hoppas, att vid den alltid vanskliga rekonstruktionen ej gripa allt för mycket fel.

Formeln är i sina huvuddrag klar; i normaliserad transkription skulle den återgivas med

... *resti sten basi aft* ...

i översättning: ... reste denna sten efter ...

Teckningens B i B14†I är naturligtvis fel för R. Osäkrare är, om vi få antaga, att även † i samma ord är fel, står skrevet för †. Övergången till † i denna ställning är med ett par undantag uppvisad endast från de sena Bornholmska stenarna; av skånska stenar är det blott *Hällestad*-stenen II, som med sin skrivning †† har något liknande. I äldre avskrifter förväxlas ofta † och †¹⁾, och jag är mest benägen att tro, att så skett också här.

I 4††† måste vokalen vara felaktigt återgiven. Ett I kan vara utelämnat, vilket kanske dock är mindre troligt; man kan antaga punkterad †-runa eller än hellre, att det helt enkelt stått I. Att säga något bestämt, är naturligtvis omöjligt.

Namnen äro, som alltid, svårare att komma till rätta med.

Jag känner intet namn, som utan vidare motsvarar avskriftens NIF††R. Genom en lätt ändring få vi emellertid det från andra stenar bekanta *Vegautr(-gøtr)*: man behöver endast antaga, att nedre delen av bistaven i N varit otydlig,

¹⁾ Andreas Stobæus har t. ex. på sin teckning av *Lundagårds*-stenen gjort samma förväxling just i samma ord R14†I. Lagerbring har i sin avskrift undvikit detta fel, men i stället skrivit B†††; jfr Wimmer DR III: 134 f. Felen föreligga redan på Stobæus' och Lagerbrings egenhändiga teckningar.

såsom säkert varit fallet med inskriftens \mathfrak{N} i $\text{br(u)[.]}r$ längre ned; detta ändringsförsök synes mig mest tilltalande. Såsom andra möjligheter vill jag endast nämna följande. \mathfrak{N} i början av avskriften kan på något sätt vara felaktigt, antingen så, att det alls inte stått på stenen: vi finge då *Ingiadr*¹⁾, eller så, att det skall stå mellan \mathfrak{V} och \mathfrak{t} : *Ingvadr*.²⁾ Nya möjligheter till tolkning öppna sig, om vi antaga, att \mathfrak{N} är felläst för \mathfrak{R} .

Även det andra namnet, skrivet $\mathfrak{H}\mathfrak{T}\mathfrak{V}\mathfrak{T}\mathfrak{H}$, bereder svårigheter. Vi ha från yngre tid ett namn *Stigetus*³⁾ med biformen *Stigotus*; kanske föreligger detta namn här. I så fall finge man antaga felläsning av senare sammansättningsledet.

Som apposition till detta namn, vilket det nu har varit, har i inskriften följt en beteckning för 'broder', av avskriften att döma, det sällsynta $\mathfrak{B}\mathfrak{R}\mathfrak{N}\mathfrak{D}\mathfrak{R}$.

Efter detta väntar man så enligt alla analogier ett $\mathfrak{H}\mathfrak{T}$, *sinn*, och tecknen $\mathfrak{B}\mathfrak{T}\mathfrak{H}\mathfrak{4}$ skola kanske tolkas så. Man skulle eljest kunna gissa på ett $\mathfrak{B}\mathfrak{T}\mathfrak{H}\mathfrak{T}\mathfrak{T}$, *bæzta*, som bättre stämde överens med de återgivna runorna. Jämföras kunde då den visserligen icke fullt överensstämmande *Gyllinge*-stenen: *æft Risping sinn bróður góðan*⁴⁾ samt för frånvaron av artikel *bæzti guð* på *Skårby*-stenen I.

Lilla Harrie-stenen.

(Harjagers härad.)

Denna nu förlorade sten är icke obekant för forskningen. Stephens har redan meddelat ett par — som han felaktigt

¹⁾ Uppvisat från *Åtum*-stenen I.

²⁾ *Ing(e)vald* var under medeltiden ett vanligt namn i Sverge; se Lundgren Personnamn. Även i Danmark användes det; se Nielsen Olddanske Personnavne.

³⁾ Nielsen Olddanske Personnavne.

⁴⁾ Utan possessiv-pronomen står en dylik apposition någon gång; jfr Wimmer DR I: LXXXII.

trodde: självständiga — teckningar av den ¹⁾ och på det hela taget riktigt angivet var den stått.

- Jag känner följande avbildningar av någon betydelse: ²⁾
1. Egenhändig teckning av Nils Wessman i Kilian Stobaei Antiquar. saml., Lund, avritad den 18 juli 1740 (se fig. 7).
 2. Träsnitt i Stobaei Opuscula, Danzig 1753, efter föregående teckning, återgivet hos Stephens a. a. sid. 354.
 3. Egenhändig teckning av N. Wessman hos Nescher, Åtskilliga provincers märkvärdigheter, n:r 66, ³⁾ återgivet hos Stephens a. a., sid. 355.
 4. Kopia av föregående teckning hos Peringsköld, Mon. sueo-goth., tom 9, Stockholm.
 5. Träsnitt i Bautil, n:r 1159, med Nils Wessmans signatur.

Den viktigaste underrättelsen rörande stenens uppställningsplats finnes i Nils Wessmans Antiquar. anteckningar sid. 148; det heter där:

»Denne by [dvs. Virkie] har inga ängar utan hvad den der till anlagt i vångarne. Skall i fordna tider likväl ägt på den sidan åt lilla Harie, men mist dem för dett de intet lånt en fattig resande man Huus, undantagande en enda som återhämtat den fattige om natten och härbergerat honom. Der fins än i dag ett dike emellan lilla Harie och virke fordna ängar, som varit skilnaden i de tider, och på backen i sielfva gropen står en runesten».

Ej så detaljerade, men på det hela taget likalydande uppgifter finnas bifogade teckningarna 1 och 3—4.

Om stenens senare öde berättas i Skånes kalender (1878), sid. 204, att den, som stått på gården Lilla Harrie n:r 1, »för omkring 40 år sedan» nedgrävts.

Enligt Stephens har hela socknen och särskilt den nämnda gården på 1870-talet undersökts, utan att man hit-

¹⁾ Runic monuments 3: 353 ff.

²⁾ Andrahandskopior finnes bland annat i Antikvariskt-topografiska arkivet.

³⁾ Kungl. biblioteket i Stockholm.

tat någon sten. Jag har också själv gjort ett försök att finna stenen, dock innan jag hade kommit över Nils Wessmans utförligare uppgift.

Med ledning av ovannämnda notiser torde man med tämlig bestämdhet kunna säga, att stenen en gång stått på backen nordost om gården, i ett dike som en gång gått där. När man så på 1830-talet lade igen diket, vräkte man ned stenen, för att den ej skulle hindra plöjningen.¹⁾

Wessman meddelar på teckningen hos Nescher, att stenen var fyra alnar lång. Då Wessmans samtidiga uppgifter om höjden av *Ålstorps-* och *Nöbbelöfs-*stenarna visa sig vara mycket smått tilltagna, äro vi berättigade att antaga, att Wessman även här icke överdrivit, och i så fall tillhör stenen våra större runstenar.

För stenens utseende och inskrift äro vi uteslutande hänvisade till Wessmans teckningar. Den enda, som därvid har vitsord, är emellertid teckningen 1 (och det troget efterbildade träsnittet 2); alla de andra äro mer eller mindre förändrade kopior. Wessman själv var den förste, som ändrade den ursprungliga ritningen; på den till antikvitetsarkivet insända teckningen (n:r 3) förenklade och förskönade han det yttre. I Bautil har så träsnidaren eller hans uppdrags-givare, som blott hade tillgång till (en teckning av typen) n:r 3, efter eget tycke kompletterat även själva texten.

Stenen har efter den nämnda teckningen att döma varit ganska smal i förhållande till sin längd och avsmalnande uppåt. Runinskriften har gått uppifrån och ned med baslinjen till vänster.

Inskriften har på Wessmans teckning n:r 1 följande utseende:

† F I N T F R I Y F A T T Y A T T A T F I

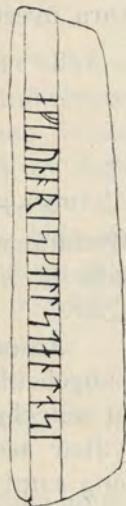

Fig. 7.

¹⁾ *Sæddinge*-stenen på Låland har en gång varit utsatt för samma öde, fast den sedan åter plöjts opp. Även *Harrie*-stenen torde ej vara omöjlig att återfinna.

I Bautil äro tredje och fjärde runorna utfyllda till ↑1.

Teckningen är till den grad dunkel, att det icke ens med säkerhet kan avgöras, efter vilken formel den är affattad; det man kan välja mellan, är den vanliga formeln ... *resþi sten þasi (æftir)* ... och den äldre *æft... standr stein sasi* resp. *skal standa stein sasi*.

Att här redogöra för de olika kombinationsförsök, alla med nödvändighet lika osäkra, som skulle kunna göras, torde vara överflödigt.

Hoby-stenen I.

(Ingelstad härad.)

Worm uppför såsom nionde runsten i tredje boken av Monumenta danica en gravsten, som utmed de båda långsidorna bar en runinskription på latin, vilken Worm återger.

Ännu på mitten av 1700-talet var stenen bevarad. I en bunt Langebekiana på Kungl. biblioteket i Köpenhamn ¹⁾ finnes en anteckning om den med en vidfogad, tämligen dålig, men tydbar teckning. Vi få här veta, att stenen var 7 kvarter lång samt 13 ¹/₂ tum bred vid ena ändan, vid den andra 11 ¹/₂.

När och hur den försvunnit, är obekant. Numera finns den icke; Wimmer har på sin runologiska resa förgäves sökt den. ²⁾

Hoby-stenen II.

(Ingelstad härad.)

Utom föregående runsten, den sedan gammalt bekanta gravstenen, tyckes Hoby kyrka ha inom sitt område haft ännu en sten från ungefär samma tid.

I ett brev till P. G. Thorsen ³⁾, daterat Lund den 22 maj

¹⁾ Ny Kgl. Saml. 4:to 2197.

²⁾ Wimmer DR IV: 61.

³⁾ Köpenhamns universitetsbibl. Add. 612, a 1—3 4:to.

1849, men utan angiven avsändare, meddelar brevskrivaren, att vid ombyggnaden av Hoby kyrka under själva koret anträffats 6 stenkistor och »vid samma tillfälle» en runsten. Så meddelas en teckning av stenen, varpå den skrivande tilllägger: »Aftecknaren känner icke en gång runalfabetet.»

På den med undantag för ena kortsidan tämligen regelbundet rektangulära stenen stå följande tecken, i höjd motsvarande stenens halva bredd:

Þ*†RHY†Þ

Det synes mig uteslutet, att dessa tecken kunna tillhöra runinskriften på *Hoby*-stenen I, och att stenen sålunda vore ett återfunnet fragment av denna sten. Att stenen är ett fragment, torde däremot med bestämdhet framgå av dess form på teckningen; före de bevarade runorna kan sålunda åtskilligt ha stått. Så mycket svårare är det att tyda de redan i och för sig tillräckligt besvärliga och säkerligen felästa och felritade tecknen. Skulle man vilja gissa på något, vore det snarast på en form av namnet *Þormodr*.

Sjörups-stenen II (?).

I Jakob Benzelius' historiska och topografiska uppteckningar rörande Skåne ¹⁾ står under Sjörups socken följande: »Skall ock [dvs. utom *Sjörups*-stenen I] ligga en [runsten] på åkern vid prestgården med sådan inskription: Thenna sten upreste jag för mina 2:ne Söner som blefvo slagne i Grickeland. H[a]r Schönbeck berättadt.» Huruvida stenen verkligen funnits, torde vara tvivelaktigt.

Krageholms-stenen III (?).

Bibliotekarien J. H. Schröder har i sina anteckningar ²⁾ i fråga om Krageholm egenhändigt skrivit: »2:ne Run-

¹⁾ ES B. VIII 2, 20.

²⁾ Uppsala universitetsbibl., sign. R. 552.

stenar, ännu en 3:dje i gärdesgården vid grinden.» Om den tredje, här först omtalade stenens utseende säges ingenting, fastän de båda andra, de bekanta *Krageholm*-stenarna, närmre beskrivas. Anteckningen är daterad den 30 sept. 1855. Uppgiften har jag ej varit i tillfälle att kontrollera ¹⁾.

3. Till den skånska runstensforskningens historia under 1600- och 1700-talen. ²⁾

Antikvitetskollegiet och Ransakningarna av år 1668.

När det svenska antikvitetskollegiet 1667 upprättades, hade de skånska landskapen redan i nio år lytt under Sver-

¹⁾ Tilläggsvis må här efter en anteckning i Antikvariskt-topografiska arkivet (Runskrifter i Skåne) meddelas en runristning, som ännu år 1812 fanns i en gammal lada »på Bonden Sven Truedssons hemman i Höörs by och socken». Bjälken, som av folket ansågs ha suttit över en spis, menar sagesmannen snarare ha utgjort överdelen av en dörrkarm. Det var en liten stolpe (snedstyfva) af ek med tvenne upphöjda ränder eller falsar som vända inåt ladan», på vilka lästes:

†HNA: #V: V†H†NI:
+VND: *IT†BI+

Före inskriften står en till hälften skadad sköld med ett bomärke i, bestående av två korslagda pil-liknande linjer.

De sista runorna äro tydligen skadade, och namnet måste utfyllas till V†H†NI(V) [A?].

Hela inskriften skulle då i transkription lyda:

*Azurr ok Fastulfr
Gud hialpi*

i översättning:

Assar och Fastulv.
Gud hjälpe!

²⁾ Efterföljande anteckningar avse att lämna några bidrag till kännedomen om den skånska runstensforskningen från tiden för Skånes förening med Sverige till bortåt 1700-talets slut. Då Wimmer icke haft tillgång till de handskriftliga källorna, har hans framställning rörande detta skede i »Undersøgelsen og Tolkningen af vore Runemindesmærker» måst bliva knapphändig och ofullständig. Från och med 1800-talets början äro källorna lättare tillgängliga.

ges krona, och de blevo därför redan från början delaktiga av den omsorgsfullare omvårdnad, som från denna tid kom de svenska fornminnena till del.

På samma möte, som förmyndarregeringen i princip beslöt att upprätta ett särskilt ämbetsverk för fornminnesvården, beslöts också utsändandet av det första påbudet rörande tillvaratagandet och skyddandet av fornminnena. Man glömde därvid icke runstenarna. I plakatet, daterat den 28 nov. 1666, heter det: »Ingen ehoo han är, skal effter thenne dagh vnderståå sigh . . . i någon måtto förspilla the Stoder eller Steenar, som med någon Runaskriff kunde vara ritade, vthan them alldeles orubbade på sine rätta forne ställen blifwa låta.» Allmänheten uppmanas vidare att för prästerskapet eller kronans befallningsmän omtala, om de känna till några fornminnen eller fornsaker, för att dessa i sin ordning skulle inberätta det till Stockholm.

Denna uppmaning var så allmänt hållen, att den ej gärna kunde bli effektiv; man kompletterade därför plakatet redan nästa månad med ett särskilt, den 18 december daterat, brev till biskoparna. I detta brev befallas biskoparna att förmä kyrkoherdarna i sina stift, »thet the tillijka med Kyrkiowärderne och Sexmännen låta hwar i sine Socknar och Prästegjæld flijtigt ok granneligen efftersökia och vpspana alla *Antiquiteter* som ther kunna vara til finnandes, såsom äre allehanda Runnestenar och Bergz Runneskriffter the wari sigh stoora eller små, i Huus eller vthe på Marckene . . . så at the them samme icke allenast optekna vthan och granneligen effterspöria hwad *traditioner* och sagor om hwarthera för sigh ifrån forna tijder hafwa warit och ännu ära, låtandes sedan osz en förteckning och relation theraff vnderdånigst tilskickas». ¹⁾

Brevet hade, ej heller det, stor verkan, trots det att även ständerna i riksdagsbeslutet av 1668 särskilt framhållit sitt intresse för fornminnesvården ²⁾. År 1669 utsändes det ånyo

¹⁾ Cit. efter omtrycket 1669.

²⁾ Stiernman Riksdagsbeslut, sid. 1631.

med bland annat den motivering, att »the fåå inkomne Memorialer nogh ofullkomlige äro emoot then ymnigheet i Rijket fins.»

Bland de få relationer som inkommit voro emellertid de skånska. Peder Winstrup insände dem redan den 29 maj 1668 ¹⁾. Det är visserligen sant, att dessa i mångt och mycket äro ofullkomliga, de innehålla likväl en hel del synnerligen värderikt material till kännedomen om de skånska antikviteterna. Runstenarna hava ej heller kommit till korta. Utom de två van Düren'ska runskrifterna i Lunds domkyrka omtalas den förlorade gravstenen i *Allerum*, vidare *Åsum*-, *Holmby*-, *Gårdstånga*- II, *Dybeck*- och *Hyby*-stenarna.

Av särskilt intresse för runstensforskningen är kyrkoherden Nils Wadbecks utförliga och med avbildning försedda framställning av *Holmby*-stenen.

Wadbeck omtalar, att stenen kommit i dagen i juni 1650, då den dåvarande kyrkoherden låtit bortföra den mängd sten, kalk och dylikt, som låg högt upp mot tornmuren. Stenen tjänstgjorde redan då som hörnsten till tornet, men låg åtskilligt längre ut än då Wimmer första gången såg den; på Wadbecks teckning synas alla runorna utom den första. Den var redan vid denna tid ungefär lika liten som nu. Wadbeck tvekar, om han skall läsa det otydliga som ÞN: 4↑414 eller 4↑144 . Detta är den enda underrättelse vi ha om stenen före Wimmers publikation ²⁾.

Här må bifogas ett meddelande om *Hällestad*-stenarnas upptäckande och första avtecknande. Det bygger visserligen icke på relationerna av 1668, men i alla händelser på ett dokument, som säkert framkallats av det kungliga plakatet av 1666.

¹⁾ Ransakningarna förvaras nu i Kungl. biblioteket i Stockholm, sammanbundna med dylika från andra landskap i vol. 2 av »Ransakningar om antiquiteterna 1667—1684.»

²⁾ För den teckning av stenen, som Wimmer lämnar i band IV, har han använt en av mig till hans förfogande ställd fotografi; Wimmers avklappningar voro »meget uheldige». På samma sätt har Wimmer för sin avbildning av *Stora Harrie*-stenen i samma band av mig fått fotografi och avklappningar. Äfven här vore hans egna icke lyckade.

Sveno Canuti, den bekante prosten i Hällestad, har på ett blad, som nu förvaras i Antikvariskt-topografiska arkivet, omtalat, hur han under en vandring på kyrkogården blivit varse några runor på hörnstenen, och hur han till slut funnit alla tre runstenarna; särskilt den ena var nästan alldeles övertäckt av jord. Sveno Canutis teckningar äro på det hela taget goda; de kunna fullt mäta sig med Rönnows i Bautil, femtio år senare.

Redogörelsen är daterad den 22 sept. 1668, och Sveno hade gjort sin upptäckt ungefär fyra månader tidigare.

Andreas Stobæus. Prästrelationerna av 1690 och Lunda-gårds-stenens upptäckande.

Redan den förste av Stobæerna i Lund, Andreas, professor i historia, är verksam som skånsk runstensforskare.

Liksom antikvitetskollegiet utsänder Stobæus frågelistor till prästerskapet med anhållan, att de under medverkan från socknemännens sida måtte besvaras. Stobæus' intressen voro för vidsträckta för att begränsas till antikviteterna. Hans frågor gälla i första hand naturförhållandena, berg och vattendrag, skogar, bebyggingsförhållanden, gårdar och torp, jordmån o. d. Fastän sålunda antikviteterna icke intaga det viktigaste rummet i frågeformuläret, få vi dock synnerligen värdefulla detaljupplysningar, även om runstenar.

Den enda förut icke omtalade sten, som här omnämnes, är *Skårby*-stenen II, som igenfunnits med ledning av de här lämnade uppgifterna. Det intressanta stycke, som handlar om *Skårby*-stenarna, är avtryckt ovan sid. 253 ¹⁾.

Andreas Stobæus har äran av att ha uttagit och undan förstörelsen räddat *Lundagårds*-stenen. Man har även tillskrivit honom själva fyndet av stenen och stenens första avtecknande. Detta med orätt; stenen var bekant redan förut.

¹⁾ Prästrelationerna, som inkommo under åren 1690—1691, finnas nu i Engeströmska samlingen på Kungl. biblioteket i Stockholm.

På universitetsbiblioteket i Lund finnes ett sammeland med ryggtitel »Lunds domkyrka», och i den avdelning av bandet, som innehåller en avskrift av den bekante professorn och notarien Johan Winslows anteckningar om gravinskriftioner, finnas två åtskilligt äldre notiser om stenen.

Det heter där på ett ställe: In saxo quodam prope Templum D. Helenæ Lundens. Hæc inscriptio visit(ur): 𐀹𐀺𐀻 𐀼𐀽𐀾𐀿 𐀽𐀾𐀿𐀺 𐀾𐀿 𐀽𐀾𐀿𐀺 𐀾𐀿𐀺 𐀾𐀿𐀺 𐀾𐀿𐀺 𐀾𐀿𐀺 𐀾𐀿𐀺. Has literas ipsemet sic legi... 20. Novembr. 1682. Avskrivaren har ej varit riktigt säker i runorna, men han hade, det framgår av en annan anteckning, också blott två dagar förut lärt känna runalfabetet. Vem han är, kan icke med bestämdhet sägas; han tyckes ha varit en systerson till Winslow, kanske Andreas Thomæus, som 1682 blev student i Lund.

Winslow själv kan ha varit den ursprunglige nedskrivaren av den andra notisen; i alla händelser är det icke samma person, som skrivit den förra. Den inledes med orden: Inscriptio cippi prope templum omnium sanctorum Lundini Scanorum non ita pridem inventi et 19 Sept. Anno Xti 1790 Descripti. Härpå följer en komplett och, om man undantager formen på 𐀾-runan, i allt som kan kontrolleras, även skiljetecknen, fullt riktigt avskrift af inskriften. Avskriften är sålunda bättre än den, som finns i Stobæi egen publikation.

Man har då rätt att använda den till komplettering av de båda småsaker på inskriften, som icke med säkerhet kunnat rekonstrueras. Det första ordet i inskriften 𐀽𐀾𐀿𐀺𐀾𐀿 har enligt denna avskrift icke haft punkterad 𐀾-runan, och skiljetecknet efter detta ord har bestått av två punkter, av vilka den ena suttit rätt högt uppe mellan 𐀾 och 𐀹, den andra nästan under det första strecket i det följande 𐀹.

Av de här anförda anteckningarna tyckes framgå ännu en sak, nämligen att stenen aldrig varit inmurad i foten av själva kyrkan. Icke blott i anteckningen från 1690, utan även i den från 1682, då stenen ännu icke var uttagen, heter det: prope templum osv.

Såsom belysande för stenens senare öden, skall här tilläggas en historia, som Nils Wessman omkring 1740 be-

rättat i Stockholm; i det väsentliga torde den vara sann: »Då salig erkebiskopen D:r Mathias Steuchius var biskop der å orten, har denna stenen blifvit upptagen ifrån det stället der han tilförende legat och förder till biskopsgården och sönderslagen och brukad till trappsteg för någon byggning der, men för det myckna bullret, som förmärkts, sedan han blifvit ditflyttad, har måst föra honom till dess förra ställe igen.»¹⁾

Magnus Rönnou Dublar och Bautil.

I 1700-talets runologiska storverk, Bautil, finnes såsom bihang eller tillägg upptagen en samling teckningar av skånska runstenar, om vilkas härkomst eller upphovsman man hittills ej haft sig något bekant.

Samlingen består, närmare bestämt, av 19 avbildningar av runstenar, två avbildningar av bildstenar från *Hunnestad*-monumentet samt en avbildning av *Torsjö*-svärdet.

Huvudparten av träsnitten (dvs. samtliga utom n:r 1159, den förlorade stenen från *Lilla Harrie*, samt n:r 1163, *Ålstorps*-stenen) äro signerade M. R. D.

I Engeströmska handskriftsamlingen på Kungl. biblioteket (häftet B. VIII, 2. 30) finnes en serie handteckningar, som alldeles överensstämmer med de nu nämnda, med M. R. D. signerade träsnitten. De äro omsorgsfullt gjorda på gott papper i folioformat²⁾. Det lider intet tvivel, att dessa Engeströmska teckningar äro originalen till träsnitten i Bautil; om man bortser från obetydligheter, vilka vid en icke minutiös kopiering och så stark förminskning måste förekomma, få originalen sägas vara mycket troget återgivna.

Såväl signaturen i Bautil — den saknas på originalteckningarna — som uppgifter från olika håll³⁾ visa, att det

¹⁾ Peringsköld Mon. sueogoth., tom 9.

²⁾ Mindre lyckade kopior på dåligt papper finnas hos Peringsköld Mon. sueogoth., tom 9.

³⁾ T. ex. i Broocmans Berättelse om hans resa till Skåne 1764—1765; jfr även *Skårby*-stenen II ovan.

är den lärde orientalisten och till slut utnämnde sekreteraren i antikvitetsarkivet Magnus Rönnou Dublar, som utfört ritningarna.

Ritningarna måste då vara åtskilligt äldre än Bautil, som utkom 1750. Rönnou lämnade nämligen Sverige 1720. De äro säkert utförda 1716. Kyrkoherde Ekdahl i Skårby berättar, att *Skårby*-stenarna avritats det året, och vi ha dessutom i behåll ett latinskt kväde av Rönnou¹⁾ som visar, att teckningarna överlämnats till Karl XII i Lund den 16 september samma år.

Den återfunna samlingen originalteckningar är av icke ringa intresse därför, att den innehåller flera teckningar än Bautil. Av ett eller annat skäl ha teckningarna av *Hunnestad*-runstenen II samt av den ena bildstenen från *Hunnestad* icke medtagits i Bautil, fastän teckningarna finnas i ES; detsamma gäller om teckningen av *Tullstorps*-stenen. Å andra sidan saknas i ES originalet till *Örsjö*-stenen, n:r 1158 i Bautil.²⁾

Att Bautil saknar teckningar av ett par av *Hunnestad*-stenarna, berättigar oss alltså icke till antagandet, att *Hunnestad*-monumentet vid denna tid varit rubbat och delvis förstört³⁾.

Runstensteckningarna äro av mindre värde, då båda stenarna äro bevarade; de äro eljest väl ritade. Viktigare är då teckningen av den nu förlorade bildstenen, vilken dock synes vara mindre lyckad.

Rönnou hade ej på sina teckningar angifvit stenens uppställningsplats, vilken därför också blott undantagsvis finnes anmärkt i Bautil. Sedan *Skårby*-stenen nu blifvit identifierad och »*Herrestad*»-stenens verkliga uppställningsplats blifvit konstaterad, känna vi beträffande alla stenarna, var de en gång stått, utom en, n:r 1173 i Bautil, som ännu icke är återfunnen.

¹⁾ Peringsköld Mon. sueogoth. tom. 9.

²⁾ En kopia i folioformat finnes i Coll. Rönbeckiana, tom XIII.

³⁾ Wimmer gör detta antagande DR III: 25.

Det latinska kvädet, vilket överlämnades till konungen samtidigt med teckningarna, lämnar tyvärr inga upplysningar om platserna; det innehåller endast en allegorisk tolkning av bilderna på de skånska runstenarna med tillämpning på Karl XII. Dess titel är Scaniae. Runæ. Cum. ense. Thorsjöensi. Augustissimo. Donatæ. Regi. Carolo. XII. Lundini. Scanorum. Die. XVI. Sept. MDCCXVI.

De två icke med Rönnoús initialer signerade träsnitten äro efter teckningar av Nils Wessman, en även för runforskare av facket icke mycket mer bekant person än Rönnoú. Wessmans initialer finnas tillfogade vid avbildningen av *Ålstorps*-stenen, och i sitt handexemplar av *Bautil* har Wessman satt sin signatur även vid träsnittet av *Lilla Harrie*-stenen. Om dessa båda teckningar och deras upphovsman, se sid. 287.

Jakob Benzeliús och prästrelationerna av 1729.

Den i lika hög grad för Skåne som för fornforskning intresserade Jakob Benzeliús följde Stobæus' exempel, när det gällde att skaffa upplysningar rörande Skånes landsbygd. Även han fick genom sina förfrågningar en vacker skörd av notiser.

I Benzeliús' frågeformulär dominerade kyrkorna och den kyrkliga konsten, men även andra saker efterfrågades, dock icke direkt förekomsten av runstenar. Punkt 7 av formuläret löd: »Om ther äro några Grafstenar eller Epithaphier inom eller utom Kyrkian, på hvilka något serdeles är skrifvet.» Under denna punkt finna vi de flesta upplysningarna angående runstenarna. Av förut icke nämnda stenar omtalas här *Stora Herrestad*-stenen (se sid. 258), med teckning, samt den ännu icke återfunna *Hyby*-stenen II (se sid. 265).

Jakob Benzeliús gjorde ett sammandrag av de upplysningar, han på detta sätt fått mottaga. Däri har han

senare också infört en anteckning om en eljest icke bekant sten från *Sjörup*; se sid. 277¹⁾.

Kilian Stobæus.

Kilian Stobæus var i motsats till så många av de övriga här nämnda männen framför allt teoretiker²⁾. Hans verksamhet i runstensforskningens tjänst har därför också mera varit initiativtagarens och den väckande lärarens.

På Lunds universitetsbibliotek finnes ett foliohäfte, kallat »Antiquariska samlingar»³⁾, som innehåller teckningar, i synnerhet av runstenar, samt anteckningar, vilka tillhört Stobæus. För så vitt Skåne beröres, kunna dessa runstens-teckningar lätt delas upp i två grupper. Den ena består av teckningar av *Nöbbelöfs-* (Torna), *Ålstorps-* och *Lilla Harriestena*rna. Dessa äro utförda av Nils Wessman; se sid. 288. Den andra gruppen utgöres av en enhetlig samling väl utförda teckningar av *Simris I*, *Bjersjö I*, *Tullstorp* och *Bjersjö II*. Jag tror ej, man tar miste, om man antar, att det är Stobæus' mångåriga framstående assistent Johan Leche,⁴⁾ som utfört dem. Tekniken på dessa teckningar är på det stora hela densamma som på ett av Leche utfört träsnitt av *Lundagårds*-stenen.

Kilian Stobæus lät själv i sin avhandling *De monumentis lapidariis* införa Leches träsnitt av *Lundagårds*-stenen samt ett dylikt av van Dürens ena runinskriftion i Lunds domkyrka. Då hans samlade avhandlingar, »*Opuscula*», efter

¹⁾ Såväl prästrelationerna som sammandraget förvaras i Engeströmska samlingen på Kungl. biblioteket.

²⁾ I sin avhandling *De monumentis lapidariis* (1740) har han tämligen grundligt behandlat runorna; han tar däri bland annat parti i den stora stridsfrågan om runornas ålder, han liksom sin morbror för uppfattningen, att de funnos i Sverige före kristendomens införande.

³⁾ Professor C. M. Fürst har välvilligt gjort mig uppmärksam på häftet.

⁴⁾ Om denne och hans förhållande till Stobæus, se C. M. Fürst *Kilian Stobæus d. ä.*, sid. 27, 124.

hans död utgåvos i Danzig 1753, infördes däri ytterligare de träsnitt av runstensritningar, om vilka han i livstiden föranstaltat: ovannämnda teckning av *Simris*-stenen samt *Ålstorps*-, *Nöbbelöfs*- och *Lilla Harrie*-stenarna efter Wessmans teckningar.

Nils Wessman.

Sitt eget kapitel i dessa anteckningar fordrar assessorn i antikvitetskollegiet Nils Wessman. Genom sina avritningar av skånska runstenar har han gjort sig mycket förtjänt om den skånska runstensforskningen; han är för senare delen av 1700-talet, vad Rönnow var för den förra.

Nils Wessman var skåning, född i Annelöf 1712. Åren 1729—1741 studerade han i Lund, dock med mycket långa avbrott för konditionering. År 1739 började han sina anteckningar om skånska orter, deras namn och fornminnen, och från samma tid ha vi den första runteckningen av hans hand. Wessman blev 1741 extra kanslist i antikvitetensarkivet, translator (assessor) därstädes 1750; under tiden hade han varit i Skåne 1743—1745. Som enda större specimen anför han i sin ansökan om translatorsplatsen ett arbete över Skånes ortnamn. Denna uppsats utgör en del av Wessmans 1755 utkomna, enda tryckta arbete »Äldre och nyare skånska handlingar», en kvartalskrift, av vilken blott två häften utkommo. Mellan 1756 och 1758 företog han med ett stort anslag av ständerna en resa till Skåne och Köpenhamn för att studera och samla antikviteter¹⁾. Programmet för resan var mycket omfattande²⁾. Wessmans provisoriska reseberättelse är med små redaktionella ändringar tryckt i Sv. Mercurius III: 1310—1317. Den utförliga redogörelsen hann han aldrig avsluta³⁾. Wessmans sista

¹⁾ Förteckning över det, han såväl under denna som sin förra resa till Skåne samlat och medfört till Stockholm, finnes hos Nescher Märkvärdigheter, n:r 58.

²⁾ Kanslikoll. prot. 17 aug. 1756.

³⁾ Jfr ES B. VIII, 2, 27.

år fördystrades av sjukdom och penningebekymmer; han dog 1763.

Wessmans verksamhet som skånsk runstensforskare samlar sig kring tre perioder: hans vistelse i Lund åren 1739—1740, besöket i Skåne 1743—45 samt den skånska resan 1756—58.¹⁾

I slutet av de »Rön», med vilka Wessman i februari 1741 söker introducera sig i antikvitetsarkivet, säger han sig medskicka några »i hast afritade Runstenar». ²⁾ Det är inte svårt att säga, vilka dessa teckningar varit. Ibland Wessmans runologica följas alltid teckningar av *Nöbbelöfs-* (Torna), *Ålstorps-* och *Lilla Harrie-*stenarna åt. Från olika håll veta vi, att Wessman avritat *Nöbbelöfs-*stenen 1739, den förlorade *Harrie-*stenen den 18 juli 1740 och *Ålstorps-*stenen sannolikt samma år. Det är dessa teckningar (jämfte en kopia av Leches teckning av *Lundagårds-*stenen), som åtföljt inlagan till antikvitetsarkivet. Vi finna de insända originalen hos Nescher, Märkvärdigheter, n:r 64—66, samtida kopior hos Peringsköld. Den äldsta redaktionen har funnits i Wessmans Antiquar. anteckn., men själva teckningarna äro där utklippta. Den äldsta för oss tillgängliga serien finnes i Stobæus' Antiquariska samlingar. En jämförelse mellan teckningarna där och Stockholms-teckningarna visar, att Wessman i åtskilliga avseenden hjälpt upp sina konceptteckningar, när han sände in dem till arkivet. Särskilt gäller detta den förlorade *Lilla Harrie-*stenen. På alla stenarna har inskriften lämnats oförändrad. På Stockholms-teckningarna tillfogade Wessman uppgift på stenarnas längd.

Två av Wessmans teckningar infördes i Bautil: *Ålstorps-* och *Lilla Harrie-*stenarna; den senare försågs med

¹⁾ För kännedomen om Wessmans runologiska verksamhet äro vi hänvisade till huvudsakligen följande källor: Kilian Stobæus, Antiquariska samlingar om runstenar m. m., i Lunds universitetsbibliotek; Wessman, Antiquar. anteckn. mest om Skåne, i Uppsala universitetsbibliotek; Wessman, Interfolierat handexemplar av Bautil, i Kungl. biblioteket; Peringsköld, Mon. sueo-goth., därstädes; Nescher, Åtskillige provincers märkvärdigheter, därstädes; Rönbeckska samlingen tom. XX, XXI, i Lund.

²⁾ Antikvitetsarkivets memorial till kanslikoll, för 1741.

Wessmans signatur N. W. Varför *Nöbbelöfs*-stenen uteslöts, är lika oförklarligt, som att ett par av Rönnoous teckningar ej medtagits. Till grund för träsnitten lades naturligtvis de i Stockholm befintliga, redan förändrade kopiorna. Vid skärningen i trä ändrades de ytterligare, och denna gång gick det ut över inskrifterna.

Wessmans teckningar i deras ursprungliga gestalt ha ej varit alldeles obekanta, fastän man icke vetat, att han var deras upphovsman. De i Stobæi Opuscula införda träsnitten av de här nämnda stenarna äro relativt trogna kopior av Wessmans teckningar i Stobæus' Antiquariska samlingar. Dessa träsnitt hava således vitsord framför Bautils-träsnitten, ej tvärtom. ¹⁾

Då dessa tre teckningar äro Wessmans första försök i den vägen, får man ej bedöma dem för strängt. Verkligen god är teckningen av *Nöbbelöfs*-stenen, dålig är teckningen av *Ålstorps*-stenen och likaså säkerligen den tredje teckningen, av *Lilla Harrie*-stenen.

Wessmans vistelse i Skåne 1743—1745 lämnar ej mer än ett, men ett synnerligen viktigt bidrag till runstensforskningen. Det är hans båda teckningar av den eljest ingensstädes omnämnda eller avritade *Håstad*-stenen. Den yngre är ritad den 1 oktober 1744 och är bevarad blott i en kopia, som Rönbeck tagit vara på; den äldre finnes i Wessmans Antiquar. anteckn.; jfr sid. 239 ff.

Att Wessman på sin stora Skåne-resa särskilt skulle uppmärksamma de skånska runstenarna, är klart, eftersom han redan före den tiden beslutat att behandla dem i ett särskilt arbete. ²⁾ I hans instruktion stod intet utförligare rö-

¹⁾ Wimmer har vid sin behandling av stenen DR III: 154 varit av annan mening, och har bland annat därför ej lyckats tolka teckningens felläsning av namnet överst på stenens framsida. Bautils fjärde runa är icke, som Wimmer menar, stenens femte, utan alldeles riktigt den fjärde **ſ**. På träsnittet i Opuscula finnes i **ſ** två punkter; dessa punkter representera just de fördjupningar i punkter, som av Wimmer uppgivas förekomma just i **ſ**.

²⁾ Jfr Skånska handl. s. 61 (1755).

rande runstenarna; i moment 2 heter det blott: »Runstenar, om de icke hafva några märkvärdiga figurer, böra ej afritas».

I reseberättelsen meddelar Wessman inga detaljer om sina runologiska forskningar och fynd. Vi få sålunda hålla oss till de teckningar från resan, han efterlämnat. Säkert från Skåne-resan äro följande fyra: *Fosie*, *Fuglie* II, *Hyby* I och *Strö* I; mera tvivelaktiga i detta avseende äro *Hyby*-stenen II och *Stora Herrestad*-stenen. Teckningar av de fyra förstnämnda stenarna följas alltid åt; original finnas i Wessmans exemplar av Bautil och i Rönbeckska saml., tom. XX. En egenhändig, den 7 sept. 1757 daterad teckning av *Fuglie*-stenen II finnes dessutom i ES. B. VIII, 2, 30, samma häfte, som innehåller Rönnows teckningar. Stenarna äro allesamman kända och redan avritade och beskrivna hos Worm.

Teckningarna äro ej särskilt lyckade, om än bättre än Worms. Att Wessman ej kunnat läsa de otydliga stenarna *Hyby* I och *Fuglie* II, är dock ej så underligt. Ritningen av *Fosie*-stenen är bättre, och såsom god får man betrakta teckningen av *Strö*-stenen I, där dock de sista runorna fattas, och den första felaktigt är uppfattad som *Y*. *Strö*-stenen II kunde Wessman överhuvudtaget icke läsa.

De återstående båda, i Wessmans papper, men också blott där, anträffade teckningarne äro viktigare. Det kan dock icke avgöras, om de äro tillkomna under resan, eller ens om de äro utförda av Wessman själv. Mycket talar för, att Wessman skulle ha avritat *Stora Herrestad*-stenen; å andra sidan tyder åtskilligt på, att stenen redan var förstörd, då Wessman passerade orten. *Hyby*-stenen II däremot har Wessman nog själv avritat. Då han i *Hyby* (*Vismarlöf*) tecknade av *Hyby*-stenen I, har han knappast kunnat undgå att få reda på även denna sten.

Wessman var icke någon teoriens man. På äldre dar, efter 1760, har han likväl försökt sig på en vederläggning av en uppsats av Broocman om runornas ålder¹⁾. Han finner Broocmans mening, att runorna inkommit under den kristna tiden, »odräglig för hvar och en, som icke är prävenerad

¹⁾ Antiquar. ant. sid. 9—30; jfr sid. 293.

eller köpt att underminera vår historia,» och med utgångspunkt i ett ställe hos Snorre söker han bevisa sin åsikt. Det hela är synnerligen obetydligt.

Sven Lagerbring och hans samtida.

Liksom sin lärare och företrädare Kilian Stobæus, intresserade sig Sven Lagerbring för runstensforskning.

De första spåren av hans verksamhet på detta område möta vi i samma handskriftsband, som innehåller de Winslowska gravskrifterna. Omedelbart efter den fullständiga avskrift av *Lundagårds*-stenen, som där avritats¹⁾, finna vi ytterligare en, åtföljd av teckningar av *Nöbbelöfs*- (Torna) och *Vallkärra*-stenarna. Den lätt igenkänliga handstilen visar, att anteckningarna och också teckningarna äro gjorda av Lagerbring.

Här ha vi originalet till den avskrift av *Lundagårds*-stenen som Lagerbring återgivit i avhandlingen »De œconomia camerali». *Nöbbelöfs*-stenen, som är mycket lättläst, har lyckats bra. *Vallkärra*-stenens svårare ställen har Lagerbring icke gått i land med. Kopior av dessa avskrifter och teckningar finnas på ett annat ställe i Lagerbrings papper.²⁾

Man skulle ha väntat, att i de under Lagerbrings presidium försvarade topografiska avhandlingarna finna goda eller åtminstone självständiga teckningar av runstenar, men detta är blott delvis fallet.

För *Fosie*-stenen är i »De territorio Oxie» använd Worms läsning och i »De territorio Skyttiano» för *Fuglie*-stenen Wessmans.

Den teckning, som i »De territorio Jerrestad» meddelas, är självständig och bättre än den hos Stobæus.

Av ett visst intresse är den teckning av *Sjörup*-stenen, som är tryckt i »De origine urbium antiquarum Sui Gothiæ»,

¹⁾ Se sid. 282.

²⁾ ESB. VIII, 2, 54.

sid. 11, och som författaren säger sig ha fått av præses. Den är mycket god, bättre än Bautils. Runan † i 4††† har fått en egendomlig form och efter det riktigt återgivna ʎ††† stå två punkter i stället för en som skiljetecken; detta är de enda felaktigheterna. På denna teckning lika så väl som på Bautils finnes icke skiljetecken efter 4†† i nedre tvärraden; icke heller Worm har några punkter efter ordet, som där emellertid är felplacerat. Detta synes mig bestämt tyda på, att icke heller stenen haft något skiljetecken här; Wimmer har på sin kompletterande ritning satt till ett par punkter.

I Lagerbrings papper ¹⁾ finnas utom de först nämnda ytterligare ett par teckningar, värda att omtalas. Vi finna först och främst den äldsta avbildningen av stenen från Tvär-gatan i Lund, en utmärkt teckning. Sjöborg kan sålunda icke ha varit den förste, som upptäckt stenen. Den högra sidan av *Nöbbeöfs*-stenen (Ljunits), avritad 1745, uppträder också här för första gången. Vidare finnas där teckningar av *Bjersjö*-stenarna, kopior av *Stobæus'* teckningar samt av *Krageholms*-stenarna. De senare teckningarna äro tydligen de, som använts för Lagerbrings läsning i Sv. Magasinet 1766, sid. 67 ff., där de 1755 och 1756 nyfunna stenarna först publicerades. De vackert utförda, men otillförlitliga teckningarna äro säkerligen gjorda av den i samma uppsats nämnde konduktören F. G. Feldt. I ett brev från Trolle-Ljungby utan angivet år, som är inbundet i samma band som runinskrifterna, omtalas och avritas en då nyss funnen tegelsten med en hel rad runliknande tecken, som jag icke kan tolka.

Även teoretiskt sysslade Lagerbring med runorna, deras uppkomst, ålder osv.; jfr hans noter till *Chytræus' Monumenta i Monumenta scanensia*, sid. 280 ff.

En samtida till Lagerbring, Nils Reinhold Broocman, förtjänar också ett omnämmande i dessa anteckningar, även om han mindre tjänat den skånska runstensforskningen än runforskningen i allmänhet.

¹⁾ Coll. Lagerbringiana, tom 7.

Efter att ha avslutat sina studier och gjort flera forskningsresor, blev Broocman 1760 kanslist i antikvitetskollegiet. Hans specimen ¹⁾ sökte besvara frågan »Om inga runstenar i Sverige före kristendomen blivit ristade och hvad orsaken därtill månde vara.» Samma ämne utför han 1762 vidare i sin upplaga av »Ingvar Vidtfarnes saga.» I båda bekämpar han kraftigt uppfattningen om runstenarnas höga ålder.

Fast Broocman avritat runstenar på många andra håll, tycks han icke ha själv sysslat med skånska runstenar förrän på en resa, som han 1765—66 gjorde till Skåne och Danmark. I hans reseberättelse ²⁾ finna vi egenhändiga teckningar av *Hällestad*-stenarna, samt försök till tolkning av dem och av *Simris*-stenen I. Ännu i Ingvarsagan, där han också tolkat *Hällestad* I och *Sjörups*-stenen, uppfattade Broocman det bekanta sar flu a(i)gi at ub salum som: »han följde Åke till Uppsala.» Här får han den rätta översättningen av aigi.

Några fler självständiga anteckningar av honom rörande skånska runstenar har jag icke funnit, fast han i reseberättelsens avslutningsord tyckes antyda, att han hade sådana.

Lantmätaren C. M. Espman har vid flera tillfällen visat sig som en intresserad runstensforskare. I sina »Herrestads härads minnings-märken» har han avtecknat *Stora Herrestad*- (se sid. 259) samt *Bjersjö*-stenen I; den senare har han godtyckligt fullständigt. Tack vare honom ha vi också en avskrift af den nu försvunna *Hyby*-stenen II (se sid 266).

Vid denna tid göres ett nytt försök att med prästerskapets tillhjälp insamla uppgifter om fornminnen. Förslaget framställes av chefen för antikvitetsarkivet C. R. Berch den 9 mars 1759. ³⁾ I enlighet med detta förslag utfärdade kanslikollegiet ett cirkulär till biskoparna, vars tredje punkt, den enda, som i detta sammanhang intresserar, löd: »Huru många runstenar och på hvad ort och ställe i den sock-

¹⁾ Kungl. bibl. i Stockholm.

²⁾ Kungl. bibl. i Stockholm.

³⁾ Kanslikoll. prot.

nen att finna, på det man sedermera må kunna draga försorg om deras afritande.» För runstensforskningen hade man kunnat vänta mycket av detta cirkulär med dess förståndiga frågeställning, men tyvärr tyckes det icke haft något resultat. I maj 1760 anhåller Berch, att ett iteratum måtte utgå till konsistorierna, och i sin ämbetsberättelse, daterad den 11 nov. samma år, hoppas han, att det nyttiga föranstaltandet icke skulle vara utan frukt. Sedan denna tid har jag ej sett saken omnämnd; några svar har jag ej heller påträffat.

Ebbe Tuneld.

Malmöhus län vid 1800-talets början.

Två femårsberättelser.

Meddelade af C. G. Weibull.

Genom kungl. brev den 13 maj 1802 anbefalldes rikets landshövdingar att vart femte år med början år 1805 till kammarkollegium avgiva berättelser »om länens tillstånd, om jordbrukets, ängs- och boskapsskötselns samt alle andre näringars till- eller avtagande samt orsakerne till det ena eller andra förhållandet». ¹⁾

De berättelser, som med anledning av denna föreskrift avgåvos av landshövdingarne Gustaf von Rosen ²⁾ och Vil-

¹⁾ Femårsberättelserna hava i äldre tid haft sina föregångare dels i 1600-talets genom K. br. 1662 ⁹/₅ föreskrivna landshövdingeberättelser, dels i landshövdingarnes riksdagsrelationer under frihetstiden, påbjudna genom K. br. 1735 ²²/₄, och dels i de hittills förbisedda av Gustaf III genom brev 1786 ²⁷/₂ anbefallda landshövdingeberättelserna till justitiekanslern, vilka dock endast en gång kommo att avgivas, nämligen för tiden 1783 ¹/₁—1786 ¹/₅.

Mot de äldre femårsberättelserna kan med fog anmärkas, att de äro hållna i allmänna ordalag och lämna få exakta uppgifter. Genom K. br. 1821 ¹⁷/₄ föreskrefs emellertid deras innehåll mera i detalj, på samma gång det bestämdes, att nästa berättelse skulle avgivas före slutet av 1822. De flesta landshövdingar, bl. dem den i Malmöhus län, avgåvo på grund av den förestående reformen ingen berättelse 1820. Från 1822 äro femårsberättelserna tryckta. — Se om dessa förhållanden närmare den Statistiska komiténs år 1856 avgivna betänkande, sid. 88 ff., och Handlingar rörande Skandinaviens historia XXXI, där den äldsta berättelsen över Skåne av år 1662 är tryckt å sid. 321—395.

²⁾ *Gustaf Fredrik von Rosen* f. 1758; ryttmästare vid lifregementet 1786; hovmarskalk 1794; s. å. landshövding i Malmöhus län; tjänstledig sedan 1811 ³¹/₇; avsked följande år; död i Stockholm 1815 ²/₅.

helm av Klinteberg ¹⁾ för Malmöhus län åren 1805 och 1815 ²⁾ och här nedan för första gången publiceras, lämna ej oviktiga bidrag till kännedomen om länets tillstånd och utveckling under den period i dess historia, som erhåller sin prägel huvudsakligen av enskiftet.

I von Rosens berättelse uppdragas i en kort skildring konturerna av detta betydelsefulla verk från dess början och de hinder, som den skånske bondens lynne uppreste mot detsammans genomförande. En klar insikt om enskiftets betydelse präglar berättelsen och tager sig uttryck i orden: »Ifrån denna tid skall man säkerligen räkna skånska åkerbrukets uppkomst och förkovran». ³⁾ Klintebergs berättelse låter oss se enskiftet i dess fortgång, då dess verkningar redan börjat bliva mera tydliga, och förbättringar i jordens brukningssätt stå på dagordningen.

Särskilt anmärkningsvärda äro vid sidan härav de i den senares berättelse omförmälda strävandena för skogsplantering, som väl redan förut kommit till uttryck, men vid 1800-talets början med större kraft gjorde sig gällande. De hade en nitisk främjare och förespråkare i Klinteberg själv, om vilkens delvis omdiskutabla funderingar i detta avseende berättelsen nogsamnt bär vittnesbörd. Redan under den tid, han tjänstgjorde såsom t. f. landshövding, hade skogsplanteringsfrågan dryftats på en »lantdag» i Malmö den 22 oktober 1811, och under hans presidium hade här de församlade ombuden för länets olika stånd träffat den i landshövdingeberättelsen omtalade överenskommelsen, att vart 50:de tunnland jord skulle

¹⁾ *Vilhelm af Klinteberg*, född i Härslöf 1759; häradshövding i Lane m. fl. härad i Bohuslän 1798; lagmans titel 1800; häradshövding i Albo m. fl. härad i Småland 1805; t. f. justitiekansler 1810; vice landshövding i Hallands län 1811; i Malmöhus län s. å.; landshövding i Malmöhus län 1812 ^{5/6}; död i Malmö 1829 ^{19/6}.

²⁾ För 1810 avgavs ingen berättelse. Jfr nedan Klintebergs berättelse.

³⁾ Vid sidan av föregångsmannen i stor stil på enskiftets område, *Rutger Maclean*, var *Gustaf von Rosen* framför andra den nitiske främjaren därav. Se art. *G. F. v. Rosen*, *Biogr. lex.* XII, 176—184. Även landssekreterare *Birger Centervall*, som fattat 1805 års berättelse i pennan, var särdeles verksam för enskiftet.

användas till skogsplantering.¹⁾ Såsom varaktiga minnen av tidens strävanden och försök i denna riktning kvarstå än i dag särskilt skogsplanteringen Carlslund vid Landskrona och Sandskog vid Ystad.

Klintebergs berättelse låter oss i sin mån förnimma den ekonomiska depression, som efter krigens slut år 1814 följde på de förut lysande konjunkturerna i Europa och sträckte sina verkningar även till Skåne. »De skånska hamnarna prunka», skriver han, »med en anseelig hop egna i senare åren tillkomna skepp, hvilkas stillaliggande utan gagn giver föga utsikt för spekulanten». Två år senare kom för Skåne slutkatastrofen med Malmö diskontverks fall.

I.

Landshövding von Rosen till Kungl. Kammarkollegium.

Sedan Kongl. Maj:t genom nådig skrifvelse af d. 13 maji 1802 i nåder anbefalt mig at inom detta års slut och framgent hvar femte år till tit. afgifva berättelse om tillståndet i det mig nådigst anförtrodde län, om jordbrukets, ängs- och boskaps-skötselens samt alle andre näringars till- eller aftagande samt orsakerne till det ena el. andra förhållandet, går jag nu at detta åliggande fullgöra i den ordning Kongl. Maj:ts åberopade nådiga föreskrift utstakar.

Åkerbruket,

denna källa till allmänt väl och trefnad i et land, som i anseende till dess sydliga läge och andre naturlige fördelar så mycket utmärcker sig framför flere andre i riket, borde väl ingen tid hafva varit vanvårdadt. Under en allmän synpunkt betraktadt har det emedlertid så varit; och då man sökt åstadkomma någon hufvudsakelig förbättring, har man haft

¹⁾ Om denna sammankomst se »Protocoll hållit inför KBhf:de å Lands-cantzliet i Malmö den 22 october 1811». Malmö landskanslis arkiv. Jmfr Minnen af C. C. Halling i Samlingar utg. för de skånska landskapens hist. och arkeol. förening 1878, sid. 103—105, och N. H. Sjöborg, Samlingar til Skånes historia och beskrifning, sid. 388—389.

at arbeta emot province-lynnnet och andre locales hinder på en gång. Skånska slättboen är i jemförelse med upländske bonden trög och misstänksam. Han förkastar allmännel. rättelser och efterdömen; och när han behandlar sin jord på samma sätt som hans förfäder, tror han, at ingen kan göra det bättre. Men också hafva samfälligheterna i byelag eller de flere smärre åker- och ängslotter, som efter äldre tidens indelning eller sedermera verkstälde olaglige storskiften lyda till hemman i allmänhet, och hvilka bonden varit nödsakad at nyttja och bruka efter visse genom byordningar faststälde sedvanor, betagit den förståndigare delen af allmogen at följa klokare landthushållares exempel.

Då jag år 1794 tillträdde styrelsen af länet, hade, dels genom tillämpning af 73 § i Kongl. Maj:ts nådiga förordning om landtmäteriet i riket d. 12 aug. 1783, dels efter träffad öfverenskommelse, en och annan total ägosammandragning skett, och jag kan räkna, at under min embets tid intill år 1803 omkring 200 sådane enskiftesdelningar¹⁾ uti byar, hvilka tillföre ingen storskiftesdelning öfvergått eller der förening kunnat träffas, dock icke utan största svårigheter hunnit till väga bringas; men det tillhörde Kongl. Maj:ts vishet at genom nådiga förordningen d. 31 martii sistnämde år undanrödja alla hindren för sådane högst nyttige ägodelningar och at icke allenast ställa skånske hemmansägaren i fullkomlig frihet at skilja sig från byelagen och der införde, för jordbruket skadelige, bruk och plågseder, utan äfven dertill meddela en kraftig upmuntran genom förunnade penninge-understöd åt de utflyttande. Ifrån denna tidepunkt skall man säkerligen räkna skånska åkerbrukets upkomst och förkofran; men ännu är det först omnämde i allmogens lynne och fördomar grundade hinder nog mäktigt för at tärfa den största upmärksamhet från de styrandes sida; och oansedt, enligt den omständeliga berättelse om enskiftesverkets framgång hans excellence gen. gouverneuren etc. riddaren och commendeuren högvälborne herr friherre Toll till Kongl. Maj:t i underdånighet afgifvit, åtskillige hela byar och en mängd serskilte hemman och lägenheter med många 1000 tunnlands till en del förut oupodlade ägor, sedan Kongl.

¹⁾ De mera bekanta enskiftena före 1803 äro utom Rutger Macleans å Svaneholm, kommerserådet Frans Suells i Hyllie socken, regementspastor Bernt Santesson i Görslöf socken (Bernstorp), dåv. kamreraren Cornelius Cronsoes i Burlöfs socken (Kronetorp), handelsman Bauers i V. Skräflinge socken (Sofelund).

Maj:ts åberopade nådiga författning utkommit, blifvit utbrutne och i enskiften lagde, oansedt — hvad man med icke ringa tillfredsställelse erfarit — nästan hvar och en af de bönder, på hvilkas lott det fallit at rifva och utflytta sine hemman, redan finner nyttan och förmonen af sin från byelaget vundne skillsmässa; har man dock ännu mycket af sköta med bondens envishet och fördomar, så at man icke bör kunna vänta, at frukterne af enskiftesverket skola så hastigt mogna till allmän vinst och båtnad.

En af desse fördomar förtjenar i synnerhet at nämnas för dess omedelbara inflytande på hela rikets interesse. Håldre låter bonden en del af dess jord ligga i träde för at derå gagna et uselt sommarbete för kreaturen, än at han bereder densamma till råg-utsäde, hvarmed han tror, at det å denna ort nästan alltid skall misslyckas. Han sår derföre i allmänhet litet af detta sädesslag eller ej mera än han sjelf för brödfödan nödvändigt behöfver, så at utom införskrifningar från utrikes orter och tillgångarne från herregårdarne landet årligen skulle sakna äfven egne behof af en sådan nödvändighetsvara. Det är väl grundadt, at detta län, som till mer än $\frac{2}{3}$ består af slättmark, är mer än andre blottstaldt för stormar jemte hastiga förändringar i väderleken, hvarigenom råg-utsädet vissa tider af året märkeligen lider; men det är deremot en genom possessionaters och ståndpersoners rön och erfarenhet tillräckel. bestyrckt sanning, at hvarken klimatet eller landets öfriga beskaffenhet hindrar ömnoget rågskördar, när annars ej missväxtår inträffa. Orsakerne hvarföre bonden sällan får mer än 3 till 4:de kornet efter sitt råg-utsäde, måste således egenteligen vara desse: at han illa bearbetar sin jord, försummar den högst nödvändiga dikningen och sommar-körningen, alldrig gör sig angelägen om at hafva godt utsäde och sår för sent eller ej förr än fram i october månad, då genom omväxlande nattfroster och regn säden tager betydlig skada.

Korn, bland-säd och hafra äro de sädesslag som skånska bonden sätter framför råg och hvete, af hvilket sednare han i allmänhet ej utsår det ringaste. Rika kornskördar får han esomoftast; men sällan håller han sin säd ren och fullviktig, hvilket härleder sig dels från et felaktigt jordbrukningssätt, dels från den lätta afsättning han vinner å säden i städerna Malmö och Ystad, der det sämre kornet inköpes till mältning för Bohus läns och andre orters behof. At bonden mera nu än förr värderar ärte- och vickesädet kan

anses såsom en god början till en förbättrad landthus-hållning.

Den allmännel. öfverklagade folkbristen verkar äfven i betydlig mon emot skånska jordbrukets hastiga upkomst; och denna brist upkommer till en del genom utvandringarne till Dannemark, dit flyktigheten, förvettet och hoppet om drygare arbetslöner locka en mängd för detta land outhärlige arbetare. Svårligen stå desse utflyttningar at förekomma å en kust så öppen som den skånska med mindre ännu strängare författningar deremot vidtagas, hvarom jag före detta hos Kongl. Maj:t gjort underdånig hemställan.

Potatoesplanteringen är i detta län allmän; men allmogen har ännu ej börjat at använda denna växt till kreaturs utfodring, hvilket likväl efter hand torde ske på enskiften, der bonden är i tillfälle at till slik plantering utlägga och infreda mera jord. En och annan ståndsperson har redan försökt at af potatoes tillverka brännvin, deraf man väntar sig en betydlig sådesbesparing.

Ängsskötselen

har i alla tider varit af allmogen nästan fullkomligen åsidosatt. Bonden utlägger ingen jord till äng, och den obetydeliga han äger vanvårdar han i den mon, at han om våren derå utsläpper sine kreatur till bete, hvarigenom gräsrotterne blifva nedtrampade och växten hämmas. Denna förlust är för bonden så mycket större, som han slösar med halmfodret till den grad, at han om vintren bränner halm i bakugnen, derigenom esomoftast händer, at han vid vårens början har ganska litet för kreaturen och, ifall han skall afträda hemmanet, intet at lemna tilträdaren till vårfoder. Förgäfves har man sökt undervisa bonden om et klokare hushållnings-sätt, och Konungens Befallningshafvande har derföre under d. 28 junii 1792 hos Kongl. Maj:t i underdånighet tillstyrkt en emot slikt förderf i nåder vidtagande författning.

Boskapsskötselen

står i för nära sammanhang med jordbruket i allmänhet för at i detta land kunna hinna till någon fullkomlighet, innan det sednare vinner den af enskiftesverket lofvade hufvudsakeliga förbättring. De bästa kreaturen upfödas på herregårdar och hos ståndspersoner samt hos allmogen i de trackter, der skogbeväxte betesmarker finnas. Om slättboens oxar

kan det sägas, at de födas illa om vintren samt svälta om våren och sommaren, för at taga något hull om efterhösten på afradsbetet. Korna äro merändels små och vanvårdas nästan på lika sätt. Denne bonde håller ganska få och säljer hvarken ost eller smör, deraf till ortens förnödenhet icke obetydelige partier införskrifvas från Stockholm och Finland samt jemväl något från Hollstein, besynnerligen sedan det börjas misslyckas med sillfångsten i bohuslänska skärgården. Emedlertid förväntar man, at bonden, som tagit enskifte, skall mera bekymra sig om sin ladugård och öka antalet af sin boskap i samma mon som han afskaffar en del af den mängd hästar han i bylaget nödgats hålla för at kunna bruka sine ofta på $\frac{1}{2}$ mils afstånd från hemmanet belägne ägototter. Han bör upmuntras dertill dels genom den viga afsättning han vinner å dylike och andre victualier, hvilka han äfven nu mera enligt Kongl. Maj:ts innevarande år dertill lemnade nådiga tillåtelse äger till utrikes ort exportera, dels ock genom det förökade gödselöfrådet, som, fallit efter boskap, bereder honom en serskild vinst af jordbruket.

Härvid anser jag mig böra anmärcka, at nästan hvarje bonde håller någre får, likväl af sämre race, af hvilkas ull tillverkas kläder åt bonden, hans hustru och barn. Högst sällan ser man någon af dem klädd i annan än egen tillverkning, hvilken nyttige sed man önskar kunna för alltid fästa bland allmogen. Från en annan sida har fårafvelen i sednare tider tillvunnit sig ännu större upmärksamhet. Å de betydligare landtegendomar finnas nu mera ansenlige schäffrier, hvilket till någon del torde kunna tillskrifvas de i orten anlagde större klädesfabriqver.

Näringarne.

Af dem torde jag först böra omtala handeln, som idkas uti städerna, i förhållande till landtmannaproducter och fabriqvstillverkningar.

Egne exportvaror äger detta län inge, så at utrikeshandelen ej kan vara af särdeles betydenhet. Af nödvändighets- och andre varor, som införskrifvas, consumeras och åtgår större delen inom länet.

Ej heller äro skeppsrederierna af betydligt värde, hvilket lättast kan slutas deraf, at Malmö, oansedt den ansenligaste stapelstaden, ej har mer än et enda fartyg om nära 200 läster.

Malmö ägde för mindre än 30 år sedan ingen slags

hamn, utan måste man då för at kunna lossa en vanlig båt, som intagit varor från de å öppna redder ankrade fartyg, köra med dertill serskildt inrättade vagnar et stycke väg ut i sjelfva hafvet, hvilken svårighet äfven mötte vid inlastningarne från land. Genom borgerskapets berömliga omtänka och utan annan fond än den man af tolagsmedlen tid efter annan besparat, företogs derefter och fortsattes ännu årligen genom de påbörjade qvaiernes förlängande och nödige uppbyggningar en hamnbyggnad, af hvilken man redan har den stora fördel, at, der man tillföre körde med vagnarne, ligga nu, alt efter vattnets stigande och fallande, 6 till 7 fot djupgående fartyg, för hvilka utrymet detta år blifvit ansevärdt ökad genom en sistl. sommar öpnad, med slussportar försedd, canal emellan hamnbassinen och gamla fästningsgraven, der redan någre mindre fartyg kunnat lägga sig i vinterhamn, utom det en escadre af kongl. arméens flotta genom canalen dit inlupit.

Ofelbart har denna hamninrättning skolat i betydlig måtto lifva handel och rörelse i staden, i synnerhet hvad angår den inländska; hvilket synbarligast skönjes deraf, at, då man för 12 till 16 år sedan ej kunde räkna öfver 300 från inrikes orter årligen ankommande farkoster, så upgår antalet deraf för det närvarande till omkring 500, inberäknade de större öppne båtar från bohuslänske skärgården, som nu mera kunna med sine timmer- och vedlaster inlöpa i hamnen och intaga spannemål till återlast; hvaraf äfven följt, at timmerhandelen i denna stad blifvit så betydlig, at uti de sednare åren en del plankor och bräder kunnat med förmon exporteras till Köpenhamn, oansedt den årligen tilltagande skogsbristen ökat ortens egit behof af sådane varor.

Utom hamnbyggnaden hafva de i sednare tider här i staden dels å nyo anlagde, dels ansevärdigen utvidgade manufacturverk ägt ett märkeligt inflytande på allmänna rörelsen. Af desse verk förtjena i synnerhet at nämnas 2:ne större klädesfabriqver, som syslosätta en mängd arbetare för 31 väfstolar samt tillverka både finare och gröfre kläden, deraf åtskilligt afsattes på andre orter och lefvereras till arméens beklädning, 3:ne tobakskarfverier, af hvilka den ena utmärker sig såsom den största i riket, 2:ne sammanslagne väl drifne sockersjuderier, et såpsjuderie samt en strump- och en lackfabriqve.

Landserona stad är deremot i verkligt aftagande, oansedt den äger en fördelaktig hamn med et inlopp, som, ehuru besvärligt, dock icke kan sägas vara osäkert. Stundom ligga

der åtskillige större fartyg i vinterhamn, men handelsrörelsen, som ingen tid varit betydlig, är likväl i de sednare åren märkeligen minskad, hvilket man i allmänhet tillskrifver dels de handlande sjelfve, dels granskapet af Köpenhamn och lurendrägeriet på kusten. Annars är orten deromkring mindre sädesrik än sydligare delen af landet, så att ringa spannemålshandel kan idkas i denna stad i jemförelse med städerne Malmö och Ystad. Fabriqvesinrättningarne, bestående af et sockersjuderie, et tobakskarverie och et såpsjuderie äro ej heller i närvarande tid af särdeles betydhet.

Handelen i Helsingborg har i alla tider varit ringa; men den lofvas upmuntran och tillväxt genom en redan påbörjad hamnbyggnad, dertill Kongl. Maj:t innevarande år i nåder täckts bevilja en viss fond. Stadens läge vid Sundet bör göra denna inrättning dubbelt fördelaktig både för stadens invånare och orten, som för det närvarande tillflyter en icke ringa vinst af Ramlösa hälsobrunn, hvilken i dess nu varande, ansenligen förbättrade, tillstånd jemväl af danskar besökes.

Ystad drifver ungefärligen samma rörelse som Malmö, dock ej i samma vidd och förhållande till fabriqver. Borgerskapet i allmänhet är känt för förmögenhet, och handeln har på de sidsta 20 åren synbarligen tilltagit. För kort tid sedan har man här anlagt en tämmeligen ansenlig tobaksfabriqve, uti hvilken de handlande sjelfve äro lottägare med enskildt interesse derunder, at försäljning af utländsk tobak förekommes. Äfven finnes i Ystad et såpsjuderie, som blifvit nyligen anlagdt och drifves af et bolag.

Nya hamninrättningen vid denna stad, till hvars fullkomnande staden erhållit ett betydligt understöd af Kongl. Maj:t och kronan, utmärker sig framför den i Malmö i anseende till varaktighet och prydelighet. Försänkningarne omkring gamla qvaian, vid hvilken så väl postjackterne som andre fartyg hittills vid inträffade stormar legat i osäkerhet, göras af huggen gråsten, och arbetet fortsättes årligen med god drift, så at redan större tremastade fartyg kunnat före denna vinter i hamnen inlöpa.

Skanör och Falsterbo, ehuru sjöstäder, kunna sägas vara af naturen i alla afseenden missgynnade. Deras läge under et i hafvet framskjutande farligt ref och å landsidan vid en stor ljungeväxt sandmark, hvarigenom icke ens en ordentelig väg utan alt för stor kostnad skulle kunna anläggas, och af hvilken mark en del i följe af Kongl. Maj:ts dertill lemnade nådiga tillåtelse nu nyttjas till en för stadens

invånare högst oundgänglig torfskyrd, betager desse städer snart sagt alle andre näringsutvägar än dem borgerskapet kan söka i sjöfart och et litet lönande fiske vid kusten. Icke desto mindre hafva de icke allenast bibehållit sig såsom städer, utan äfven i sednare åren liksom vunnit något mera utseende deraf. De mäst ansedde borgare föra fartyg isynnerhet för städerna Malmö och Ystad samt äga äfven sjelfve skeppsparter. Andre taga hyror såsom styrmän och matrosar samt förtjena såmedelst om våren, sommaren och efterhösten hvad de tarfva för uppehållet under vintren; och det händer någon gång, at en och annan på detta sätt samlar sig en icke så obetydelig förmögenhet.

Lund, den enda upstad i länet, handlar hufvudsakeligen med timmer och en del victualier, som från Göinge härad i Christianstad och andre skogsbygder dit införas, samt afsätter i öfrigt de varor, hvilka från stapelstäderna afhämtas. Borgerskapet är allmännel. medellöst och fattigt; hvadan åkerbruksidkandet såsom en för borgerskapet behöfvelig särskild näringsutväg varit från äldre tid enligt et staden i nåder förundt privilegium tillåtit.

Då jag emottog det mig i nåder anförtrodde län, var Lunds stad på alla sidor omgifven af en vidlyftig, öpen fäladsmark, af hvilken, ehuru bestående af god och bördig jord, stadens invånare icke hade annan nytta än et magert sommarbete för sine kreatur. Sedan Kongl. Maj:t i nåder täckts gilla det beslut jag, efter en tillväga bragt förening borgerskapet och academiska jurisdictionen emellan, vidtagit om denna marks fördelning på hus och tomter i staden, blef delningen år 1799 verkställd. Och man äger nu den tillfredsställelsen at se hela jordmassan, innehållande ej mindre än 907 tunneland jord, deraf hvarje husnummer utan afseende på husets storlek tillfallit två tunne- 18 kappel:d, väl upodlad, infredad och till en del med plantering försedd. Följderne af denna upodling skall jag ej annorlunda beräkna än såsom ofelbart bidragande till allmän fördel, då spannemålsafkastningen vid staden derigenom redan ökat sig till omkring 2000 tunnor säd årligen ¹⁾; och exemplet har sedermera blifvit följt i Helsingborg, der man — efter

¹⁾ Dessa upplysningar ställa onekligen denna åtgärd i en fördelaktigare belysning än den vanligen framställes. Jfr Brunius, Lunds domkyrka, sid. 568: »Det väcker förvåning, att Lunds invånare af egennyttan och konungens befallningshafvande af kortsynthet så knapphändigt gjort allmän egendom till enskild, och att de icke påtänkt följderna deraf».

andra grunder likväl — låtit fördela utmarken i vissa lotter och de samma emot viss årlig afgift till staden bortarrendera.

Handtverkerierne synas fordra, om ej mera upmuntran, åtminstone en bättre daning hos arbetaren i allmänhet. Något torde de lida af utvandringarne till Dannemark. Man klagar åtminstone deröfver; och en sanning är det, at mången gesell och lärning smyger sig ur landet och återkommer, någon gång skickligare, men sällan mera nyttig för sitt fädernesland. Åtskillige danske tillverkningar öfverträffas vida af dem i Sverige, såsom t. ex. guldsmeds-, snickare- och handskemakare-arbeten, af hvilka sednare de skånska äro berömda snart sagt i hela Europa, så at från städerna här i länet beställas handskar till flere utländske hof. Icke desto mindre kunna handskemakarne räknas bland de fattigare af handtverkare i länet, hvartill så väl som till handtverkerierne obestånd i allmänhet orsakerna torde böra sökas i luxen och öfverflödet, som i sednare åren äfven bland den handarbetande classen märkel. tilltagit, och hvarigenom arbetsdriften minskats i samma mon som behofven ökat sig.

Fiskerierne i länet skulle till äfventyrs kunna idkas med vida större fördel. Å en så vidsträckt kust som den skånska borde de vara betydligare, men de äro dock af stor nytta för landet. Om sommaren och efterhösten fångas någon sill, som afsättes i städerna och på landet.

Vid de större fiskelägen i Kullen, som bebos till en del af skeppare, hvilka tillika äro borgare i någon stad, har man för någre år sedan börjat bygga däckade fartyg, som kunna i godhet jemföras med dem från upländske skeppshvarfven. Kullaboerne sjelfve äga åtskillige sådane fartyg, hvilka segla för frackter i Cattegatt och Östersjön.

I traktén af desse fiskelägen ligger Gustaf Adolphs sten-kolsbrott. Man följer det kostsamma arbetet vid detta verk med sine önsknings för dess lyckliga framgång, hvaraf landet och det allmänna lofvas oberäkneligt stora fördelar i framtiden.

Malmö landscantzlie d. 19 december 1805.

Rosen

*Centerwall*¹⁾.

¹⁾ Malmö landskanslis brevkoncepter 1805, fol. 341—354. Landsarkivet i Lund.

II.

**Landshövding af Klinteberg till Kungl.
Kammarkollegium.**

Under den 11 oct. detta år har till mig ankommit tit. gunstbenägna skrifvelse af den 27 föregående sept., hvarigenom föreskrifvis, att berättelse om länets tillstånd och hushållning bör inom detta års slut aflemnas.

Den berättelse min företrädare i embetet sist afgifvit daterar sig den 10 dec. 1805. Under den sedan årets slut 1811 af mig i Malmöhus län hafde styrelse har tiden blifvit mycket upptagen till policeordningars införande, till biträde vid de nya regementernas uppsättande, till förstärknings- och beväringsmanskapets organis[ati]on, trouppers befördran genom länet samt öfrige ärforderlige krigsanstalter och tvenne riksmötens bevistande, under ständig syslosättning, så att jag hvarken medhunnit inhämta allt, som till en nogran och fullständig kännedom i landets hela hushållning ärfordras, för att deröfver göra en statistisk tableau eller under den sedan den 11 oct. förflutne tid under en jemn syslosättning med embetsgöromål och andre anförtrorde värf haft erfordrigit råderum för en så fullständig detaille, som hvartill ämnets vigt och omfattning kunnat och bortd föränleda.

Hvad med ärforderlig visshet kunnat utrönas får jag äran härmedelst i ödmjukhet anteckna.

Åkerbruket,

som här mer än annorstädes i Sverige utgör hufvudkällan till allmän välmåga för länets innevånare, har under de senare 10 åren igenom kongl. enskiftesförfattningens välgörande värkan blifvit ganska mycket utvidgadt och, ledt med välvilja, upmärksamhet och goda exempel, skall det ofelbart inom ett lika tidlopp vinna mycken fullkomlighet och kunna frambringa oväntade sädestillgångar att meddelas åt andra behöfvande orter. De utvidgade odlingarne hafva väl redan ansenligt ökat ortens spannemålsafkastning jemte en ymnig potatoesplantering, men som åkerbrukssättet ännu icke hunnit en tillbörlig förbättring ifrån allmogens gamla sedvana att upplöja sin mästa jord till åker utan omtanka

på nödig tillgång af hö och gödningsämnen, så äger den frambringade säden för närvarande icke den verkliga godhet, som igenom jordens bättre odlande och indelning i växelbruk bör kunna påräknas.

Åtskillige af ortens possessionater och jordbrukande ståndspersoner, hvilka funnit ofullkomligheten i det hittills rådande åkerbrukssättet, hafva derutinnan vidtagit ganska berömliga förändringar, hvarigenom jorden skötes med mera lätthet och frambringar bättre säd, och dessa goda exempel hafva redan verkat en synbar förbättring i den närboende allmogens åkerbruk.

I allmänhet är icke skånska slättboens medfödda lynne lätt böjdt till nyttiga förbättringar eller afvikelser ifrån ärfda fördomar och vanor, emedan han gerna anser allt hvad dess förfäder gjort såsom det mäst dugliga och rätta — ett fel, som efter min tanka härflyter från locala omständigheter, men ej af någon verklig national böjelse; ty på ingen ort i Sverige är bondens arbete så mödosamt och tryckande att förrätta som i Skåne, och ingenstädes äro dess bekvämligheter mera inskränkta än här. På tvenne sidor omgifvit af saltsjön, är detta skoglösa och lågländta land oftast besväradt med långvarigt regn eller en fuktig dimma, som större delen af året uplöser den lerartade jordytan och försätter den i ett tillstånd, hvarigenom ej mindre åkerbruket än vägars underhållning och öfrige landtmannarörelser i verkställigheten ganska mycket försvåras, hvartill kommer stormarnes obehindrade våldsamt, som ej allenast ökar och försvårar landtmannens arbeten, utan äfven mattar både sjelfva jorden och växterne, så att desse icke alltid kunna ärnå den fullkomlighet, som är svarande emot jordens verkliga alstringsförmåga. På dessa slätter saknar landtmannen duglige och varaktige byggnadsämnen; afläggse och dyrt får han med möda köpa det nödvändiga stolpverket, hvaraf byggnadens form upreses, och hvars väggar utgöres af ifyld lera, dem en häftig storm och starkt regn ofta förstör på dagen. Sällan kan ägaren af en sådan byggnad inreda och med eldning förse mer än en liten del eller ett boningsrum åt sig, hustru och barn, och dess tjenstefolk måste merendels året om ligga uti rum utan eldning. I förenämde boningsrum, hvars väggar och golf bestå af lera, och hvarest den knappa eldningen alltid sker i en jernugn utan öppning ifrån sjelf[va] rummet, instänges nästan beständigt en fugtig, tjock och af torfos förskämd luft, som onekligen måste medföra en skadlig verkan både på själs- och kroppskrafterne särdeles hos de

därstädes upväxande barnen, hvilkas späda nerfver äro allt för ömtåliga och lätt kunna mottaga intrycken af de obekvämligheter, som omgifva dem. Till åkerbrukets och landtmannanäringarnes verkliga upkomst torde således vara högst nödvändigt, att förenämde olägenheter i möjligaste måtto blifva afhjelpne. — Enskiftesverkställigheten, som i enlighet med Kongl. Maj:ts visa och välgörande afsigt nu hunnit öfvergå större delen af detta län, har väl vid landtbruket yppat förut aldeles okände bekvämligheter och förmåner. Folkmassorne i de större byelägen hafva härigenom blifvit fördelte, och, spridde på ett större fält ifrån hvarandra, skola de enstaka hemmansägarna jemte deras vundne sjelfberoende ofelbart äfven vinna förbättrade seder; byelagens gamla tegskiftesbruk, det mäktigaste hinder för alla nyttiga odlingar, har till största delen försvunnit och lämnat den arbetsamme jordbrukaren tillfälle att obehindrad af andra dess grannar få göra ägoförbättringar, hvartill hans lust, förmåga och insigt kunna föranleda; och sålunda hafva stora landsträckor af förut nästan onyttig mark, deribland 800 t:d Malmö stads fäladsmark, såsom förlidet år delade, nu komne i brukning, blifvit förvandlade till frugtbärande åkerfält, hvarmedelst ortens sädestillgångar redan blifvit ansenligen förökade, så att, enl. hvad jag utrönt, utförsel sjöledes af spannemål skett till följande belopp:

År 1813	135258 $\frac{8}{9}$ tunnor
» 1814	159604 $\frac{1}{9}$ »
» 1815	91295 »

oberäknat det som på axel blifvit transporteradt. Men att befordra och gifva ännu mera framgång åt dessa nyttiga företag så väl i afseende på allmogens bättre tillgångar i byggnads-, stängnings- och eldningsämnen, som ock till åkerbrukets sanna uphjelpande, återstår ännu en ganska vigtig omständighet, den: att de skånske slätterne blifva försedde med skogsplanteringar, hvarförutom hvarken landtmannens billiga fordran på bättre bekvämligheter kan ernås eller möjligheten att upbringa åkerbruket till den grad af fullkomlighet, som ortens förträffligt goda jordmån kan tillåta, om den försättes i lugn emot stormarnes våldsamma och mattande verkan; ty med någorlunda ärfarenhet och kännedom om landtbrukets mer eller mindre afkastning efter olika local vet man, i huru betydlig mån detta lugn, som emottager sol-

strålarne värma och bibehåller dess välgörande verkan, bidrager till växternes säkrare framgång och större fullkomlighet. Alltifrån min ankomst till länet upmärksam på den skogsbrist, som blir med hvarje år i samma mån mera kännbar som de aflägsne skogarne försvinna och de obetydliga torfmåsarne uttömmas, har jag igenom passande föreskrifter sökt afhjelpa detta behof för en framtid. En af Kongl. Maj:t i nåder faststæld öfverenskommelse är träffad, att hvar 50:de tunneland jord skall användas till plantering, derå häckar å vallar, uprättade till skillnads stängsel gå i beräkning, och jag har redan haft den tillfredsställelsen att se många verk samma bemödanden till ändemålets vinnande, ehuru de ännu icke blifvit krönte med den lyckliga framgång, som endast med tiden kan vinnas och genom ihärdighet beredas. Allmogens ovana med skogsplanterings anläggande och vård verkar hos dem en tröghet, som länge underhålles af svårigheten att få dugliga och tillräckeligt antal skogsplanter samt af dessas mindre lyckliga framgång, härledande sig dels af bristande kunskap vid omsättningen och dels af plantornes ombyte från en slags jordmån till en annan, där de späda rötterne icke få emottaga deras vanliga näringssaft. Och då utom erforderlig kännedom och en noggrann skötsel man temligen säkert kan beräkna, att ej mer än ena tredjedelen vinner framgång och hinner uppväxa till ett nyttigt träd, är det icke oförmodat, att desse ortens ovana skogsplanterare misströsta om lyckligare följder af deras möda och hågfällas vid de anbefalte åtgärderne i detta afseende, särdeles som de ännu icke förstå att värdera andra företag än sådana, hvaraf de genast kunna påräkna en säker vinst.

Ängssköttlen.

Arealens nog inskränkta rymd till hemmanen i allmänhet samt jordmånens godhet har alstrat den följd, att äng föga blifvit begagnad, utan större delen af jorden använd till åkerbruk. Vid de stora possessjonerne har ängen åter varit i motsatt förhållande. Rätta proportionen emellan åkrar och ängar utgör ett ännu icke med fullständig visshet upplöst problem. I skogbevaxte trakterne, där gräsväxten skyddas af trädens lugn, har ängen sin bästa trefnad, och värkan deraf på åkerbruket är för allmänt känd för att omröras. Med hugnad ser man dock, att i synnerhet på de trakter, där kunnige ståndspersoner föregå med goda exempel af circula-

tion, allmogen börjat följa detta efterdöme, fodra deras kreatur om sommaren på stall af arteficiela växter, vicker och hafre, och tiden, som biträder att undervisa och öfvervinna hinder, skall visserligen uphjelpa ängskötseln genom circulation i åkerbruket, enda sättet att befordra åkrens häfd och boskapsafvelns tillväxt.

Boskapskötseln.

Så länge byesamfälligheterne forforo att begagnas till bete, kunde kreaturen med möda lifnära sig, och då öfver vintren endast halm utgjorde deras föda, kunde afveln ej bringas till någon höjd. Man har väl bemärkt, att, förrän enskiftet kom i gång, kreaturens antal varit större än sedermera, men, i samma mån ängskötseln förkofras, tilltager boskapskötseln, hvilket ock redan visat sig i förhållande till enskiftesverkets fortsättning. Förflutne årens dyra pris på kreatur har ock ansenligen föranledt till uppmuntran för denna industrie, och det vore allt för illa, om detta års nedsatte priser på kreatur och felande afsättning skulle fortfara till den grad, att hågen för landtmannayrket, det besvär- ligaste af alla, skulle komma att aftyna.

Skogen.

Endast i en obetydelig del af provincen, egenteligen vid större egendomarne, finnes tillgång på denna för orten högst behöfveliga vara; och den ringa vård, som under förflutne tiden varit lämnad åt detta behof, har ökat priset på veden till 20 à 24 rd. b:ko på lång f:n, hvilket säkerligen stigit än högre, däräst ej tillförsel sjöledes skett från andra provinser inom riket. Böndernes behof på slättbygden fyller till det mästa af torf, där torfmåsar äro att tillgå, men skyrden verkställs utan plan och utan åsigt på torfmåsarnes framtida tillväxt, så att äfven denna vara blifvit stegrad i priset årligen, till dess innevarande års allmänna penningförlägenhet till nära 50 proc. nedsatt äfven denna landtmannaproduct. Den tillgång Höganäs stenkohlsgrufva meddelar och lofvar för framtida fortsättning blir en hänflykt att fylla landets behof af bränsle, då andra utvägar brista eller genom förändrade penningeconjunctur stegras utöfver möjligheten att dem betala. Det för 3 år tillbaka åstadkomna enhälliga beslut i länet att gifva

å skogsbehovvet mera uppmärksamhet än förut kan, då beslutets verkställighet om plantering af hvart 50:de t:d jord realiseras, gifva något hopp för framtida tillgång. Detta har ock blifvit af Kongl. Maj:t i nåder understödt genom dess detta år gjorde nådiga anslag af 600 rd. årligen till användande vid plantering egenteligen å flygsandsfälten, deraf länet har en bedröflig tillgång. Vid Ystad är redan å flygsandsmark en plantering inhägnad af 140 t:d under uppsigt af en där i staden förordnad committé, hvars nit jag med nöje bemärkt och visar sig i dess åtgärd. Vid Landserona är en mindre inhägnad i samma afseende af 47 t:d jord; på den så kallade Skanörs ljung, den del deraf som tillhör landet, är en mark omkring 50 t:d och större delen af den så kallade Råå sand vid Helsingborg, den del som inneslutes af saltsjön på ena och allmänna landsvägen på andra sidan, ungefärligen 400 t:d redan inhägnad och under plantering. På en mark 137 t:d nära Dahlby by, tillhörig handlanden Kockum i Malmö, är plantering med Kongl. Maj:ts nådiga tillstånd anlagd i följd af öfverenskommelse med andre hemmansägare, hvilkas planteringskyldighet Kockum emot vissa vilkor sig åtagit, hvarförutan ansenlig början redan är gjord med plantering i häckar af bandpil till lofvande förmånlig afkastning för framtiden, hvarigenom dessutom jemte trädplantering vid allmänna vägarne de öppna sädesrika fälten lugnas och förskonas.

Näringarne.

Hvad handeln angår, har den i senare åren under krigstillståndet varit ganska liflig och utsigterna gynnande. Detta har föranledt i synnerhet i Malmö stad till handlande-corpSENS ansenliga förökande från 40 å 50 nästan till ett fördubbladt antal. Hamnens tilltagande godhet och beqvämlighet, fästningsværkets raserande hafva härtill ansenligen bidragit. Flere till ett icke obetydeligt antal [uppgående] hus hafva blifvit uppbyggde på fästningens fordna område¹⁾. Då vid år 1805 skeppsrörelsen utgjordes endast af 33 st. skepp om 856^{19/60} läst har deras antal nu mera stigit till 43 st. om 1384^{59/80} läst.

Den Landserona stad förundte nederlagsfrihet synes derstädes bidraga till handelns återupplifvande, och det fortsatte arbetet på Helsingborgs hamnbrygga lofvar äfven där en tilltagande rörelse, hvilken ej heller alldeles saknas och troligen är att vidare vänta i Ystad, då den väl anlagde hamnen

¹⁾ Om fästningsverkens raserande se Hallings Minnen sid. 39 ff.

genom företagen uppränsning kommer att svara till dess ändamål, men genom det afstādade kriget, genom den allmänt varande penningeförlägenheten synes nu lifligheten aftaga, och endast hoppet om en bättre conjunctur uppehåller verksamheten hos de handlande, som äga dertill någon förmåga. Emedlertid pruncka skånska hamnarne med en anseelig hop egna i senare åren tillkomne skepp, hvilkas stillaliggande utan gagn gifver föga utsigt för speculanten. Spannemålshandeln har varit de handlandes hufvudsakeliga föremål från äldre tider, och utom denna product har orten inga egna. Öfrige exportsvahrerne härifrån komma således hit från andra provinser, bestående af trädvirke, tjära och bek, jern, aska m. m., som i synnerhet från Malmö utgjort en anseelig artickel till Köpenhamn och andra orter.

Beträffande öfrige näringarne så har den ena i Malmö förr varande ypperliga klädesfabriqve afbrunnit och actieägarna varit hågfälde för ett nytt försök. En mindre fabriqve har förl. år blifvit nedlagd såsom icke lönande; deremot äro af possessionater på landet särskilte dylike inrättningar anlagde, af hvilka ett, tillhörigt majoren och riddaren Silfverskjöld på Heckeberga, drifves med styrka, och hvarest tillverkningen senare åren utgjort omkring 6000 al. kläde, som dock funnit föga upmuntrande afsättning. I samma stad äro nu endast 2 tobaksfabriqver, deraf det ena anses bland de betydligare i riket, två sammanslagne sockerbruk, ett såpsjuderi, en strump- och en lackfabriqve, så att dylike näringar icke visa sig i något tilltagande, hvaremot Landscrona genom det där anlagde skeppsbyggeriet och de i öfrigt dervarande fabriqvesinrättningarne, biträdd af nederlaget, synes åter sig förkofra. Den icke obetydliga trafiqve, som läget gifvit Helsingborg, innan Norrige blef från Dannemark skiljdt, har sedermera anseeligen minskats. Det där vid staden anlagde betydliga reverber- och gjuterivärket är för rörelsen ganska förmånligt, och ett sockerbruk har nyligen i staden blifvit anlagdt, hvars afstämpling dock detta år endast utgjort omkring 5000 sk. Önskeligt vore, att genom täflan i dylika anläggningar varans dyrhet måtte kunna nedsättas, så att icke någre få så beskaffade verk bestämde priset efter godtycko å en vakra, som vanan gjort till en nödvändighet.

Staden Ystad borde i anseende till dess fördelaktiga hamn om icke stiga i förmögenhet, likväl icke minska den; men hamnens genom bristande uppränsning hittills vanvårdade underhåll har icke lifvat industrien. En mindre betydlig

tobaksfabriqve och ett såpsjuderi bibehålla sig i vanligt förhållande.

Handtverkerierne hafva de förflutne åren gifvit ett förmanligt utseende såsom ganska lönande för deras idkare. De personer, hvilka icke missledas af begäret till öfverflöd och vällefnad, kunna ej annat än städse sig förkofra. Dageliga behofvet påfördrar deras biträden, och med den rätt de äga att taxera vahran efter godtycko blir alltid fördelen å deras sida. I allmänhet synes ock förmögenheten vara mera jemn hos handtverks- än handelsclassen, hvartill icke obetydeligen bidrager mindre våda i handteringen och mindre kostnad i lefnadssättet.

Bland städers antal kan näppeligen komma i beräkning Skanör och Falsterbo, och exemplet här visar misstaget i den tanken, som utgjort slättbyggdens uppmärksamhet och önskan, att en ytterligare stad skulle vid Trelleborg få anläggas, hvilket försök dock genom konungens visa beslut lyckligtvis för landtmannayrket misslyckats.

Lunds stads egenteliga näring hämtar sin grund från der varande academie, från jordbruket och från handtvärkarnes besök på marknader med deras tillverkningar, ty i intet afseende visar sig der annars någon egentelig industrie. Det synes således, som förhållandet i berörde stad, såsom ej särdeles beroende af conjuncturen, icke undergått någon märkbar förändring genom de goda aspecter, som förflutne åren framställt för handlens och städernes förkofran.

Märkvärdigt förekommer det, att den class af arbetare, som närar sig af fisket, icke blott tilltager i personalen utan äfven i utkomsten; förmodeligen har lifligheten i sjöfarten mycket bidragit i det förra och bespard lefnadskostnad i det sistnämde afseendet. Sillfångsten på skånska kusterne har de senaste åren mycket varierat och stundom varit ganska förmånlig vid de i Kullen belägne fiskelägen, så att äfven insaltning deraf kunnat ske till afsalu. Om sättet att i stort anställa sillfiske har varit mycket öfverlagdt och äfven försök anställdt, men utan någon framgång. Orsaken till försökens misslyckande vore ämne för särskild afhandling. Men bristande kunskap om behandlingen och strandsittarnes ohåg att dervid lämna biträde under farhåga för egen förlust af detta näringsfång torde vara de mäst värkande hindren. En del af innevånarne vid de större fiskelägen äga äfven egna fartyg, och jemväl detta lifvar hågen för denna industrie.

Den förr varande benägenheten till utvandringen åt andra länder synes vara i aftagande. Dannemarks förra dragnings-

kraft i detta fall har blifvit förslappad genom dess usla mynt. Detta visar sig af ditflyttade svenscars återkomst till landet, och, som de gemenligen då befinnas i sämre vilkor och belägenhet än vid deras utflyttning, så hågfällas äfven deraf andre att blottställa sig för ett lika vidrigt öde.

Sådant är för närvarande vid en allmän öfversigt länets egenteliga tillstånd. Man behöfver icke gå stort längre tillbaka än ett år för att finna brytningen i dess då märkbart florerande utsigt. Man såg den tiden liflighet i all rörelse. Landtmannen kände då icke följderna af förändrad conjunctur i dess yrke, följderna af upstegrade pris på jordegendomar, af köp på credit och på lån i disconterne, af kostnader på byggnad, odling, utflyttning.

Man jugerade blott från den synpunct, att spannemålen, landets egenteliga product, fann afsättning till förmånliga pris och lofvade fullt ge fulla för lefnads- och andre kostnader. Handlandecorpsen, som vågade alt för att vinna mycket, bedömde af en flerårig lyckad speculation ett lika förmånligt framtida resultat, och, då dess ansträngde krafter icke kunde uthärda conjuncturens förändring, förföll den i en vanmagt, som förde en stor del till undergång. Denna critiska period är än icke förfluten. Landtmannen har än icke kunnat afsätta sin spannemål derföre, att de handlande saknat utvägar att den betala och requisitioner att göra uphandlingar, och endast den välgörande anstalten medelst spannemåls salu till kronans magazin har hittills lämnat rum till afsättning och utväg till penningar för allmogen att reda dess dagliga utgifter och betala skatter.

Hela skånska slättbyggdens utkomst och bestånd beror ensamt på en liflig spannemålshandel och förmånlig afsättning; om detta hinder kan genom en vis regerings välgrundade anstalter, understödde af conjuncturen, öfvervinnas, så är för landet vunnit det hufvudsakeligaste af dess behof, önskan och förhoppningar. Beträffande vidare handelsställningen, som med landtmannarörelsen står i oafbrutet sammanhang, så är om den sammans rigtning, om förmånen genom inskränkningar eller utvidgande deri, om nyttan och skadan af nederlag så mycket vid nästlidne riksdag mot och med anför, att vidare yttrande derom kunde anses såsom ett förnätlit försök. Jag vågar likväl yttra den tanken, att, deräst inga varor vore tillåtne att nyttjas, som äro till införsel i riket förbudne, så skulle inhämska handeln icke möjeligen kunna komma i underbalance, och då skulle äfven nederlags-

frihet i skånska städerna både för de handlande vara förmånlig och gagnelig för riket, såsom enda utvägen att dela handelsförmånen med Dannemark, hvars hufvudsakliga bestånd upprätthålles genom nederlagsfrihet i dess hamnar, medan den ökar det landets intrader i oberäknelig mån äfven på svenska handelns bekostnad. Att likväl detta län emot förhållandet för 10 år tillbaka undergått en förmånlig förändring, folkstocken tilltagit, jorden bebyggd och odlad i märkbar mån och använd till mångdubblad product, handels- och handtvärkericorpserne ökade, städerna bebyggde, enskilte och allmänna hus med prydnad och smak uppförde och hamnarna förbättrade, äro synbara följder af ortens förbättrade tillstånd, af dess inbyggares förkofran och af deras omtanka och bemödande att hvar i sin mån bidraga till enskildt väl och allmänt bästa.

Malmö landscantzlie den 30 december 1815.

V. af Klinteberg

J. N. Hoffman ¹⁾.

¹⁾ Malmö landskanslis brefkoncepter 1815, fol. 889 ff. Landsarkivet i Lund.

Knut Stjerna †.

Vårt lands båda universitet och talrika idkare och vänner av vår fornforskning ha deltagit i sorgen vid docenten Knut Stjernas bår under djup känsla av att han lämnat ett tomrum, som ingen annan kan fylla. Så hade arten av hans begåvning och gången av hans forskningar redan kommit honom att intaga en plats för sig, en verklig rangplats inom vår vetenskap. Och dock var det knappast de sista tio åren av sin levnad, som han ägnat åt arkeologien. Men den brinnande glöd, varmed han uppgick i detta intresse, har åstadkommit, att han, ehuru bortgången vid blott 35 års ålder, kunnat lämna efter sig en mannagärning, som i mycket bildar ett afrundat helt, och som är av bestående värde för nordisk fornforskning. Ingen kan nog riktigt fortsätta i den riktning, som han hade utstakat för sina forskningar, men han har i sina arbeten givit en rikedom på väckande uppslag, som det blir kommande forskargenerationers uppgift att var på sitt sätt fullfölja och pröva.

Knut Martin Stjerna föddes i Malmö den 14 mars 1874 som näst älsta son till trafikdirektören vid statens järnvägar Carl Johan Stjerna och Matilda Johanna Grönlund. 1892 avlade han studentexamen i Malmö och redan två år därefter filosofie kandidatexamen vid Lunds universitet, med estetik och historia som huvudämnen. Hans lärare i dessa ämnen voro de båda idérika forskarne Henrik Schüek och Martin Weibull. Båda ha säkert utövat ett starkt inflytande på hans utveckling till vetenskapsman; han var en med dem besläktad natur, som just skulle komma att utmärka sig genom sin idérikedom och kombinationsförmåga.

Dessa båda egenskaper, i förening med en skarp kritik av källorna, karaktärisera redan hans första tryckta arbete *Erik den helige, en sagohistorisk studie* (i Lunds Universitets Årsskrift 1898). Han uppvisar här, att de äldsta och tillförlitligaste historiska källorna ha ganska litet att berätta om denne konung Erik, Sverkers efterträdare, och att han och hans gemål t. o. m. uppträtt skarpt fientligt mot de av Sverker inkallade cisterciensermunkarne. Den bild av Erik den helige, som de senare legendariska berättelserna giva, har enligt Stjerna lånat en mängd drag dels från svearnes gamla nationalgud Frö, som synes haft binamnet Erik (»den allsmäktige»), dels från en på 1000-talet i Uppland halshuggen missionär Erik, vilken där sedan vördats som helgon.

Redan i denna skrift hänvisar Stjerna på tal om den hävdvunna åsikten, att Erik genom sitt korståg till Finland skulle grundlagt den första svenska kolonien därstädes, till »den moderna fornkunskapen, som visat svenskarnes uråldrighet i detta land».

Större anledning att sätta sig in i den moderna fornkunskapens resultat fick han, då han övergick till studiet av den äldsta källan för svensk sagohistoria, den anglosaksiska dikten Beovulf. Enligt vad han en gång berättade, var det någon tämligen oväsentlig kulturhistorisk detalj i denna dikt,

Knut Stjerna föreläsande över hällristningarne vid Simrishamn den 4 juni 1905.

som först kom honom att söka efter arkeologisk parallel, och han fann denna i Vedels stora arbete *Bornholms Oldtidsminder og Oldsager*. Denna tillfällighet blev den brygga, som förde honom på allvar över till arkeologien; det är många olika vägar, som leda över till den. Något som i hög grad kom Stjerna till godo vid övergången till arkeologien, var hans konsthistoriska studier; på flere resor, 1894 och 96 i Tyskland, 97 i Frankrike och Italien, 98 på Gotland hade han uppövat sitt formsinne genom ivrigt studium av monumenten.

Beovulf och Vedels Bornholm blevo huvudämnena för Stjernas självständiga arkeologiska forskningar under de första åren.

Vedels arbete, den största och mest ingående monografi, som finnes över ett enskilt skandinaviskt landskaps arkeologiska förhållanden, blev genom sitt rikhaltiga material en utmärkt grundlag för Stjernas försök att i detalj pröva, i vad mån det arkeologiska materialet förmår giva rent historiska upplysningar om befolkningsrörelser. Dylika försök att på arkeologisk väg lösa etnologiska problem hade, på grund av det missriktade hypotesmakeriet i fornforskningens barndomsdagar, under de senaste decennierna stått i misskredit här i Norden, men tysken Kossinnas fastställande av germanernas tidigaste utbredning på grund av arkeologiska fakta och Salins stora arbete i folkvandringstidens arkeologi hade visat, att det arkeologiska materialet började bli användbart för verkligt vetenskapliga forskningar i etnologisk riktning.

Det var på denna väg Stjerna slog in med sin stora gradualavhandling *Bidrag till Bornholms befolkningshistoria under järnåldern* (tryckt i *Antiqvarisk tidskrift*, band 18: 1, 1905). Om också materialet ej alltid fullt räckt till för att göra bevisningen bindande, och författarens livliga fantasi någon gång gjort språnget över dessa klyftor alltför lättvindigt, måste man dock erkänna, dels att de metoder han utstakat för dylika undersökningar givetvis alltid skola bliva giltiga, dels också att han lyckats giva mycken sannolikhet åt sina speciella hypoteser om ett starkt avfolkande av Bornholm under folkvandringstiden och ett nytt besittningsta-

gande av öns nordöstra del i mitten av 500-talet genom en från östra Sverige kommen befolkning. Den första delen av detta resultat överensstämmer med flere språkforskarens åsikt, att Burgunderna kommit från Bornholm (äldre »Borgundarholm»). Denna sida av ämnet behandlade Stjerna senare i ett föredrag på en fransk kongress i Vannes 1906 (tryckt i kongressberättelsen under titeln *L'origine scandinave des Burgondes*). Doktorsavhandlingen innehåller därjämte flere exkurser av särskilt värde, såsom om gravskicket's förändringar under den äldre järnåldern och om den yngre järnålderns spännen i avseende på deras typologi, kronologi och utbredning. Ett supplement därtill bildar hans uppsats *Till de likarmade fibulornas typologi* i Vitterhetsakademiens Månadsblad 1903—05.

De år varunder Bornholmsavhandlingen utarbetades hade för Stjerna varit fyllda av intensivt arbete även på flere andra områden. I januari 1902 avlade han filosofie licentiatexamen i estetik och teoretisk filosofi; ett år senare kompletterade han denna examen med ämnet jämförande fornkunskap, varvid professor Oscar Montelius, vars medryckande, klara och metodiska undervisning han åtnjutit, var examinator.

I slutet av år 1900 hade han ingått som ordinarie medarbetare i Sydsvenska Dagbladet, varest han särskilt redigerade söndagsnumret; senare, efter avslutade examensstudier, åtog han sig natttjänstgöring i redaktionen för att kunna ägna förmiddagarna åt arbete på Landsarkivet i Lund, där han våren 1903 blev e. o. amanuens och ofta hade förordnande som landsarkivarie. Det var *mellanstunderna* mellan dessa krävande tjänstgöringar i två olika städer och på så olika områden, som han ägnade åt utarbetandet av sin doktorsavhandling. Ett vackert prov på hans energi, men som nog lade första grunden till det hjärtlidande, som så tidigt skulle ända hans liv. Sina ledigheter ägnade han ej till vila, utan till arkeologiska studieresor, 1903 i Tyskland och Österrike-Ungern, 1904 i Danmark.

Under allt detta bedrev han också sina studier över den

sagodikt, som fört honom in på arkeologien, Beovulf. Det blev en riktig liten cykel av uppsatser i detta ämne, som han under årens lopp, dels före dels efter doktorsavhandlingen, offentliggjorde, tyvärr spridda i en mängd olika, delvis svår-tillgängliga publikationer. Dessa skrifter, där hans sagohistoriska och hans arkeologiska forskningar gingo hand i hand, visa kanske bäst hans egenart och förtjänster som vetenskapsman och äro givetvis — jämte ett par andra kortare uppsatser — de för en större krets intressantaste av hans arbeten. De förtjänade att utgivas i en samlad upplaga; han hade själv önskat få en sådan till stånd på engelska.

Denna uppsatsserie börjar med *Hjälmar och svärd i Beovulf* (i Studier tillägnade Oscar Montelius 1903) och *Arkeologiska anteckningar till Beovulf* (i Vitterhetsakademiens Månadsblad 1903—05). Här påvisar han, att de utförliga beskrivningar av vapen och vissa andra föremål, som förekomma i dikten, tydligt överensstämma med nordiska fornsaker från 500- och början av 600-talet; till denna tid kunna alltså de svenska dikter, som måste ligga till grund för den anglosaksiska, dateras. Å andra sidan finner han i vissa av de figurliga framställningarna på Torslundaplåtarna och Vendelhjälmarerna tydliga illustrationer till ett par drag i kvädet: Beovulfs strider mot draken och mot varginnan.

Drakskatten i Beovulf (Fornvännen 1906) ger på arkeologisk basis en synnerligen slående förklaring av de motsägande uppgifter angående skattens beskaffenhet, som förekomma i dikten. Motsägelserna ha uppkommit genom sammanblandning av äldre och yngre motiv: å ena sidan avses de stora nedläggningarna i mossar av mångartade föremål, vapen o. dyl., som efter stora drabbningar brukats i Skandinavien under tidsskedet o. 250—450, å andra sidan de stora guldskattna från närmast följande skede. I båda fall är det rent skandinaviska bruk, som skildras. Diktens uttalanden belysa i sin tur dessa nordiska fynds djupare innebörd, och draksägnera förklara den förkärlek, varmed ormmotivet upptogs i den yngre järnålderns nordiska konst.

Till nämnda behandling av de stora mossfynden ansluter

sig uppsatsen *Mossfynden och Valhallstron* (Från filologiska föreningen i Lund. Språkliga uppsatser III, tillägnade Axel Kock, 1906), en arkeologiskt-religionshistorisk undersökning av stor betydelse, vari ådagalägges, att nedläggningarna i mossarna ej voro offer åt gudarne, utan åt de fallna krigarnes andar, som i luften skulle fortsätta sitt stridsliv. Han tar här även mycket hänsyn till folkloristiskt material.

Motsvarande undersökningar rörande gravskicket äro *Skölds hädanfärd* (i Studier tillägnade Henrik Schüek, Sthlm 1905) och *Fasta fornlämningar i Beovulf* (Antiqvarisk Tidskrift 18: 4, 1908). I den förra behandlar förf. båtbegravningarna i deras olika utvecklingsformer; han anser, att den till grund för detta bruk liggande åskådningen om en resa över vatten till de dödes land av germanerna lånats från den grekiska föreställningen om Charons färja, och han redogör för den stora likheten mellan Skölds hädanfärd enligt dikten och Vendelbåtgravarnes anordning. I den sist nämnda avhandlingen framdrager han litterära och arkeologiska exempel på seden att låta bröder och fostbröder dela samma grav samt påvisar, att skildringen av götakonungen Beovulfs högsättning stämmer fullständigt med de förhållanden, som undersökningen av den s. k. Odinshögen vid Gamla Uppsala bragt i dagen beträffande en sveakonungs jordafärd vid mitten av 500-talet.

Vad det historiska innehållet av kvädet beträffar ställer sig nämligen Stjerna afgjort på deras sida, som i de »geater», mot vilka svearne ha att kämpa, se ej jutar, utan götar. För att styrka den förra åsiktens riktighet hade Bugge påpekat den stora likheten mellan de i Beovulf skildrade striderna och Snorres berättelse om sveakonungen Ottar Vendelkråkas olyckliga krigståg till Vendel (Vendsyssel) i Jylland. Men Stjerna anför i uppsatsen *Vendel och Vendelkråka* (Arkiv för nordisk filologi 1904) synnerligen goda skäl för att Snorre här som ofta gjort sig skyldig till ett missförstånd, och att detta Vendel helt enkelt är det genom sina hövdingagravar bekanta uppländska Vendel. Enligt den anglosaksiska dikten är det i sitt eget land, som svearnes konung stupar, vid ett

»fäste», dit han dragit sig tillbaka för de påträngande »geaterna».

Enligt Stjerna skildrar Beovulfdikten just de långvariga strider mellan svear och götar, vilka slutade med de senares underkuvande och hade till följd skapandet av konungariket Sverige i den utsträckning det möter oss vid vår skrivna historias början. Närmare utvecklar han denna åsikt i *Svear och Götar under folkvandringstiden* (Svenska fornminnesföreningens tidskrift XII, 1905). Dels efter diktens och de nordiska fornsagornas framställningar dels på arkeologiska grunder söker han uppvisa stridens olika faser. Götarna, som stodo i livliga förbindelser med de sydliga germanerna, synas ha tagit livlig del i folkvandringsskrigen; emigrationen försvagade deras folkmängd, på samma gång som stora guldskatter med de från plundringstågen återvändande samlades i hemlandet. Dessa båda omständigheter lockade de kraftiga svearne till anfall. Striden fördes under långa tider med vexlande lycka, men i slutet av 400-talet synas svearne ha underlagt sig östra Götaland. Öland, med dess guldrikedom och dess märkliga borgar anser Stjerna ha varit ett av götarnes huvudland (»Hrones nes», »hvalens näs», där Beovulfs gravhög uppkastas, anser han möjligen kunna identifieras med Hvalsnäs i Löts socken på Öland, där verkligen gravfynd från 400-talet gjorts). Den sedan länge påpekade märkliga företeelsen, att den rika importen av byzantinska guldmynt till Öland plötsligt totalt upphör mot slutet av 400-talet, under det den fortfar ett halft århundrade längre till Gotland och Bornholm, ställer Stjerna fyndigt in i detta sammanhang: denna företeelse giver oss just tidpunkten för svearnes erövring av Öland. Även i sitt angående Bornholm vunna resultat om en östsvensk invasion omkr. 550 ser han ett bevis på sveaväldets expansion, vilken samtidigt träffat Blekinge, som också i de äldsta historiska källorna räknas till Sverige.

Vi kunna här ej nämna flera detaljer ur denna intressanta uppsats, som Stjerna själv kallar »ett sammanfattande program». Mycket i den är blott programmässigt framkas-

tat; vidare utredningar, särskilt av Ölands befolkningshistoria, ställde han i utsikt. Det arkeologiska materialet just för denna tid är ännu i många avseenden bristfälligt; Stjernas slutsatser äro stundom grundade på hittills ganska oklart framträdande företeelser, men hans uppfattning av dessa är verkligt genial och vinner i sannolikhet, ju mer man sätter sig in däri. I ett fall har också hans historiska hypotes på arkeologisk väg vunnit en glänsande bekräftelse, som mycket glädde honom. Den genom undersökningar under åren 1906—09 gjorda upptäckten, att flere fornborgar i Östergötland, särskilt på Vikbolandet, innehålla mäktiga kulturlager från 400-talet, att alltså dessa bergfästen då varit stadigvarande bebodda, vittnar om en synnerligen krigisk period för dessa trakter under nämnda tid, och detta går ju fullkomligt in i Stjernas system och förbinder sig naturligt med de av honom i detta sammanhang också berörda sagorna om Brävallaslaget.

Detta Stjernas Beovulfsprogram kommer säkerligen att även för framtiden giva en förträfflig belysning åt de arkeologiska upptäckterna från tiden och området i fråga.

Under fullföljandet av dessa Beovulfsstudier hade Stjernas yttre förhållanden genomgått en genomgripande förändring. När han 1903 avlade examen i fornkunskap, såg det ännu mycket mörkt ut för honom ifråga om utsikten att få helt ägna sig åt denna vetenskap. År 1904 hade man hoppats, att han skulle få föreståndareplatsen vid Lunds universitets historiska museum, där han skulle kunna sätta i gång en undervisning i förhistorisk arkeologi lik den som sedan några år bedrevs i Uppsala; men denna utsikt gick om intet. Emellertid hade den docent, som företrädde ämnet i Uppsala, blivit ordinarie tjänsteman vid Statens historiska museum och kunde sålunda blott provisoriskt uppehålla undervisningen. Universitetet var emellertid intresserat för dennas fortbestånd och begärde hösten 1905 hos K. Maj:t proposition till riksdagen om särskilt anslag för ämnet. Det

var med hänsyn till dessa utsikter som Stjerna samma höst disputerade i Uppsala samt därefter sökte och erhöll docentur i nordisk och jämförande fornkunskap vid det uppsvenska universitetet.

Med 1905 års utgång lämnade han sin arkivsyssla och tidningsmannaverksamhet. Han hade under detta historiska år även medhunnit att ta en verksam och initiativrik del i den svenska presskampanjen i utlandet, varvid han haft franska tidningar på sin lott.

För år 1906 hade han av Vitterhetsakademien erhållit det Letterstedtska resestipendiet och straxt på nyåret gav han sig av. Det var folkvandringstiden han framför allt ville studera, närmare utreda fornsakernas vittnesbörd om nordgermanernas förbindelser med södern under denna tid, i vad mån de varit givande och mottagande; han ville sålunda säga han i sin resplan, fortsätta på de vägar, som Hildebrand och Salin utstakat. Han reste först genom Österrike till Italien, där han studerade de olika germanska invasionernas kvarlåtenskap samt den äldsta folkvandringskonstens förhållanden till den senromerska. I Spanien gjorde han blott ett kort besök, då han fann museerna där alltför underhaltiga. I Frankrike uppmärksammade han särskilt de tidigaste germanska fynden i Rheimstrakten, vilka han fann vara av stor betydelse för bedömandet av den nordiska mossfyndtidens fornsaksformer.

Över dessa folkvandringsstudier på kontinenten (och 1908 i England) hann Stjerna tyvärr aldrig publicera något; i sin reseberättelse utlovar han tvenne arbeten härom: »Fornsaksformer från folkvandringstiden» och »Nordiska och anglosaksiska fornsaksformer».

I Frankrike, där arkeologerna framför allt syssla med den äldre stenåldern, drogs Stjernas intresse med makt över till denna motsatta pol av fornforskningens område. Detta skedde först under ledning av den framstående gamle arkeologen Emile Cartailhac i Toulouse, vilkens namn han ofta nämnde med beundran och tillgivenhet. Men med sin självständighet trängde Stjerna snart på djupet i ämnet och bil-

dade sig sina egna åsikter. I Bruxelles studerade han slutligen de politiska problemen hos den bekante Rutot, även där med egen kritik.

Emellertid hade riksdagen beviljat anslaget till undervisning i nordisk och jämförande fornkunskap i Uppsala. På grund av ett formellt skäl lär frågan ha varit nära att falla i statsutskottet, men räddades genom en intresserad skånsk utskottsledamots ingripande.

I början av september återvände därför Stjerna till Sverige och slog sig ned i Uppsala, där han under höstterminen deltog i ledningen av arkeologiska exkursioner och av en kurs i folkvandringstidens arkeologi; på nyåret 1907 övertog han ensam undervisningen och föreläste under vårterminen över vikingatiden. Samtidigt övertog han sekreterareskapet i den kulturhistoriska föreningen Urd och längre fram i Upplands fornminnesförening. En brännande fråga i Uppsala var just då den om bästa sättet att tillvarataga de fynd från stadens äldre tider, som allt rikligare kommo i dagen vid grundgrävningar. En kommitté av kulturhistorici och intresserade kommunalmän tillsattes och hade just börjat sina rådplågningar, då ett praktiskt fall inträffade, som fordrade ögonblickligt ingripande och blev det mest intressanta i den vägen, som påträffats i Uppsala.

I planteringen mellan S:t Eriks torg och Fyrisån — den gamla »Studentholmen» — hade man vid grundgrävning för stadens saluhall i slutet av april anträffat grundmurar och vidlyftiga träkonstruktioner. Stjerna, som just beredde sig att fortsätta sin på hösten avbrutna Letterstedtska studieresa, blev av Riksantikvariens anmodad att undersöka platsen. Man trodde det skulle bliva blott några dagars göra, men av dagarna blevo veckor och av veckorna månader. Först i oktober avslutades undersökningarna. Hela tiden hade Stjerna stått i med okuvlig energi, ej blott vid själva grävningarnas ledande utan ock vid det kanske än mera maktpåliggande arbetet att från både offentliga och privata håll skaffa ihop de högst betydande penningmedel, som krävdes såväl till själva undersökningarna med dithörande nog-

grann kartläggning som för att möjliggöra det framtida bevarandet av den påträffade grundvalen till det medeltida studentkommunitet, universitetets föregångare, något som erfordrade den planerade saluhallens förflyttning åt sidan. Särskilt denna senare sak mötte synnerligen stora hinder, både sakliga och personliga, men Stjerna var mannen att besegra dem alla och driva sitt förslag igenom.

Till en bearbetning av de viktiga fynden fick han själv aldrig tid, men under hans överinseende utfördes på universitetets bekostnad en större modell av de funna konstruktionerna, vilka tycktes till en stor del ha tillhört Östra Aros' gamla hamnanläggningar och i sina älsta lager gingo tillbaka till vår medeltids första början.

Med höstterminen 1907 började Stjerna i sina föreläsningar behandla stenåldern och tog det så grundligt, att han ännu vid sitt frånfälle ej hunnit avsluta detta ämne. Han föreläste jämsides dels över den nordiska dels över den västeuropeiska stenåldern, vilken senare han fick ytterligare tillfälle att fördjupa sig i under sin sista utrikes studieresa maj—sept. 1908 (till Holland, Belgien, England och Tyskland). Han utbildade sitt eget system särskilt beträffande övergångstiden från äldre till yngre stenålder, varvid han fann starka skäl tala för, att man samtidigt haft två av olika folk burna kulturer, en inlandskultur, som fortsatte de paleolitiska traditionerna med grottor som bostäder och ben som förnämsta redskapsmaterial, och en kustkultur, som särskilt uppdrov flintans användning. Dessa åsikter, som vunno anklang hos utländska arkeologer, för vilka han framlade dem, hann han aldrig behandla i tryck; huruvida hans föreläsningar däröver äro tillräckligt utarbetade för att kunna tryckas, vet man ännu ej.

Däremot fullbordade han tvenne avhandlingar om den nordiska stenåldern, en på franska om de olika kulturområdena i Norden under gånggriftstiden, vilken han för att göra våra stenåldersförhållanden mera kända för de franska fackmännen insände till tidskriften *L'Anthropologie*, där den dock ännu ej hunnit tryckas, samt en om hela den nordiska

stenålderns utveckling »Före hällkisttiden», vilken avhandling han kort före sin död fått antagen till tryckning i Antiquarisk tidskrift. Som alla hans arbeten äro också dessa rika på originella uppslag, delvis i strid mot hittills rådande åsikter, och torde komma att väcka både diskussion och värderika impulser.

Ett ännu mera omfattande arbete om vår stenålder är det, som Stjerna på ett verkligt storslaget sätt satte i gång genom sina lärjungar. I sitt seminarium började han hösten 1907 utdela till behandling särskilda svenska landskaps stenålder. Den som åtog sig en sådan uppgift fick, efter några anvisningar av läraren, genomgå allt tillgängligt material, ej blott i Statens historiska museum, utan om möjligt också i landsortsmuseer och privatsamlingar. Materialet ordnades typologiskt och kronologiskt, kartor upprättades över de olika typernas utbredning inom landskapet och resultaten sammanställdes i översiktliga föredrag. På detta sätt kommo en mängd intressanta, stundom rent överraskande företeelser i dagen. Stjerna glädde sig obeskrivligt såväl över resultaten som över den entusiasm »hans gossar» visade för det gemensamma företaget, vilket han tänkte sig till sist skulle samarbetas i ett större verk. Vid hans död var en utförlig skildring av Upplands stenålder (av G. Ekholm) under tryckning i Upplands fornminnesförenings tidskrift, åtskilliga andra landskap voro helt eller delvis behandlade i seminariet och för alla återstående landskap utom de allra nordligaste voro »rollerna» utdelade. Det blir ett av hans efterträdares viktigaste åligganden att fullfölja detta betydelsefulla arbete, som möjliggjorts genom museernas energiska samlande av material med goda fynduppgifter under de senaste decennierna.

Vid jultiden 1908 måste Stjerna underkasta sig en absolut vilotid på akademiska sjukhuset i Uppsala för allvarliga hjärtsymptom, som emellertid ansågos nervösa och således ej egentligen livsfarliga. Först i mars kunde han återupptaga tjänstgöringen. Då samtidigt amanuensen vid universitetets museum för nordiska fornsaker, Rolf Arpi, avled, fick Stjerna nu även övertaga den direkta vården av

denna samling, vilken han redan gjort betydande tjänster genom förvärvande, delvis som gåva, av flera samlingar av avgjutningar och original från Västeuropas stenålder. Han drömde stort om detta sitt museums framtida utveckling — dock alltid med lojal hänsyn till dess förhållande till centralmuseet i Stockholm, — och han trädde skarpt i breschen för universitetsmuseets intressen, då inom Upplands fornminnesförening väcktes frågan om bildande av ett särskilt Upplandsmuseum.

Under sommaren 1909 njöt han en längre uppfriskande vilotid i Ronneby och i sin födelseprovins. Här deltog han i Svenska fornminnesföreningens sommarmöte i Lund, där han höll ett föredrag om sina stenåldersstudier. Det därvarande Kulturhistoriska museets rika samlingar av fynd från det underjordiska Lund väckte hans intresse som motsvarigheter till hans egna Uppsalafynd, och han började mera djupgående än förut undersöka frågan om staden Lunds ålder. Frukten härav blev den sista avhandling han utarbetade, den i detta band tryckta om Lund och Birka, också den karaktäristisk för hans förmåga att få nytt grepp på ofta behandlade fragor.

I september återkom han kry och glad till Uppsala, där han alltid trivdes så väl. Med sina lärjungar företog han exkursioner till Alunda, till Tierp, där på våren anträffats en märklig bronsåldersgrav, som synnerligen intresserade Stjerna och åt vilken han tänkt ägna sin nästa uppsats, samt till Årsta i Vaksala, därifrån en hel grav flyttades in till museet i Uppsala. Med sistnämnda grävningar sysslade han omväxlande med föreläsningarna ännu i början av november. Man iakttog att han efter de ansträngande grävningdagarna ändå brände arbetslampan till slut om nätterna. Till den grad var han åter i arbetstagen. Ännu de som träffade honom den 15 november, funno honom ovanligt glad och livlig. Men vid 9-tiden på kvällen, just då han satt sig till aftonmåltiden, träffades han av hjärtförslamning; på några minuter var allt slut. Obduktionen visade, att hjärtpulsådern var nästan igengrodd.

Bestörtningen och sorgen blev obeskrivlig, varom tidningarnas dödsrunor även buro vittne. Ordet »oersättlig» var om honom i allas mun.

Lärjungarne ordnade sin avhållne lärares bår i museumssalen, där han föreläst; det gamla Linnéanska växthuset pryddes till hans ära åter med blommor och grönt. Lördagen den 20, vid samma tid då han skulle hållit sin föreläsning, samlades här en stor skara vänner till avsked. Det blev en högtidsstund, som liksom jordfästningen i Domkyrkan gjorde ett djupt intryck. Gravsättningen ägde rum i Malmö, i närvaro af representanter för Lunds universitet och studentkår samt talrika Skånevänner; även grannlandets arkeologer hade gjort sig påminta.

Knut Stjerna var en utpräglad karaktär, som man ej lätt skall glömma. Under den lugna trygga ytan bodde en lågande själ, som intensivt riktade in sig på de alltid ideella intressen som upptog den, med en obeveklig målmedvetenhet, vilken ej kände några hinder. Endast nödtvunget splittrade han sig på mångsyssleri. Sådan lär han ha varit redan under skoltiden: de många pluggämnen fingo alldeles stå tillbaka för de verkliga intressen som för tillfället fyllde honom. I nedre sjunde läste han allt vad han kunde komma över om Napoleon, diskuterade i gathörnen problemen i hans historia — och blev kvarsittare. Men vid mogna år blev det just denna läggning, som gjorde, att han innan sin tidiga död hann uträtta så mycket. Av stor betydelse för hans forskning var det ock, att även hans fantasi-liv i så hög grad deltog i det vetenskapliga tankearbetet; därav hans ovanliga intuitiva förmåga.

Han hörde till dem, som ytterst starkt reagera mot vad de anse orätt, i teori som i praktik. Därvid kunde han utdela skarpa hugg, men hans uppsåt var alltid ridderligt, om det ock någon gång brast i självkritik, såsom fallet nog är med oss alla just i samband med våra eljest starkaste sidor. Själv blev han ofta över hövan misskänd av sina motstån-

dare, vilket alltid djupt smärtade honom och kanske kom honom att ibland å sin sida misskänna.

Men den som en gång riktigt fått känna på hans hjärtevärm glömmer det aldrig.

Han hade varit en mycket god son. När hans gamle far bortgick år 1900, blev han sin mors trogna stöd; för henne var det han strävade som tidnings- och tjänsteman. Hennes frånfälle under hans utländska resa 1906 blev ett hårt slag för honom.

Egen familj hann han aldrig grunda. Men en personlighet som han har dess flere andliga ättlingar.

Han var ock en varm fosterlandsvän, hvilket bl. a. fick ett uttryck i en uppsats i Ord och Bild till frågan om vår nationalsång. Han föreslog härtill två verser af biskop Thomas' manliga »Frihetssång»; den skulle bli den älsta nationalsång i världen! Kanske skall också detta hans uppslag bära frukt i framtiden.

Oscar Almgren.

Anmärkta tryckfel.

- S. 215 rad 14 nedifr. står nordisk läs nordiska fakto-
» 229 » 10 » » som i detta » som detta
» 231 » 1 uppfir. » Jakob » Jakob
-

INNEHÅLL.

<i>KNUT STJERNA</i> , Lund och Birka.....	S. 171
<i>LAURITZ WEIBULL</i> , Ärkebiskop Birgers bref om Stora Herrestad och Borrie.....	» 226
<i>KNUD FABRICIUS</i> , Fra den gamle Grænse 1544.....	» 232
<i>EBBE TUNELD</i> , Skånska runstensstudier.	
1. Nyfunna skånska runstenar.....	» 239
2. Förlorade skånska runstenar.....	» 258
3. Till den skånska runstensforskningens historia under 1600- och 1700-talen.....	» 278
Malmöhus län vid 1800-talets början. Två femårsberättelser. Meddelade av <i>CARL GUSTAF WEIBULL</i>	» 295
<i>OSCAR ALMGREN</i> , Knut Stjerna †.....	» 316

I likhet med Historisk tidskrift för Skåneland utdelas även övriga skrifter, vilka av De Skånska landskapens historiska förening utgivas, kostnadsfritt till föreningens medlemmar. Årsavgiften är 3 kronor. Ständig medlemsavgift: en summa ej understigande 50 kronor.

De trenne äldre serierna av föreningens tidskrift kunna hos föreningens sekreterare, arkivarien L. Weibull, Lund, erhållas till ett pris av 22 kronor, därav serie 1 och 2 till resp. 8, serie 3 till 6 kronor. Enstaka häften (utom av årg. 1868—1869) till komplettering: 1 krona.

Av de till den av Föreningen utgivna boksamlingen hörande arbetena är för föreningens medlemmar priset å Corylanders Berättelse om Lunds domkyrka nedsatt till 2 kronor samt å Lunds och Lundagårds minnen av Martin Weibull och å Sthen Jacobsen, Den nordiske krigs krønike, till 2: 50.